

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

Частина 2
МІСЦЕ, ДЕ МИ ЖИВЕМО
СУМЩИНА

Робочий зошит для дітей
і матеріали для батьків і педагогів

Учня / учениці _____ класу

_____
_____

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів до програми «Місце, де ми живемо» спецкурсу «Культура добросусідства» були розроблені у 2007–2009 рр. і адаптовані у 2018–2020 рр. у рамках проєктів Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток»

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів створені відповідно до програми курсу «Культура добросусідства», яка була схвалена до використання в освітніх закладах України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018 р.), і надруковані для впровадження в ЗЗСО Сумської області

Навчальний посібник схвалений для використання у загальноосвітніх навчальних закладах України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 22.1/12-Г-337 від 07.06.2019 р.)

Авторський колектив:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, НГО «Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція і розвиток»» (м. Київ);

Вознюк Алла Вікторівна, доктор психологічних наук, завідувачка кафедри психології Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;

Валюх Людмила Іванівна, учителька початкових класів, керівниця методичного об'єднання вчителів початкових класів Вільшанської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Вільшанської сільської ради Недригайлівського району Сумської області;

Соларьова Наталія Олександрівна, заступниця директора з виховної роботи, учителька української мови та літератури Сумської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 27;

Шеденко Ніна Володимирівна, учителька української мови та літератури Берестівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Липоводолинської селищної ради Сумської області

Особлива подяка за надані матеріали і консультації:

С. С. Араджионі, О. В. Банах, О. І. Боярчук, І. В. Бруновій-Калісецькій, А. В. Букіну, Н. В. Захаровій, Т. М. Захаровій, Ю. О. Іріюглу, М. Ю. Кірик, Ю. Г. Кононенко, Л. Ф. Кравцовій, Л. В. Кравчук, М. М. Красикову, А. М. Кузнецовій, К. О. Мірошниковій, Л. В. Наумовій, Л. В. Огурцовій, Н. Ю. Опенко, Ю. М. Петрушенку, Л. П. Повх, І. М. Санковській, О. К. Смирнову, О. Г. Тимохіній, Н. А. Умерову, А. Л. Щербаню, С. В. Ягуповій

Рецензенти:

Нікітін Юрій Олександрович, доктор історичних наук, професор кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;

Логвиненко Юлія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;

Кучер Юлія Олександрівна, заступниця директора з навчально-виховної роботи, учителька початкових класів Охтирської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 1 Сумської області

Культура добросусідства. Частина 2 : Місце, де ми живемо. Сумщина : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти Сумської області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, А. В. Вознюк, Л. І. Валюх, Н. О. Соларьова, Н. В. Шеденко]. – К. : ТОВ «Прометей», 2020. – 96 + IV с. : іл. – Англ., білорус., болг., грецьк., кримськотат., німецьк., польськ., рос., укр., чеськ.

ISBN 978-617-7502-51-6

Посібник створений відповідно до програми «Місце, де ми живемо» спеціального курсу «Культура добросусідства». Він призначений для ознайомлення школярів і їхніх батьків із рідним краєм, ментальними, мовними, релігійними, етнокультурними особливостями людей, які мешкають на Сумщині, для проведення системної виховної роботи, розвитку громадянської освіти, формування соціальних компетентностей, навичок конструктивної комунікації й успішної взаємодії у колективі. Зошит може бути використаний також як методичний посібник і хрестоматія для організації роботи учнів на уроці, під час ранкових зустрічей і годин спілкування, у гуртках і вдома.

© Араджионі М. А., ідея, автор-укладач базової версії зошита, 2007

© Араджионі М. А., Вознюк А. В., Валюх Л. І., Соларьова Н. О., Шеденко Н. В., укладання регіонального компонента, 2020

© ІДЦ «Інтеграція та розвиток», макет, 2020

ВІТАЮ ТЕБЕ!

Я – бджілка Меліса! Ти пам'ятаєш мене? Минуло літо, і ми знову разом! Наша з тобою перша зустріч, твоє бажання дізнатися якомога більше про свою сім'ю, про тих, хто з тобою поряд, мене порадували. Ти дуже добре попрацював/попрацювала в минулому році. І знову на тебе чекають не менш цікаві та захоплюючі подорожі дивовижним краєм нашої держави – Сумщиною. І в цьому тобі буду допомагати не тільки я, а й усі, хто тебе любить, – твоя родина, однокласники та вчителі.

«Місце, де ми живемо» – так буде називатись наша нова велика подорож. Я спробую допомогти тобі по-новому побачити свою вулицю, свій район, село або місто; дізнатися, чому люди так люблять місце, де вони живуть, і що вони роблять для того, щоб воно стало ще кращим та затишнішим. Ти навчишся краще розуміти своїх друзів, виконувати цікаві завдання й сам/сама спробуєш скласти їх для своїх однокласників. Все нове, про що ти дізнаєшся під час наших подорожей або чого навчишся, знадобиться тобі в житті. Ти дізнаєшся, навіщо і як економити ресурси, спробуєш навчитися, як заощаджувати гроші та ефективно використовувати власний час. Ти замислишся над майбутньою професією й тим, як жити в гармонії з природою. А ще, я сподіваюся, продемонструєш приклади гостинності та сусідської взаємодопомоги, ввічливого та приязного ставлення до різних людей, які тебе оточують. Адже люди – це головний скарб будь-якої землі.

Хочу нагадати тобі спеціальні позначки, що допоможуть зрозуміти, як потрібно виконувати завдання під час нашої спільної подорожі Сумщиною:

виріж,
наклей

напиши,
закінчи
речення

розкажи,
поміркуй
уголос

з'єднай,
обери,
знайди

поміркуй,
дізнайся,
склади, відгадай

словничок

намалюй,
розфарбуй,
домалюй

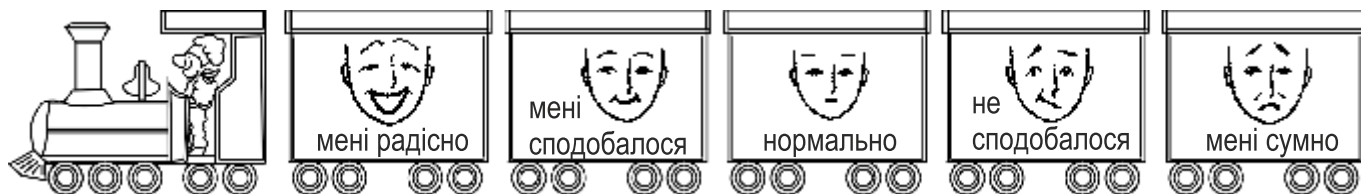

прочитай,
запам'ятай

це цікаво,
поради бджілки

Мені дуже хочеться дізнатися, чи сподобалися тобі наші зустрічі, тому в кінці кожної з них я попрошу тебе обрати таку маску, яка найбільше відповідає твоєму настрою. Виділи її та розмалюй.

Щасти тобі!

КРАЙ, У ЯКОМУ МИ ЖИВЕМО

Прочитай вірш О. Полянської «Ми малята українські». Розкажи, що ти знаєш про свою країну.

І кримчани, і сумчани,
Луганчани і кияни
Кажуть донечці і сину:
В нас держава – Україна!
Разом всі – одна сім'я ми:
Донеччани й полтавчани,
Харків'яни й вінничани.
Мелітополь, Кіцмань, Сміла –
Разом ми велика сила!

В Сімферополі і Львові
Хай лунає рідне слово!
І одеські, і волинські
Ми малята українські!
І бажає нам здоров'я
Прикарпаття й Подніпров'я,
Чернігівщина й Буковина
Й вся велика Україна.

Прочитай уривок з вірша Оксани Бакуменко «Моя Сумщина». Знайди та зафарбуй на карті Сумщини регіон, де ти живеш.

Де ріки прохолодні і смарагдові поля,
Де найсиніше на планеті небо.
Це найрідніша Сумщина моя,
Слова пошани я складу для тебе.

На милій Сумщині я народилася
в любові,
Вбирала серцем всю її красу.
Тут полюбила мами колискову
І крізь життя її у серці пронесу...

Напиши назву населеного пункту, у якому ти живеш.

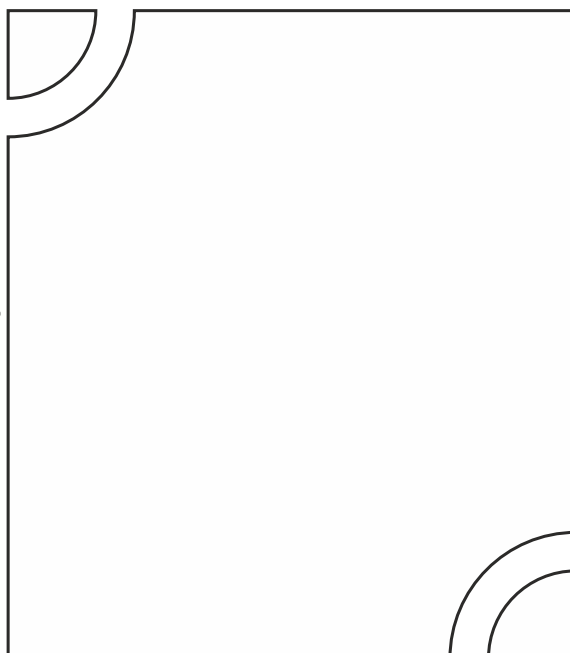

Цікаво, що на багатьох гербах міст, сіл та громад нашої області є зображення рослин та плодів. Це дуб, липа, очерет, сливи, ялинка. Найчастіше зустрічаються зображення колосків. Як ти вважаєш, чому? Віднайди зображення герба твого населеного пункту чи громади або району, роздивись зображення на ньому і розпитай дорослих, що вони означають.

Рослиною-символом Сум здавна вважається липа. А що є символом твого населеного пункту і чому?

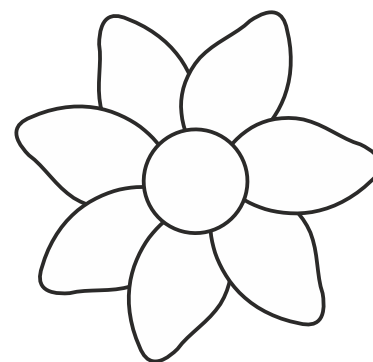

Придумай і намалюй який-небудь новий символ твого населеного пункту.

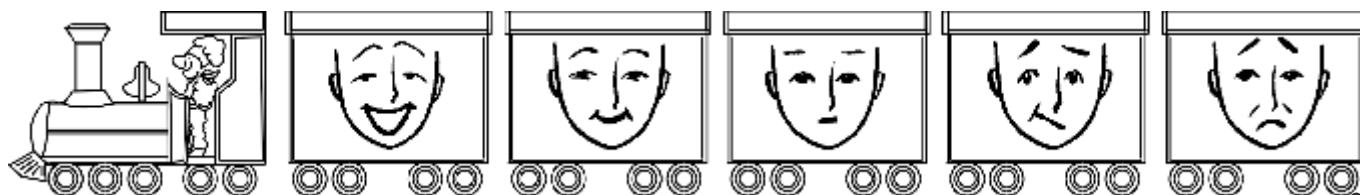

Загадай побажання людям, які живуть на Сумщині, на кожну пелюстку чарівної квіточки. Напиши їх.

Two horizontal rectangular boxes for writing wishes.

Дізнайся, що побажали твої однокласники й однокласниці. Спробуй скласти разом із дорослими спільний лист – побажання всім жителям нашого краю.

КОЖЕН/КОЖНА ІЗ НАС ОСОБЛИВИЙ/ ОСОБЛИВА, АЛЕ ВСІ МИ МАЄМО БАГАТО СПІЛЬНОГО

Спробуй відповісти на наведені нижче запитання, вибираючи правильну відповідь або дописуючи свій варіант. Потім обміняйся зі своїм/своєю сусідом/сусідкою по парті зошитами та порухайте, скільки відповідей у вас збіглося, а скільки – ні. Як ти гадаєш, чи може те, що є у вас спільного, або те, чим ви відрізняєтеся одне від одного, завадити вашому спілкуванню й дружбі?

1. Скільки тобі років?

2. Твоя стать?

3. Який у тебе колір волосся?

4. Яка спортивна гра тобі подобається?

5. Який твій улюблений напій?

6. Що тобі найбільше подобається робити під час дозвілля?

Прочитай вірш М. Грицан «Ми люди». Поміркуй, що є спільного, а що відрізняє тебе від твого/твоєї найкращого/найкращої друга чи подруги.

Ми всі неповторні, ми всі особливі,
Буваєм – спокійні, буваєм – крикливі,
Буваємо – добрі, буваєм – не дуже,
Ми різними створені були, мій друже.
Нас кожного мама своя народила
І кожному світ по-своєму відкрила,
Нам різні співали колись колисанки,
Та ми зустрічаєм однакові ранки.
Хоч ми дуже різні, та всі ж бо ми – люди,
Тож будьмо людьми повсякчас і повсюди.

Напиши свою адресу. Знайди, хто з твоїх однокласників/однокласниць, знайомих чи друзів/подруг живе з тобою поруч.

Намалюй на окремому аркуші свій будинок та будинки сусідів.

Згадай який-небудь гарний учинок, який ти зробив/зробила разом із сусідом/сусідкою.

Добери слова, подібні за значенням до слова «дружити».

Доповни рядки оповідання «Про себе» та запропонуй окремо це зробити кожному члену твоєї родини. Таким чином ви складете розповідь про свою унікальність. Порівняйте ваші розповіді. Що спільного ви знайшли між собою? Що допомагає всім вам відчувати себе міцною, дружною родиною?

Я _____

(дві характерні для тебе риси)

Я хотів/хотіла би знати _____

(те, що тебе цікавить)

Я чую _____

(уявний звук)

Я бачу _____

(уявний об'єкт)

Я хочу _____

(реальне бажання)

Я уявляю собі _____

(те, що ти собі уявляєш, коли є вільна хвилинка)

Я відчуваю _____

(що ти відчуваєш, коли перебуваєш у родинному колі)

Я турбуюся _____

(те, що тебе справді турбує)

Я сумую _____

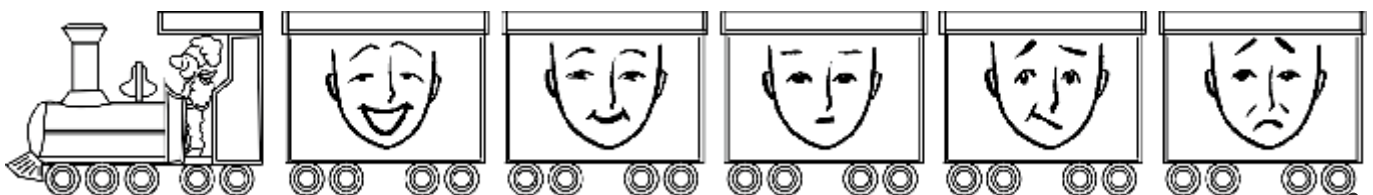
(те, що тебе найбільше засмучує)

Я радію _____

(те, що робить тебе щасливим/щасливою)

Небагато потрібно для того, щоб викликати усмішку, але усмішки досить для того, щоб усе стало можливим.

ФОЛЬКЛОР ПРО БАТЬКІВЩИНУ, ДІМ, СУСІДІВ У КУЛЬТУРІ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ НА СУМЩИНІ

Напиши разом із батьками слова «Батьківщина», «дім», «сусіди» різними мовами.

ТВОЄЮ РІДНОЮ МОВОЮ	ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ	РІДНОЮ МОВОЮ СУСІДА/СУСІДКИ
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

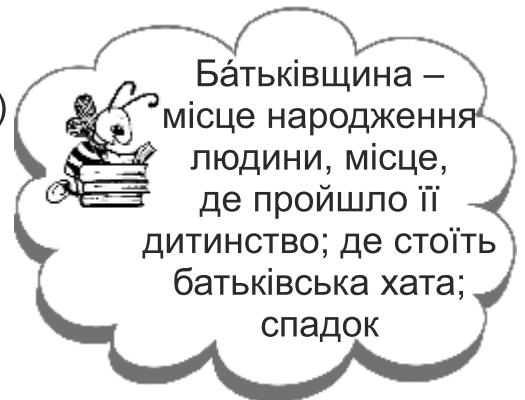
Спробуй знайти й підкреслити в прислів'ях слово «батьківщина» та словосполучення, якими це слово можна замінити. Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я.

Весь світ обійшов, а рай у рідному краї
знайшов. (Азербайджанське)
На сваєй зямлі як на небе. На своїй
землі як у раю. (Білоруське)
Кожен говорить про свою вітчизну.

(Болгарське)

У своїй стороні й зима миліша. (Литовське)
Ost und West, daheim das Best.
Найкраще не на Сході чи на Заході,
а в рідній оселі. (Німецьке)
Кожному свій куточок здається найкращим.

(Польське)
Удома бережи честь батьків, на чужині –
честь Батьківщини. (Українське)

Розпитай батьків і напиши з їхньою допомогою яке-небудь прислів'я чи приказку про Батьківщину, оселю чи сусідів своєю рідною мовою.

Відгадай загадки. Поміркуй, що або хто насправді робить дім затишним.

Багато сусідів поруч живуть, а ніколи не бачаться. (Вікна) (Вікна)
We have legs but cannot walk. У нас є ніжки, але ми не можемо гуляти.
(Стілі і стільці) (Стілі і стільці!)

Поміркуй вголос, як ти розумієш прислів'я.

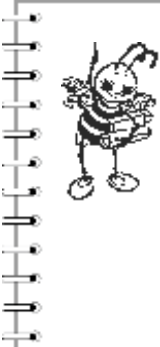
Гарний сусід миліший від вранішнього сонця. (Грузинське)

Перш ніж купити дім, спитай, хто твої сусіди. (Єврейське)

Стався до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе. (Китайське)

Соседство – взаимное дело. Сусідство – взаємна справа. (Російське)

Dobrý soused je lepší než rodina. Близький сусід кращий, ніж далекий родич. (Чеське)

Фольклор у перекладі з англійської мови означає «народна мудрість, знання, народна творчість». Це створені народом поезія або казки, легенди, думи, пісні, анекдоти, прислів'я, приказки, народна музика, театр, танець, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво. Фольклор відображає повсякденне життя, цінності, мрії кожного народу. У нас під словом «фольклор» частіше за все розуміють усну народну творчість і музичні твори.

Спробуй прочитати українські прислів'я. Для цього треба правильно з'єднати обидві їхні частини.

Без брата проживеш,

від далекого брата.

Близький сусід кращий

хату купиш, а сусіда не продаси.

Який сусіда,

а без сусіда – ні.

Не купи собі дім, а купи сусіда;

така й бесіда.

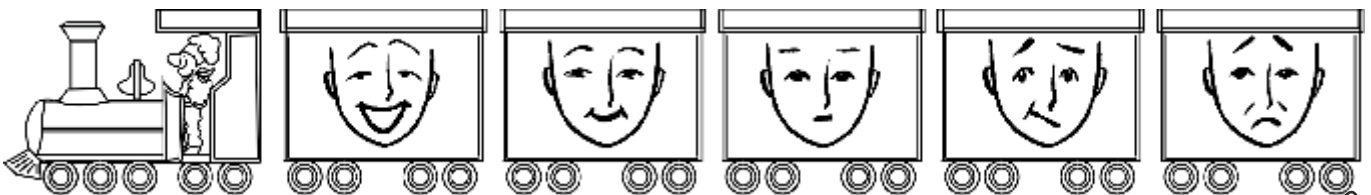

Придумай своє прислів'я чи влучний вислів про сусідів.

Спробуй знайти на сторінках цієї подорожі схожі за змістом прислів'я. З'єднай їх за допомогою стрілочок. Розкажи, як ти гадаєш, чому в прислів'ях різних народів є так багато спільного.

ВІРШІ, ЛЕГЕНДИ ТА КАЗКИ ПРО НАШ РЕГІОН

Розкажи вірш, легенду чи казку про свій регіон.

Напиши прізвища письменників(-ць) свого регіону.

Письмєнник/
письмєнниця –
людина,
яка пише художні
літературні твори

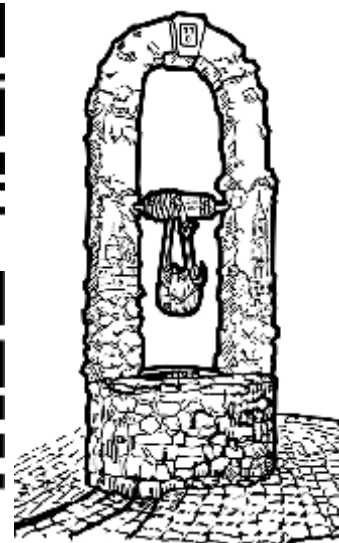
Прочитай вірш «Веселковий розмай» відомого дитячого поета Дмитра Білоуса з Недригайлівщини. Розкажи про свої емоції та враження. Які краєвиди чи події в рідному населеному пункті чи краї тебе вразили та найбільше запам'яталися?

Порипують роменським
   шляхом гарби,
Сулою тихо хлюпають човни.
І плине люд з своїм
   нехитрим скарбом
На ярмарок у наші Курмани.
Вози на вигоні. Стирчать голоблі.
Корови й коні поблизу осель.
Горшки і хомути. Мішки картоплі.
І крутиться весела карусель.
А нам, малим, усе цікаве вдвічі:
Хто звідкіля прибув до Курманів.
Вусатий дядько – з Ракової Січі,
той – з Білої Берези,
   той – з Тернів.
Хтось приміряє теплі рукавиці,
Когось приваблює садовина.
– А ви звідкіль? –
   З Погожої Криниці,
Ті – з Білопілля, ті – з Лебедина.
І назви в юнім серці зазвучали,

Як щось казкове, дивне, чарівне,
Немов далекі зоряні причали,
Кудись манили, кликали мене...
Хто так назвав ті селища навколо?
Хто оспівав діброви і лани?
У небі місяць – як млинове коло,
А на землі – Климентові Млини...
Красо моя ти, Сумщино, Сумщина,
Куди не кинь – барвистих

   слів розмай:

Ромен, Боромля, Липова Долина,
Березів Яр, Лука, Зелений Гай...
Так зберігає мова калинова
На гронах дивних свіжості росу,
Щоб у майбутнє музикою слова
Нести душі народної красу.

Розкодуй QR-коди, послухай слова пісень «Гімн Сум» і «Сумська мелодія» та передивись відеокліпи. Що в цих піснях тобі сподобалося найбільше і чому? Розкажи, чи бачив/бачила ти на власні очі ті куточки природи та пам'ятки, які були представлені в медіафайлах.

Прочитай чи послухай пісні про різні куточки Сумщини.
Згадай, чи відвідував/відвідувала ти
ці місця разом із рідними.

ЛЕБЕДИН

Ще тремтять під снігом віти,
Сплять бори серед долин.
Скоро лебедям летіти
На далекий Лебедин.

Приспів:

Лебедин, Лебедин,
Не зістарить тебе часу плин.
Це прекрасна земля,
Тут душа спочиває моя.

Як у лузі пахне м'ята,
Де тече поважний Псло!
Скоро юні лебедята
Вперше стануть на крило.

Приспів.

Стрій птахів над містом лине.
Ледь синіє далина.
Певне, вірність лебедина –
Це любов, повік одна.

(Г. Будянська)

БІЛОПІЛЛЯ МОЄ

Білопілля моє, синьоокий мій край
Із лісами, сокирками в житі.
Босоноге дитинство

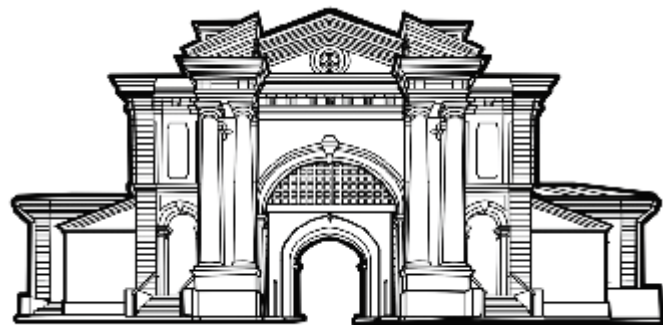
над Виром розмай

Спілих вишень у теплому літі.
Білопілля моє, там солодка вода,
Білі хати, привітні садиби.
Давнина через товщі років прогляда
Із подвір'я Олесея Кандиби.
Ясноокий поет. В українській сім'ї
Вже ніколи його не забудуть.
І співають у віршах його солов'ї,
І піснями лоскочуть нам груди.
Тут квітує земля, вітерець повіва.
Сонце, літо, промите піснями.
Білопілля моє, в нім Олесея слова,
Що навіки лишаються з нами.

(Н. Виноградська)

ГЛУХІВ

Де зелені луги
І джерельна криниця,
Там лунають пісні
Про гетьманську столицю.
Де розлогі поля,
Де безмежне Полісся,
Хліборобська земля,
В моїм серці озвися!
Там, де хата стара,
Там, де верби похилі,
Барвінкова гора
Плине в сни мої милі.
Б'є джерельна вода,
Мріє синя криниця.
Хоч у сні нагадай
Про чарівну жар-птицю,
Про дитинства роки,
Про пісні стоголосі.
Ген біжим до ріки
Ми, веселі і босі.

Зріє радість в душі, –
Це ж дитинства країна!
Знов цвітуть спориші
На моїй батьківщині!

(О. Жуль)

СУМИ, Я ЛЮБЛЮ ТЕБЕ, СУМИ
Серед вільних просторів Полісся,
Там, де Псел набирає розгін,
Розкинулось сонячне місто,
Наче пам'ять про кіш козаків.

Приспів:

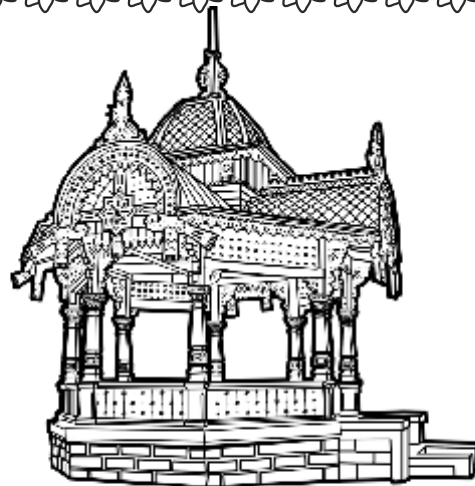
Суми, я люблю тебе, Суми,
Рідне місто – краса і любов,
Де живуть ще козацькі думи
У малиновім дзвоні церков.

Я люблю твої тихі провулки,
Старий парк і сади понад Пслон,
Три гербові мисливські сумки
І казкове містечко з котом.

Приспів:

Суми, я люблю тебе, Суми,
Рідне місто – краса і любов,
Де живуть ще козацькі думи
У малиновім дзвоні церков.

Я люблю кришталеві фонтани,
Шепіт лип стародавніх алей,
Як танцюють в альтанці сумчани
Під врочистий оркестр духовий.

Ритм –
рівномірне
чергування яких-небудь
елементів (наприклад,
у звучанні, у русі).
Ритм вірша створюється
певним чергуванням
наголошених
і ненаголошених
складів

Колись письменник М. Шварц навчив мене, як потрібно складати вірші. Спробуй скористатись його порадами, і в тебе обов'язково вийде!

- ☺ Писати вірші неважко. Вірші – це дружна компанія слів, які дуже схожі між собою, як хор: вони підспівують одне одному, й виходить співзвучність – рима.
- ☺ Щоб знайти риму до слова, потрібно прослухати його звучання й згадати інше слово, яке буде на нього відгукуватись, наприклад, якщо крикнути «кабачок», то луна відповість «-бачок» або «-чок». Зараз потрібно згадати слово, яке буде мати схоже закінчення й підходити за змістом вірша, наприклад «лежить на сонці кабачок, підставив сонечку бочок».
- ☺ За допомогою луни легко знайти риму до найважчих слів. Наприклад, слово «процвітайте» – «-вітайте», «-тайте». Луною відгукується наголошений склад, а склад перед ним і закінчення слова відгукуються слабше й промовляються швидко, тому їх можна змінювати: «співайте», «майте». Може вийти рима: «У мирі, радості процвітайте та ніколи біди не знайте!»

Ріма –
співзвучність
кінцевих
складів рядка

Вірш – це
невеликий
поетичний
твір, у якому
є ритм та рима

Казка – твір
про вигадані
події, інколи
в них діють
чарівні фантастичні сили

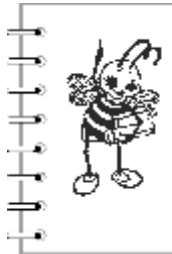

Прочитай вірш Н. Красоткіної «Дружба». Добери рими, використавши нижчеподані слова, та допиши їх у відповідних рядках.

Щоб могли ми гарно жити,
Треба вчитися _____
А не кидатись словами,
Щоб не стати _____
І запам'ятай собі –
З другом легше у _____
Друг нас виручити може,
У біді він _____
А як пісня, жарт чи сміх –
Радість ділиться на _____
Друг нас може захистити,
Може з класом _____
Друг не стане кепкувати

І на людях нас _____
А як сварять всі навкруг –
Йде на захист справжній _____
І ніколи не забудь:
Й ти для друга вірним _____
Й ще одне запам'ятай:
Друзів ти _____
Знай, моя дитино мила,
Дружба – це велика _____

(друзі, і я буду, ані, забуваю, сила)
(друзі, ворогам, итижувати)
(друзі, ворогам, итижувати)
(друзі, ворогам, итижувати)
(друзі, ворогам, итижувати)

Казки – не тільки цікаве проведення часу. Вони розвивають уяву й багато гарних якостей людини, відображають надії та мрії людей, їхні думки та бажання. Тому ідеї казок, які склали зовсім не схожі між собою люди, що живуть у різних куточках землі й розмовляють різними мовами, дуже схожі.

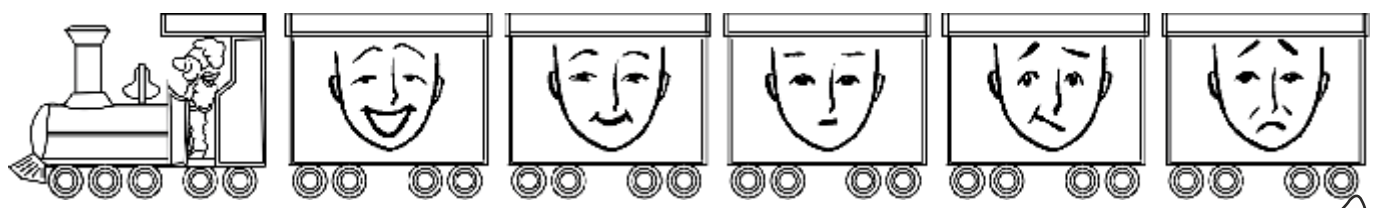
Склади невелику казку або вірш про край, де ти живеш.

Наведи приклади казок різних народів, зміст яких схожий між собою.

Напиши назви відомих тобі казок і легенд Сумщини.

«ПАМ'ЯТКА» – ВІД СЛОВА «ПАМ'ЯТЬ»

Пам'ятник – скульптурна чи архітектурна споруда на честь кого-небудь або чого-небудь

Пам'ять – це здатність зберігати й відтворювати відому людині інформацію

Пам'ятки можуть бути створені природою або руками людей. Вони розповідають про минуле нашої країни та її природу; про розвиток культури й різні події, що відбувалися в житті людей. Пам'ятки бувають:

1) історичні: археологічні (залишки стародавніх поселень, кургани, різноманітні знахідки тощо), архітектурні (вали, будівлі, палаци, старовинні фортеці, укріплення, храми); надмогильні пам'ятники, пам'ятники на честь знаменитих людей або подій тощо;

2) культури й мистецтва: пам'ятники відомим музикантам, письменникам, художникам та ін., пам'ятки писемності й фольклору, предмети декоративно-ужиткового мистецтва тощо;

3) природні: пам'ятки, що створені природою, – водопади, печери, рідкісні дерева, скелі тощо. Бувають і пам'ятки природи, які створені руками людей, – сади, парки, заповідники тощо.

Пам'ятка – предмет, що є нагадуванням про кого-небудь чи що-небудь; який-небудь залишок минулого

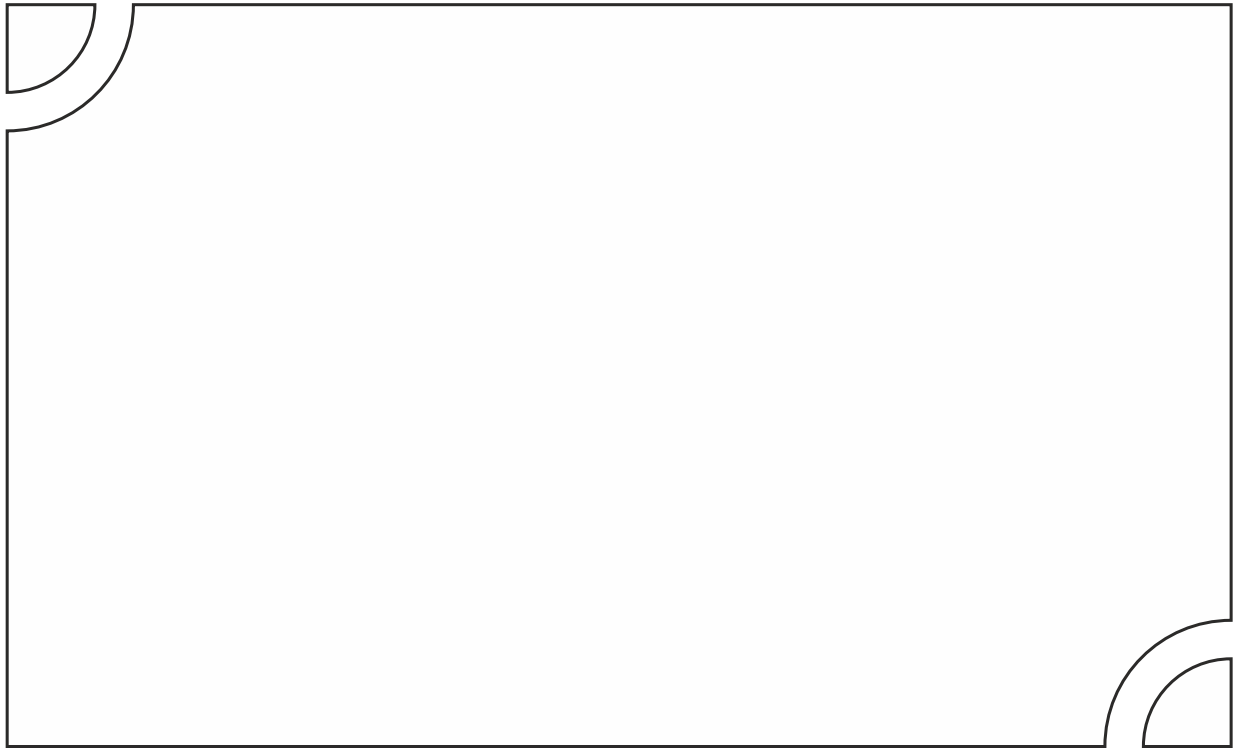

Які пам'ятки є у твоєму населеному пункті або в його околицях? Що дорослі розповіли про них? Про що ці пам'ятки нагадують людям?

Намалюй пам'ятник, який ти бачив/бачила під час екскурсії.

До якої групи пам'яток можна віднести намальований тобою пам'ятник?

Склади розповідь про намальований тобою пам'ятник за планом:

1. Розташування пам'ятника.
2. Автор цього пам'ятника (якщо це відомо).
3. Зовнішній вигляд пам'ятника (з якого матеріалу виготовлений, його розміри, кого або що зображено, чи є якінебудь написи на пам'ятнику або на його постаменті).
4. Про що або про кого цей пам'ятник нагадує людям.

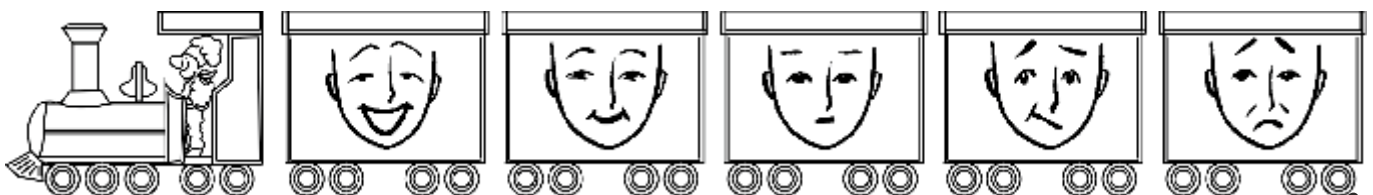

Культура –
все, що створено
людьми

Порадься з батьками і дай відповідь на запитання:

Які ще пам'ятники ти хотів/хотіла би бачити у своєму населеному пункті або в його околицях? Чому?

СВЯТІ ТА ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ Й ПАМ'ЯТКИ ПОРЯД З НАМИ, ТУРБОТА ПРО НИХ

Серед пам'яток історії й культури особливо виділяються святі місця. Це різні стародавні храми, могили святих, пам'ятники людям, що віддали життя за свій народ, Батьківщину, та ін. Святими місцями також вважаються об'єкти природи (джерела, дерева, гори, пагорби або скелі незвичайної форми, кам'яні плити тощо), що, на думку людей, мали надзвичайні властивості, тому могли дарувати фізичні та духовні сили, насагу жити й робити гарні вчинки. Деякі з них не дуже відомі й навіть не вважаються за пам'ятки, що охороняє держава. Проте для когось із людей ці пам'ятні або святі місця є особливо цінними, значущими.

Святій – чистий,
досконалий,
праведний, пройнятий
високими почуттями,
божественний

З'єднай назву з малюнком.

Туранівська криниця на Ямпільщині

Пам'ятник Т. Шевченку в Ромнах

Пам'ятник П. Калнишевському в Пустовійтівці

Молченський монастир на Путивльщині

Напиши, які святі чи пам'ятні місця ти знаєш у своєму населеному пункті або поблизу нього.

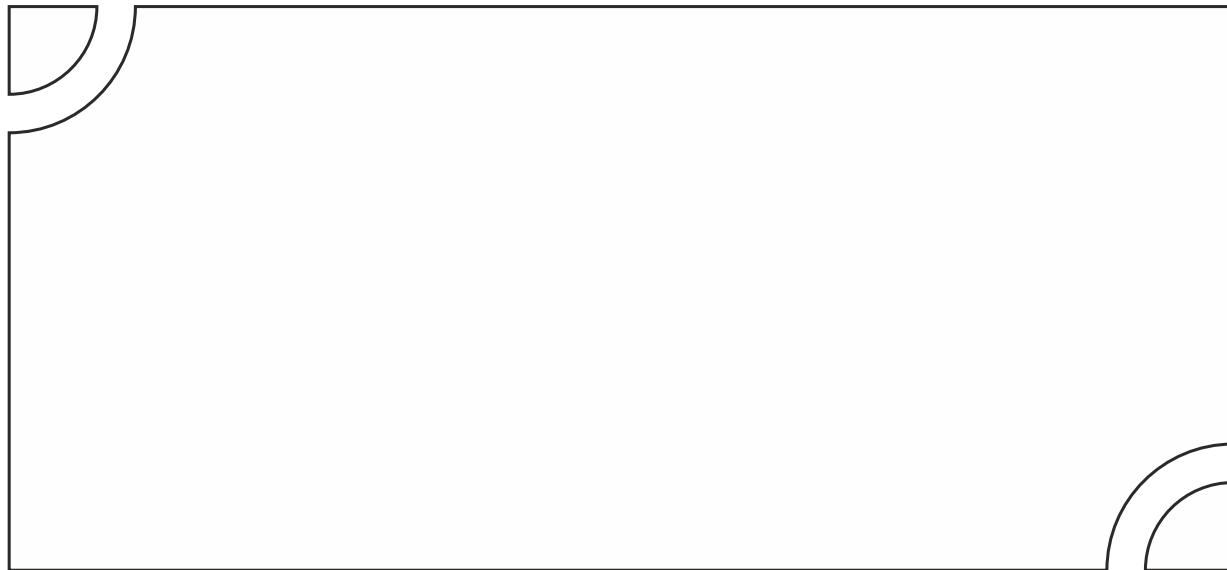

Поміркуй вголос,
чому люди вважають
ці місця святими.
Для чого вони
їх відвідують?

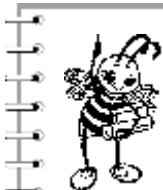
Намалюй або принеси фотографію якого-небудь пам'ятного чи святого місця, яке відвідав/відвідала ти або твої близькі.

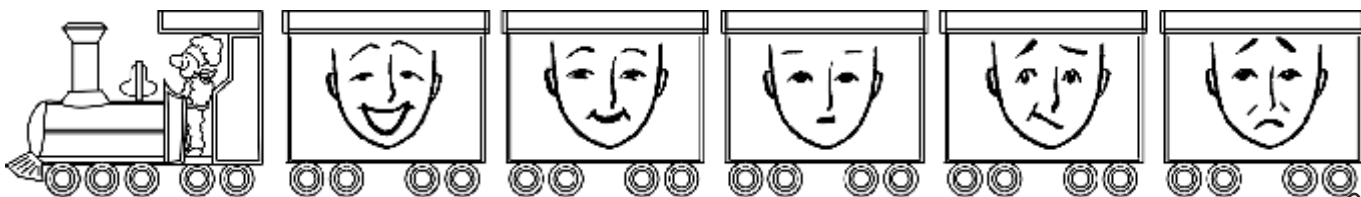
Поміркуй вголос, що означає «охороняти пам'ятник». Як потрібно піклуватися про нього? Наведи приклади шанобливого й нешанобливого ставлення до якої-небудь пам'ятки або святого місця.

Порадься з батьками і дай відповідь на запитання: яку допомогу могла б надати твоя сім'я для збереження пам'ятників у твоєму регіоні?

Напевно, й у твоєму населеному пункті є пам'ятки чи святі місця, до яких приходять тільки частина жителів села або міста, – це старі будівлі, у яких колись молилися їхні прабабусі й прадідусі, кладовища, пам'ятники визначним подіям та ін. Можливо, у твоїй сім'ї не заведено відвідувати святі місця або пам'ятники, створені руками інших людей, несхожих на твоїх близьких. Але це не означає, що ти маєш нешанобливо ставитися до них. Адже будь-яка пам'ятка – це духовне багатство не лише однієї групи людей, а й усіх жителів країни, всього людства. Тому у 2000 році в нашій країні був ухвалений закон «Про охорону культурної спадщини», який говорить про те, що турбота про збереження пам'яток є обов'язком кожної людини.

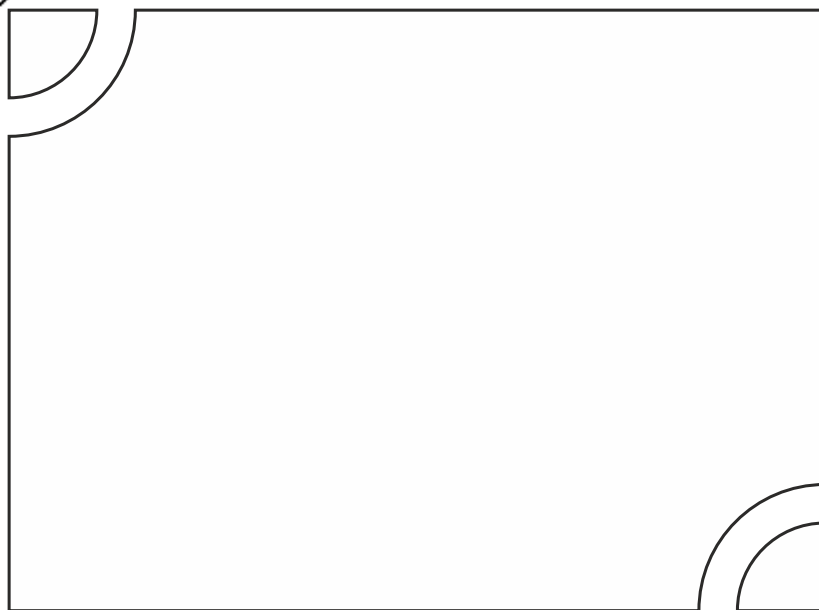
Територія сучасної Сумщини здавна була багата на ліси, степи, ріки, мала помірний клімат та переважно рівнинний рельєф. Тож почала заселятися ще в сиву давнину. Подорожуючи зі сходу на захід або з півночі на південь, сюди приходили різні племена й народи. Кожна людина могла знайти тут собі заняття по душі. Багато людей закохалися в наш край і, оселившись тут, почали відчувати себе його невід'ємною часткою. Тут не тільки в давнину, а й сьогодні переплелися різні культури й мови, які живуть у доброму сусідстві й збагачують одна одну, свідками чого є давні й сучасні топоніми литовського, польського, старослов'янського, тюркського, українського та іншого походження.

Сумщина – музей просто неба, а твій регіон – це зала цього музею. Щоб скласти екскурсію цією залою, пригадай, які пам'ятки є там, де ти мешкаєш. Дізнайся, які племена або народи їх створили. З якими подіями вони пов'язані?

Намалюй, як ти собі уявляєш людей, які жили у твоєму населеному пункті багато років тому.

Познач або допиши назви представників різних культур, які сьогодні мешкають у твоєму населеному пункті.

АЗЕРБАЙДЖА́НЦІ

ЄВРЕ́Ї

РОСІЯ́НИ

АРА́БИ

КОРЕ́ЙЦІ

ТАТА́РИ

БІЛОРУ́СИ

ЛИТОВ́ЦІ

ТУ́РКИ

БОЛГА́РИ

МОЛДОВА́НИ

УГО́РЦІ

ВІРМЕ́НИ

НІМЦІ

УЗБЕ́КИ

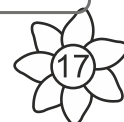
ГРУЗІ́НИ

ПОЛЯ́КИ

УКРАЇ́НЦІ

ДАГЕСТА́НЦІ

РО́МИ

Відгадай загадки про різні засоби пересування й поміркуй, на чому ще приїздили люди на Сумщину в давнину й приїзять у наш час.

Без ніг біжить, без голосу кричить,
очі – мов коло, та не бачить нічого.
(Автомобіль)

Kierownica, dzwonek, koła z oponami.
Jedzie na nim Piotrek i rusza nogami.
Кермо, дзвоник і колеса,
рухається з місця ногами.

Полотно, а не доріжка,
кінь біжить – сороконіжка.
(Поїзд)

(Велосипед)

Не бджола, а гуде, не птах, а летить.
(Літак)

Біжить візок через струмок
і слід за собою замітає.
(Човен)

Розфарбуй той національний костюм, який тобі подобається найбільше.

Напиши, у які національні костюми одягнені діти, які танцюють у колі (дивись також на обкладинці зошита).

Поміркуй вголос, що трапилося б, якщо б усі люди, що тебе оточують, раптом стали схожими одне на одного.

Усі жителі Сумщини дуже гостинні. Коли в дім приходять гості, вони обов'язково пригощають їх. А яке частування може обійтися без хліба? Усі народи виготовляють хлібні вироби з борошна і води, але назви, форма цих виробів, піч, у якій їх випікають, бувають різні. Постарайся правильно з'єднати назви народів і тих хлібних виробів, які вони особливо люблять готувати.

МАЦА

ПАМПУШКІ

ХАЛА

ПАЛЯНИЦЯ

БАГЕТ

БОГОВІЦЯ/ПОГАЧА

БОЛГАРИ

ВІРМЕНИ

ГРЕКИ

ГРУЗИНИ

ЄВРЕЇ

ТУРКИ

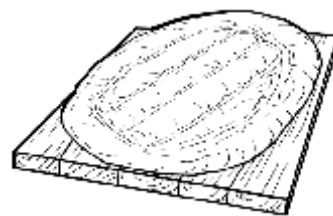
УКРАЇНЦІ

ФРАНЦУЗИ

УЗБЕКИ

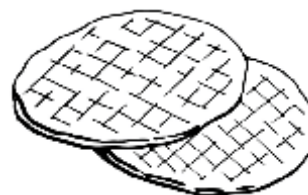
ШОТІ

МАТНАКАШ

ЕКМЕК

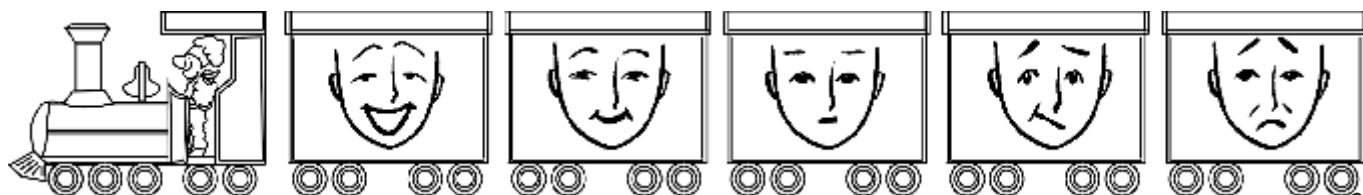
ПІТА

ЛАВАШ

ПАТІР

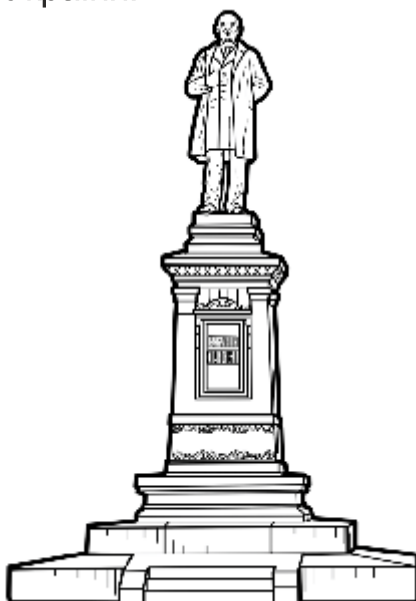
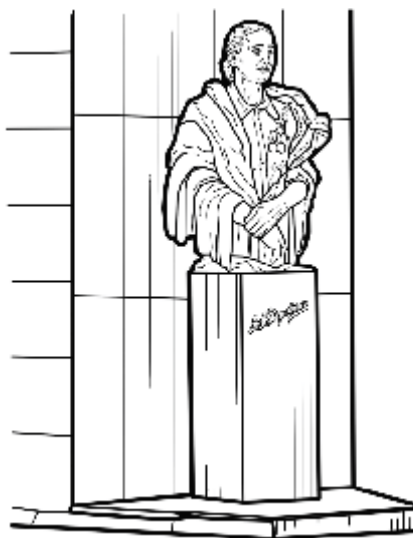
ПАМ'ЯТКИ ТА СВЯТІ ЧИ ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ, ЯКІ НАС ОБ'ЄДНУЮТЬ

Ти вже знаєш, що на Сумщині здавна жили представники різних народів. І всі вони залишили після себе яку-небудь пам'ять – у легендах, казках, назвах населених пунктів, в археологічних або архітектурних пам'ятках. Ці пам'ятки дуже цінні для їхніх нащадків, що живуть у нашому краї. Але є пам'ятники, які дорогі всім жителям Сумщини без винятку, навіть тим, хто нещодавно почав називати цю землю своєю оселею. Наприклад, це пам'ятник знаменитому співвітчизникові або значущій події, що відбулася в нашому регіоні, пам'ятник захиснику Батьківщини, пам'ятник Вірності, Добročинності, Милосердю, Любові, Свободі, Творчості, спільній культурній спадщині та іншим важливим для людей цінностям та чеснотам. Ці пам'ятки можуть об'єднати не тільки всіх жителів Сумщини, а й всієї України.

Співвітчизники – люди, що мають спільну Батьківщину; вихідці з однієї країни

Роздивись уважно малюнки разом із батьками або вчителем. Розпитай їх, як ці пам'ятники та пам'ятні місця можуть об'єднувати людей.

Розкажи, який пам'ятник тобі сподобався найбільше і чому.

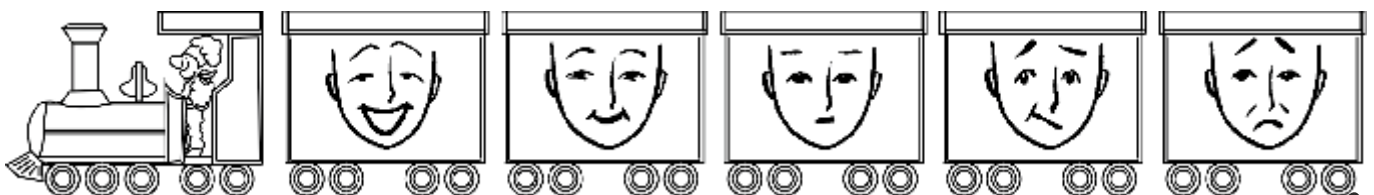
Подумай та запиши правила поведінки під час відвідування пам'яток.

Придумай і намалюй який-небудь добрий, веселий пам'ятник, який би об'єднав твоїх однокласників і однокласниць чи навіть усіх мешканців твого населеного пункту.

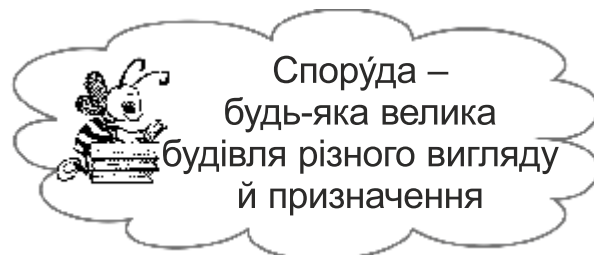
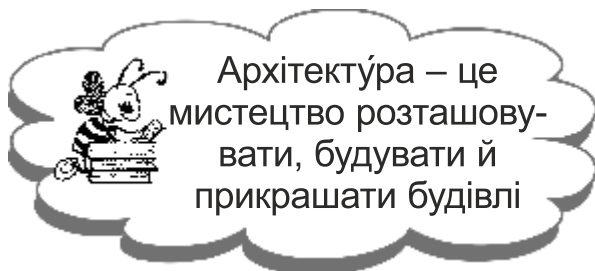

Придумай і напиши його назву.

ЗНАЙОМСТВО З РІЗНОМАНІТТЯМ СПОРУД АРХІТЕКТУРА. КУЛЬТОВІ СПОРУДИ

Є багато споруд, перед якими хочеться зупинитися й ретельніше їх роздивитися. Серед них є як сучасні будівлі, так і ті, що були побудовані дуже давно. Усі вони створені за законами краси, які були описані людьми ще в давнину. Із зведення цих законів і виникла архітектура – наука про будівництво красивих і зручних будівель.

Різноманітність видів споруд, які нас оточують, залежить від рівня розвитку суспільства, від побуту й культури людей, які живуть у регіоні, від рельєфу й клімату, а також від будівельного матеріалу й техніки спорудження. Усі будівлі, які ти бачив/бачила під час екскурсії, можна розділити на групи: 1) житлові, тобто ті, у яких живуть люди, 2) громадські – ті, куди люди приходять вчитися, відпочивати, працювати, вирішувати важливі питання, 3) культові – ті, у яких люди моляться й розмірковують.

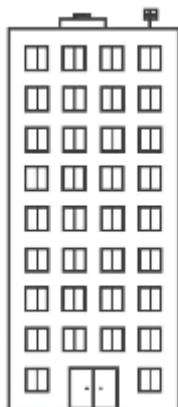
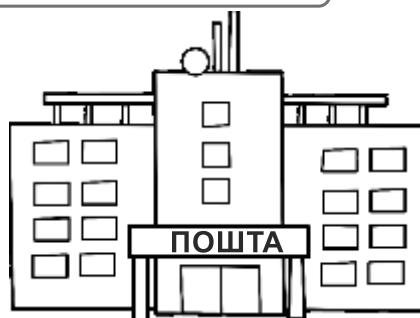

Розглянь малюнки й покажи стрілочками, до якої групи будівель вони належать.

ГРОМАДСЬКІ

ЖИТЛОВІ

КУЛЬТОВІ

Напиши, які громадські будівлі є у твоєму населеному пункті.

Two empty rounded rectangular boxes for writing.

Прочитай вірш Володимира Орлова в перекладі Ольги Тимохіної. Розкажи, чи був/була ти колись на будівельному майданчику.

Ось майданчик будівельний.
Тут стоять умілі вельми
Трактори, вантажівки,
Екскаватори, котки.
Автокран все тягне шию,

Мов жирафа довгошия.
Всі вони з майстерним хистом
Нам будують нове місто.
І будинки зводять нам,
А також високий храм.

Відгадай загадки про знаряддя та машини, які ти можеш побачити на будівельному майданчику.

У мене в хазяйстві є штука така –
З маленькими сходами, переносна.
Стоячи на ній, можна стіни білити
Або зручно лампочку
в люстру вкрутити.
(енигедл)

Хоча і гостра, не зубата!
Копає землю нам... (елшол)

Швидко гризе, дрібно жує,
Сама не ковтає.
Що це, хто відгадає? (ялпц)

От так чудо із чудес:
Простягнувся до небес
І працює поміж хмар.
Що це? Будівельний... (недж)

Будівельнику без них нічого робити,
Не збудує школу, дім і садок, де діти.
Починається на «Це»,
здогадалися, що це?
(лцелга, цемент)

Землю він ковшем копає.
Якщо треба – засипає
Яму або котлован.
Він машина – він титан!
(Екскаватор)

Чи знаєте ви, що архітектура – це не просто будівлі й споруди, а ще й мистецтво організовувати простір, необхідний для життя та діяльності людей. За призначенням архітектуру поділяють на три основні види: 1) містобудування (створення нових міст, селищ, реконструкція старих міських районів і так далі); 2) архітектура об'ємних споруд (житлові будинки, театри, школи, магазини, заводи, фабрики); 3) ландшафтна архітектура (сади й парки, міські сквери, бульвари, басейни, фонтани). Тому й архітектори бувають різні: хтось уміє придумувати красиві будівлі, хтось – фонтани й альтанки, а хтось проектує міста.

Прочитай текст і згадай, чи бачив/бачила ти в місті чи селі мазанки. Чи ти заходив/заходила у ці будинки й що незвичного ти там побачив/побачила? Чим відрізняються традиційні давні житла від сучасних?

Традиційне народне житло в Україні має чимало спільного, однак у кожному регіоні можна зустріти і певні відмінності. Вони пов'язані з рельєфом і кліматом місцевості, наявними будівельними матеріалами, культурними традиціями. Для Сумщини властиве каркасне житло із соломи, очерету і глини, бо територія нашої області мала великі запаси глини. Щоб зробити найпростішу хату-мазанку, зводили дерев'яний каркас, обмазували його розчином глини з різаною соломною, фарбували вапном чи крейдою, а дах щільно покривали шарами очерету чи соломи. Хата-мазанка мала зазвичай не менше трьох вікон. Такі хати було легко будувати, й вони були доволі комфортними: влітку вони чудово тримали прохолоду, а взимку – тепло. Також там, де було вдосталь лісу, будували хати з дерев'яних колод. Іноді без жодного цвяха.

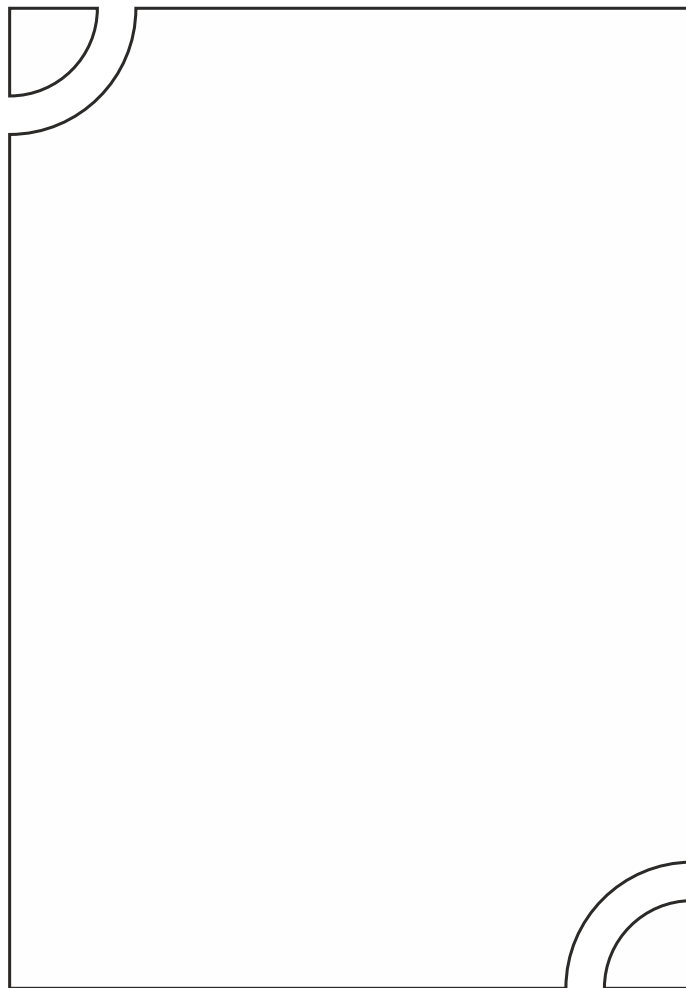
Більш заможні люди для хати виготовляли сирцеву цеглу – із суміші глини, соломи та інших домішок. Замішували розчин для цегли ногами чи з допомогою коней, потім формували її та висувували на сонці. З дерева та цієї цегли зводили стіни, які надалі також білилися всередині та ззовні. Дах покривали соломною чи очеретом, а пізніше – черепицею. Один із закордонних мандрівників писав: «Українці живуть у чисто утриманих хатах, які тобі усміхаються. Вони не вдовольняються тим, що щотижня їх миють, як це роблять голландці, але ще кожні два тижні їх вибілюють. Тому їхні хати мають білий колір, наче свіжопобілене полотно». Жінки-господарки намагалися прикрашати стіни хати різними малюнками. Для розпису використовували кольорову глину, розтерту та розведену в молоці й фарбах, відвари різних рослин, сажу. Фарбу наносили пір'ям, колоссям, кукурудзяними качанами. Над вікнами прикрашали орнаментом, між ними малювали квіти.

Прочитай вірш Василя Симоненка «Прощання Ф. Кравчука... зі старою хатою». Як ти гадаєш: чому автор пише про хату як про живу істоту? Намалюй ілюстрацію до цього вірша.

Ти стоїш, небагата й непишна,
Виглядаючи з саду в луг.
Рясний цвіт обтрусили вишні
На солом'яний твій капелюх.
Ти приймала і щастя, і лихо,
Поважала мій труд і піт,
Із-під сірої теплої стріхи
Ти дивилася жадібно в світ.
Відчиняла ти лагідно двері
Для нового життя й добра,
Друзів кликала до вечері,
Рідна хато моя стара.
В нову хату ідуть твої діти
З сміхом, з піснею, як вогнем.
Як же радість тобі втаїти
Під старечим своїм брилем!
Ти була мені наче мати,
Ти служила мені як могла –
Кожна кроквочка, кожна лата
Не жаліла для нас тепла.
Тож сьогодні і в тебе свято,
В шибках вогники голубі.
Переходячи в нову хату,
Говорю я: спасибі тобі!

Під час прогулянки своїм населеним пунктом ти, напевно, звернув/ звернула увагу на те, що серед житлових і громадських будівель інколи зустрічаються особливі споруди – з незвичайними високими дахами, куполами та башточками. Це сакральні, або культові, будівлі, у яких люди моляться, слухають мудрих людей і розмірковують. Такі будівлі називають храмами, тому інколи бібліотеку, музей або театр – місця, де люди розмірковують, відпочивають, залучаються до знань і до прекрасного, – називають храмом науки або храмом мистецтва. На Сумщині представлені не лише різні культури, а й різні релігії. У Сумах та в деяких населених пунктах області можна побачити стрункі, спрямовані ввись католицькі та протестантські храми – костьоли або кірхи; урочисті іудейські синагоги; величні право-

славні церкви із золотими куполами; протестантські будинки молитви, де нема ікон, скульптур тощо. У цих храмах люди, що належать до різних релігій або конфесій, шукають свій шлях до Істини, але об'єднує їх те, що вони хочуть стати чистішими й кращими. Наш край прикрашають храми з цікавою історією та яскравою архітектурою – Вознесенська церква в Ромнах, Лебединська Свято-Воскресенська церква, Свято-Троїцька дерев'яна церква в Пустовійтівці, Свято-Троїцький і Свято-Воскресенський собори в Сумах, церква Миколи Козацького і Спасо-Преображенський собор у Путивлі, церква Трьох Анастасій і Спасо-Преображенська церква в Глухові тощо. Деякими з них ти можеш помилуватися, розкодувавши QR-код. Відомими місцями паломництва є давні монастирі Сумщини – Молченський, Святодухівський і Софроніївський на Путивльщині, Глинська пустинь на Глухівщині, Охтирський монастир та інші.

Релігія – погляди та уявлення, засновані на вірі в Бога; у давнину – віра в незрозуміле, у чудодійні сили природи та істот

Культ – релігійне служіння божеству; захоплення, поклоніння, шанування

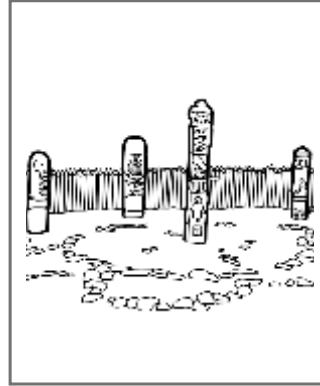

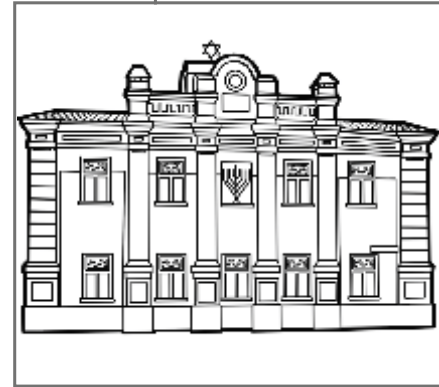

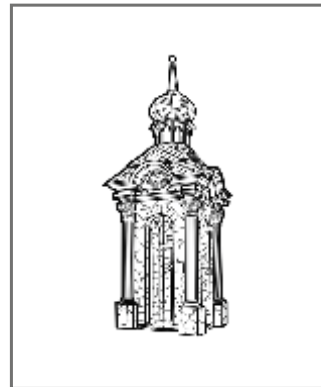
Поміркуй вголос, чим відрізняється зовнішній вигляд культової (сакральної) будівлі від іншої споруди.

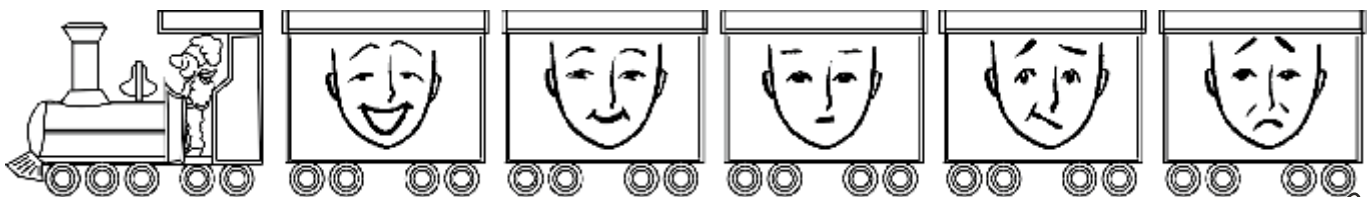

Намалюй яку-небудь культову будівлю, яка є у твоєму населеному пункті або яку ти бачив/бачила під час екскурсії. Запиши її назву.

Проведи кольоровими олівцями по лініях, що з'єднують назву культової споруди з малюнком.

ДЗВІНИЦЯ	КА́ПИЩЕ	КАПЛИ́ЦЯ	ПА́ГОДА	КІ́РХА
КОСТЬО́Л	МЕЧЕ́ТЬ	МОНАСТІ́Р	СИНАГО́ГА	ЦЕ́РКВА
				
				
				

ЗНАЙОМСТВО З ПРОФЕСІЄЮ АРХІТЕКТОРА

Архіте́ктор – у перекладі з грецької мови «старший будівельник», фахівець зі спорудження будинків

Проє́кт –
1) розроблений план побудови, спорудження чого-небудь;
2) запланована справа або викладення її письмово чи в кресленнях

Прочитай вірш Наталії Тріщ «Мій тато архітектор». Що нового ти дізнався/дізналася про цю професію?

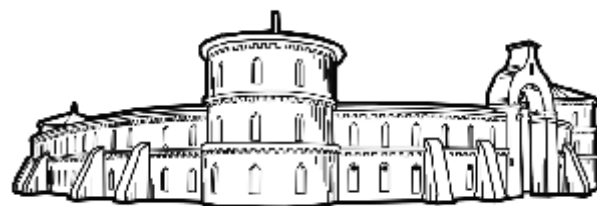
Архітектор в мене тато,
І робота в нього – свято,
Бо дарує радість всім,
Він новий будує дім.
Олівцем він на папері
Ставить стіни, вікна, двері.
Ось дитяча, тут вітальня,

Ванна, кухня, світла спальня,
Є робочий кабінет
І, звичайно, Інтернет.
Заживуть в будинку люди,
Буде гамірно усюди,
Домалюють щастя й сміх,
Бо татусь цього не зміг.

Прочитай текст і поміркуй, чи були б міста та селища нашого краю такими гарними й неповторними, якщо б у них не жили й не працювали люди з різних кутків світу, які збагачували Сумщину культурним надбанням своїх народів.

На території Сумщини багато архітектурних пам'яток. На жаль, стародавні поселення, споруди часів давніх скіфів і сіверян, доби Київської Русі й козаччини майже не збереглися, а імена їхніх творців забуто. Однак залишилися пізніші витвори архітектурного мистецтва, зведені українцями, поляками, молдованами, росіянами, євреями, французами, німцями та ін. Зокрема, вражає архітектурна перлина нашого краю садиба-манеж «Круглий двір» у Тростянці. На превеликий жаль, не завжди збереглися імена архітекторів, але й зараз ми можемо милуватися створеними ними вишуканими спорудами. Окрасою Сумського краю стали проєкти Карла Шольца (Свято-Троїцький собор у Сумах), Матвія Щавельова (альтанка в Сумах), Олексія Щусєва (Пантелеймонівська церква в Сумах), Опанаса Сластіона (каплиця Павла Скоропадського в Глухові). Багато архітектурних пам'яток належать росіянину Олександрю Паліцину (будинок генеральші П. Штеричевої в Басах; храм Іоанна Предтечі в Штепівці; будівлі поміщиків Кондратьєвих у Низах) та українцю Андрію Квасову (Троїцький собор, дзвіниця та палац К. Разумовського у Глухові). Кожен куточок Сумщини пишається архітектурними пам'ятками, які свідчать про переплетіння стилів та культур.

Прочитай уривок із вірша Івана Драча «Будівельники». Розкажи, як ти думаєш, чим професія архітектора відрізняється від професії будівельника.

За селом, коло струмка,
Де ялиночка струнка,
Йде робота без упину:
Там дівчата місять глину,
А Тимко мурує дім, –

Світла радість буде в нім.
Павлик також не нудьгує,
Вікна й двері він майструє...
І росте мале село,
Ще такого не було.

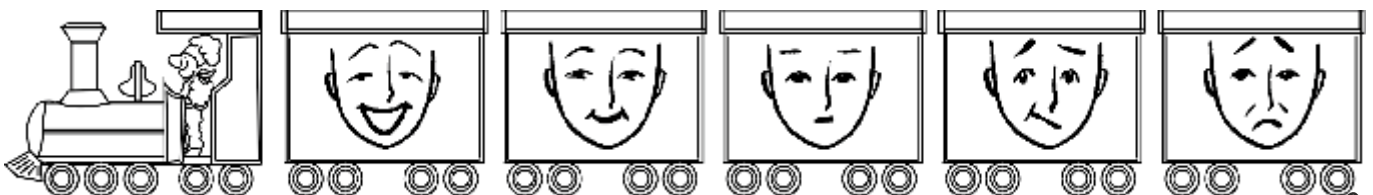
Прочитай уривок із вірша кримськотатарського поета Нузета Умерова «Наш дім» у перекладі Ольги Тимохіної. Напиши, представники яких ще професій допомагають архітекторові втілити в життя його задуми.

Прийшли будівельники і помаленьку
Для нас змурували будинок новенький.
І теслі прийшли, щоб хутчій якомога
Були в домі двері, і вікна, й підлога.
Електрики дріт закріпили цвяхами,
І дім засміявся надвечір вогнями.
А газівник підключив піч до газу,
І стала духовка гаряча відразу.

Уяви, що ти виріс/виросла і став/стала архітектором. Придумай і намалюй будинок, у якому жила б твоя сім'я. Розкажи, чим він відрізняється від будинку, в якому ти живеш зараз.

ІНТЕР'ЄР У РІЗНИХ АРХІТЕКТУРНИХ СПОРУДАХ. ПРИКРАШАЄМО СВОЮ ОСЕЛЮ

Інтер'єр – внутрішній простір будівлі, приміщення, а також його облаштування та художнє оздоблення

Начіння – різні предмети домашнього вжитку (посуд, інструменти тощо)

Відгадай загадки.

Хоч у нас чотири ніжки,
Ми не мишки і не кішки.
Хоч і маємо ми спинки,
Ми не вівці і не свинки.
Ми не коні, хоч на нас
Ви сідали безліч раз.
(Стілі!)

Є комп'ютерний, письмовий
І кухонний кольоровий.
Ми за ним навчаємось
І ще їмо та граємось.
(Стіл)

Одяг у собі збирає,
По полицках розкладає.
Є стандартна, є висока,
є вузька, а є глибока.
(Шафа)

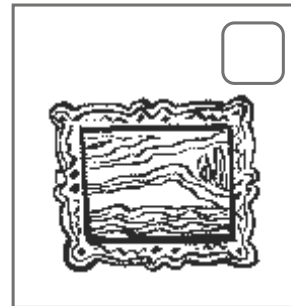
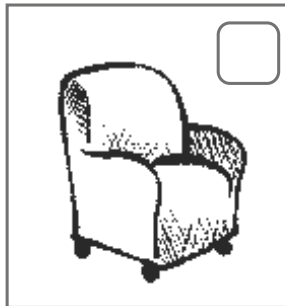
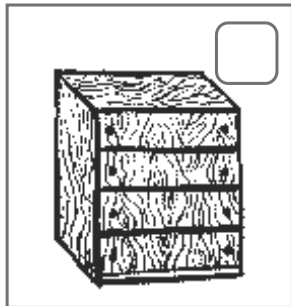
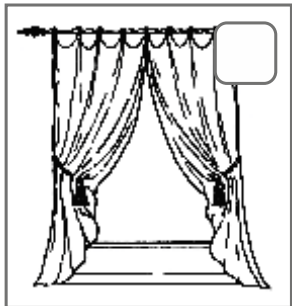
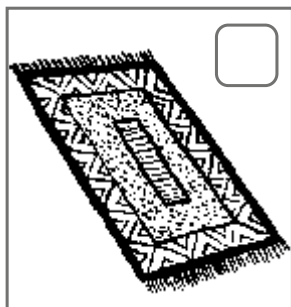
Є цей прилад в кожній хаті,
Що це, можете сказати?
Для матусі серіал і футбол для тата
Може скринька ця чудова легко показати!
(Телевізор)

Йде років двісті, але стоїть на місці,
Лічить людський вік, але не чоловік.
(Діверсія)

Він не ліжко, хоч спимо,
Лежимо і сидимо.
Не простий, а розкладний,
Невеликий і зручний.
(Диван)

Вибери ті предмети, які, на твою думку, допоможуть зробити будь-яку кімнату зручною та затишною.

Скільки кімнат у будинку або квартирі, у якій ти живеш? Напиши, як вони називаються твоєю рідною мовою.

Розкажи про свою улюблену кімнату за планом:

1. Скільки вікон у твоїй кімнаті, якого кольору стіни, стеля.
2. Які меблі стоять у кімнаті, якого вони кольору.
3. Які речі, предмети роблять цю кімнату красивою, зручною й затишною (квіти, книги, світильники, штори тощо).

Намалюй, яким ти бачиш інтер'єр своєї власної кімнати в майбутньому. Не забудь розфарбувати малюнок.

Найпоширеніший тип старовинної української хати – це житло з трьома приміщеннями: центральне – сіни, а ліворуч та праворуч від сіней будувалися комора та житлова кімната, яку також називали «хата». У яку б українську хату ми не зазирали, скрізь знаходимо те саме: вхід до хати – із сіней, відразу ж біля входу з одного боку – піч у кутку, з другого – в іншому кутку або біля печі – полиця для посуду, чи мисник. Між піччю і вузькою стіною хати розміщений піл, тобто дерев'яний поміст, на якому спали, або пересувне ліжко. На покутті, під іконами, ставлять стіл, уздовж стін – лави, біля столу ще ослін, або рухома лавка. Над ліжком або полом підвішена на прикріплених до стелі шнурах жердка, на яку вішали одяг, також поруч до стелі підвішували й колиску, якщо в хаті була мала дитина. Речі зберігалися у скрині – великому дерев'яному ящику з кришкою, – яка зазвичай була гарно оздоблена мальованими квітами чи різьбою.

(За Ф. Вовком, 1916 р.)

Ще 100 років тому інтер'єри помешкань представників різних народів, що мешкали в нашому краї, не дуже відрізнялися один від одного. У центрі будинку зводилася піч. У білорусів, росіян і українців вона будувалася по-різному, але на ній обов'язково була лежанка, де спали люди похилого віку й діти. Українці часто прикрашали піч розписами або кахлями – керамічними плиточками з нанесеним на них зображенням – квітами, фігурками людей або тварин. У старовину чи не в кожній українській хаті найулюбленішою народною картинкою (що прикрашала й піч, яку дуже шанували) було зображення Козака Мамая – легендарного народного героя-воїна, захисника.

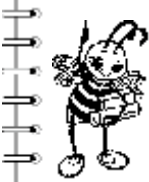
Прочитай вірш В. Шаповалова «Хата біла моя». Згадай сільський будиночок твоїх бабусі і дідуся або будь-яку стару хату, яку ти бачив/бачила. Яке там було начиння? Чи є щось спільне у твоїх спогадах і спогадах автора вірша? Як ти гадаєш: чому автор називає свою хату оберегом? З якими запахами асоціюється рідний дім у тебе? Розкажи, якого кольору будинок, у якому ти зараз живеш. Які рослини ростуть біля нього?

У дворі – матіола і м'ята,
І хоч скільки часу не мине,
Хата біла моя, біла хата,
Завжди кличеш до себе мене!
І які б не були лихоліття,
У якій би не був стороні,
Мальв дитинства розквітлих суцвіття
Не забути ніколи мені...
Лад у хаті розмірений, звичний,
Скриня, покуть і рідний поріг,

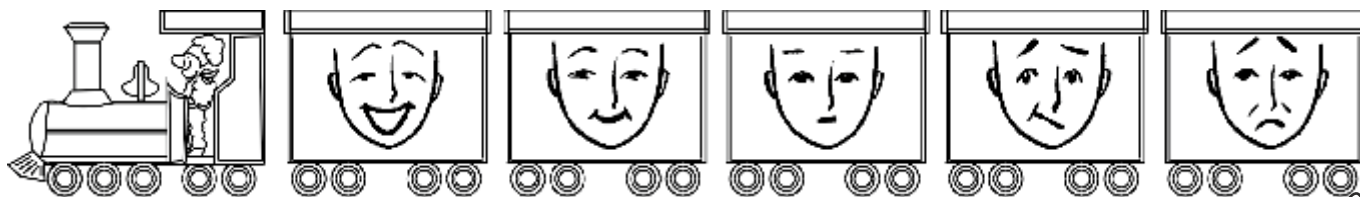
Хліба свіжого запах закличний –
Хата біла – то мій оберіг!
Оберіг, який завжди зі мною,
У яких би не був я краях,
Підпира мене хата стіною
У нелегких життєвих боях...
Хата біла моя, біла хата,
Повертаю до тебе не раз:
У дворі – матіола і м'ята,
А на тині цвіт мальв не погас.

Розпитай своїх бабусь та дідусів про те, яке кімнатне начиння, меблі були в їхніх домівках, коли вони були маленькими. Спробуйте разом зробити малюнки цих речей або зроби фотографії оселі та речей, які залишилися з тих часів.

За давніх часів як зовнішній вигляд, так і інтер'єр помешкань у різних мешканців Сумщини в основному були схожі. Відмінності були пов'язані лише з місцем проживання людей. Трохи відрізнялися також опалювальні системи, назви кімнат і релігійні предмети. Наприклад, будинки євреїв відрізнялися від українських. Як правило, їх розплановували так, щоб мати вихід одразу на вулицю, а вікна і двері були більших розмірів, ніж в українських хатах. Оскільки торгівля була основним їхнім заняттям, то часто житло ставало й крамницею. Якщо в українській хаті повсякденний одяг тримали на жердці, то у євреїв його чіпляли на позабиваних у стіну цвяхах та кілках. Не було по єврейських хатах лав та ослонів – користувалися стільцями. Цікаво, що у євреїв зазвичай було більше посуду. Це пов'язано з релігійною традицією: наприклад, для молочних і м'ясних страв кожна господиня тримала окремі горщики. Гріх було також готувати рибу в молочному чи м'ясному горщику. Був і спеціальний пасхальний посуд – як столовий, так і кухонний. Ним користувалися тільки раз на рік.

КУТОЧОК ПРИРОДИ В КЛАСІ Й УДОМА

Відгадай загадки про тварин.

У хаті зачинилася,
Тихенько причаїлася
Та сидить німа від страху.
Ви впізнали? _____
(чєхєчєрєч)

У хаті я мишей ганяю,
Вуса ще з дитинства маю,
Миюсь лапкою щодня.
Я пухнасте _____
(внєшпєк)

І в морі не купаються,
І немає у них щетинки,
І все ж називаються
Вони – морські... _____
(ижнєвє)

Довгі вуха, куций хвіст,
До мисливства в нього хист:
Все знаходить навмання.
Це маленьке _____
(внєплїт)

Як веселка кольоровий,
Має здібності до мови.
Слово птахи лиш скажіть,
Він його повторить вмить.
(пєлєтє)

Повзун повзе, на базар голки везе. (жєжє)
Є крила, а не літає. (пєвє)
Двічі родиться, а раз умирає. (пєтє)
Без рук, без ніг, а по землі ходить. (змєє)

Намалюй тварину або рослину, про яких ти піклуєшся вдома.

Розкажи про улюбленого вихованця – тваринку або рослину.

Клімат –
стан повітря в якій-небудь
місцевості, погода.
Мікроклімат –
кліматичні умови, створені
в обмеженому просторі

Фітонциди –
леткі речовини,
що виділяються
рослинами. Вони
здатні вбивати
мікроби

Напиши, якого вихованця ти мрієш мати у своїй оселі, коли станеш дорослим/дорослою.

Кімнатні рослини – це живі істоти, наші тихі й безмовні супутники. Вони нічого не просять, але здатні відповідати на турботу. Коли їх поливають, спушують землю, підживлюють, вони зростають і гарно квітнуть. Багато з них є прибульцями з інших країн, їхніми посланцями, які передають привіт з різних куточків землі й можуть стати провідниками в далекі, цікаві світи. Наші зелені друзі не лише тішать око, а й дуже корисні для здоров'я людей.

Рослина, як і людина, дихає киснем, але вона також уміє виробляти кисень і збагачувати ним повітря. Рослини здатні поглинати з повітря шкідливі речовини, пил, бактерії. Так, наприклад, вирощувані в горщиках плющ, фікус, хлорофітум та інші рослини очищають повітря квартири від різних шкідливих хімічних домішок. До речі, з цією метою хлорофітум навіть брали на борт космічного корабля. Є рослини із сильним запахом, такі як бегонія, герань тощо, які виділяють особливі леткі речовини – фітонциди. Вони вбивають мікроби в приміщеннях і створюють здоровий мікроклімат. Не випадково болгарки називають герань «здравець» і висаджують її в кожній домівці, у саду або на підвіконні.

Коли люди доглядають кімнатні рослини, вони залучаються до живої природи, розслабляються й відпочивають. Деякі наші зелені вихованці можуть не лише заспокоювати людину, а й регулювати роботу її серця, полегшувати головний біль тощо. Люди давно відзначили ці властивості кімнатних рослин, тому розведення й вирощування декоративних рослин у горщиках є популярним у всьому світі. Існує навіть особливий напрям у садівництві – фітодизайн. Майстри-фітодизайнери за допомогою квітів можуть не лише прикрасити приміщення, а й зробити його затишнішим і кориснішим для здоров'я людини.

Поміркуй вголос, для чого потрібні кімнатні рослини в класі.

Розкажи, як ти розумієш прислів'я.

Якщо хочеш отримати плоди – доглядай за корінням. (Вірменське)
 Дерево, яке не садили, не жаліють. (В'єтнамське)
 Попрацював – сад зустрічає, полінувався – ліс. (Караїмське)
 Оберегаючи саджанці, оберегаєш життя. (Китайське)
 Хто полю годить, тому жито родить. (Українське)

Прочитай пісню-звернення «Гості з підвіконня» і скажи, назви яких кімнатних рослин ти вже знаєш. Переглянь за QR-кодом відео «Як ростуть рослини». Які емоції воно викликає? А що ти знаєш про ріст рослин?

Виростаєм на віконці,
 Зацвітаємо на сонці,
 Від водиці зеленієм,
 Другокласникам радієм.
 Ви нас, діти, доглядайте
 І водою поливайте.

Щоб могли ми воду пити,
 Треба землю розпушити.
 Любі учні! Час не гайте –
 Наше листя протирайте.
 В школі вашій для нас, квітів,
 Найщиріші друзі – діти.

Вибери ті предмети, які допомагають доглядати за кімнатними рослинами. Домалюй ті предмети, яких, на твою думку, не вистачає.

Прочитай вірш Ольги Лабаги «Бережіть рослини». Подумай, про що цей вірш. Які рослини ростуть у тебе в класі чи вдома? Як ти піклуєшся про них?

Якось дівчинка Маринка
Посадила насінинку.
Насінинка проростала,
І Маринка поливала
Кожен ранок із відерця
Те малесеньке стебельце.
Але час почав минати,
Дівча стало забувати,
Що на світлому віконці
Квітка сохне проти сонця.
Так ніщо б і не змінилось,
Але дівчинці приснилось:
Злий чаклун прийшов до хати,
Їй немає де сховатись.

Бідна дівчинка ридає,
Коли чує, промовляє
Хтось до неї ніжно й тихо:
«Невелике в цьому лихо,
Хоч і серджусь я на тебе,
Та біді зарадить треба.
Сядь мені на серединку
І врятуєшся, Маринко».
Після того сну дитини
Не впізнали ми рослини,
Ожила, зазеленіла,
З дівчинкою подружила.
Шелестить тепер над світом
І цвіте рожевим цвітом.

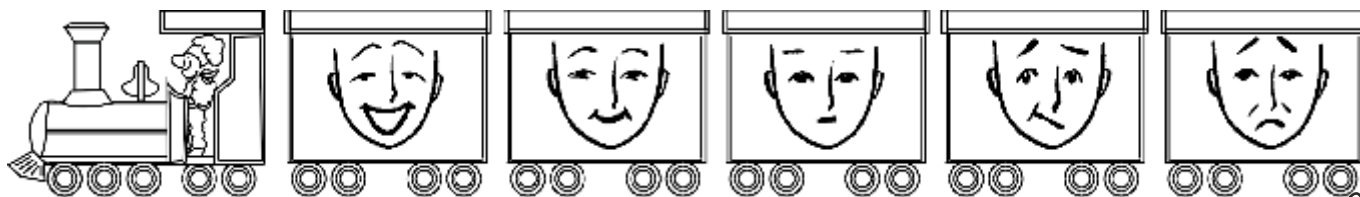

Сім'я їде на місяць у відпустку. У квартирі залишаються кімнатні рослини, які потрібно поливати. Як бути? Спробуй знайти рішення, порадься з дорослими.

Щоб твої зелені друзі почували себе затишно, добре зростали й були красивими, необхідно виконати декілька нескладних правил:

- ☺ Дізнайся, що корисно твоїй рослині та що їй може нашкодити.
- ☺ Вибери для неї зручний горщик і відповідний ґрунт.
- ☺ Правильно розмісти горщик у будинку чи квартирі, адже деякі рослини люблять сонце, а деякі краще ростуть у тіні.
- ☺ Регулярно поливай рослину.
- ☺ Не забувай постійно сплущувати землю в горщику й додавати до неї корисні речовини та добрива.

Ритуал –
встановлений порядок
дій при здійсненні
якого-небудь обряду

Фундамент –
основа, що є опорою
для стін будівлі,
споруди

За давніх часів люди вірили, що необхідно виконувати спеціальні ритуали для того, щоб побудований будинок був міцним, надійним, теплим, затишним і щасливим. Будівництво хати починалося з вибору місця. Дивилися, щоб не було сильних вітрів, підтоплень та зсувів. Не можна було також будувати на перехрестях доріг, на місцях поховань. На майбутньому місці будівництва часто насипали купку зерна на ніч. Якщо на ранок вона не була зруйнована – можна будувати, якщо ж вона зникла або була порушена – шукали нове місце. Вважалося, що на цьому місці «чорти вночі товчуться». Сучасні екологи пов'язують цей звичай із повагою до диких звірів – до місця їхнього відпочинку/житла або стежок, якими вони пересувалися. Починали будівництво у вівторок або в четвер. Попередньо визначалося планування будинку. У красному (святому) куті, який зазвичай орієнтувався на схід або південь, встановлювали молоде дерево або хрест, клали гроші, щоб не переводилися, у північній кут – крило пташки, жмут шерсті – на багатство і щоб будинок був теплим, під поріг – жменю борошна. Міські робітники – вчорашні селяни, що переселялися в міста в пошуках заробітку, – споруджували будинки, які відповідали правилам, усталеним у народному уявленні, а також особливостям рельєфу, клімату і наявним природним ресурсам.

Розкажи, що є спільним і відмінним у звичаях і ритуалах при зведенні будинку в культурах різних людей, які живуть на Сумщині. Розпитай у дорослих, які обряди виконують у наш час.

З'єднай правильно обидві частини прислів'їв.

На кожен час

стіни із землі виростають. (Вірменське)

Спочатку масти дім усередині,

свої звичаї. (Грецьке)

Хто дім не будував, думає, що

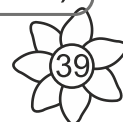
а потім ззовні. (Єврейське)

Хто багатьом допомагає,

повернеться сторицею. (Китайське)

Безкорислива допомога

у того багато помічників. (Узбецьке)

Розкажи, як ти розумієш прислів'я.

Найкраща допомога – це швидка і вчасна. (Арабське)

Χωρίς την καλωσύνη δεν δίνει όφελος η πίστη. Без доброго діла не дасть користі й віра. (Грецьке)

Взаємодопомога й бідних зробить багатими. (Китайське)

Талакья иши тез битер. Толокою все швидко. (Кримськотатарське)

Eine Last wohl gefasst ist eine halbe Last. Добре підхоплена ноша – вже півноші. (Німецьке)

Без толоки як без руки: ні хати не зробиш, ні сіна не скосиш. (Українське)

Хто допомагає іншим – допомагає собі. (Японське)

За старих часів для зведення стін житла запрошували майстрів. Тоді для них готували подарунок: рушник, тканину, хліб, гроші тощо. Проте не кожна родина мала можливість оплачувати працю майстрів на всіх етапах будівництва. У більшості випадків під час зведення житла сім'ї допомагали родичі, друзі, сусіди. Вони копали землю для фундаменту, обробляли камінь, дерево, місили глину, мазали стіни тощо. Безкоштовну допомогу для швидкого виконання великих за обсягом робіт білоруси називали «талака», болгари – «меджія» або «тлака», кримські татари – «талаха», молдовани – «клака», росіяни – «помочі», поляки – «тлука», а українці – «толока». Толока відбувалася у святковому настрої, з піснями, жартами, а після закінчення роботи господар на знак вдячності щедро пригощав «толочан», запрошував музик для співів, танців, ігор. Господарів обов'язково купали в глиняному розчині, щоб вони «поріднилися» зі своєю хатою, стали з нею одним цілим. Під час обмазування чи біління обов'язково співали веселі пісні – не тільки для того, щоб самим було весело працювати, а й «щоб хата була веселою», щоб радісно жилося її мешканцям.

Напиши, як твоєю рідною мовою називають колективну безкоштовну допомогу в спорудженні будинку.

Розпитай своїх близьких, чи допомагали вони коли-небудь зводити будинок. Як це було?

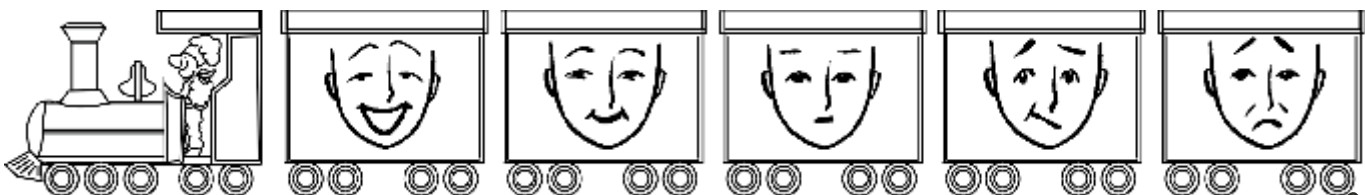
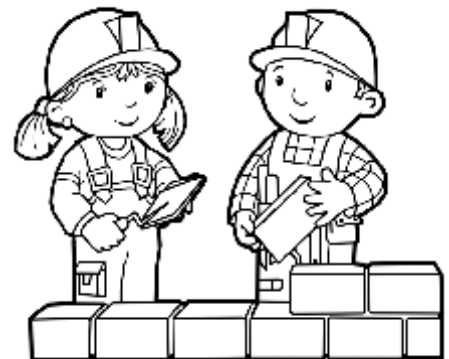
Якби твій/твоя сусід/сусідка будував/будувала будинок, чим би ти міг/могла допомогти? Напиши або намалюй.

Прочитай вірш поета-луганчанина Михайла Матусовського «Марш будівельників». Як ти гадаєш, чому автор називає професію будівельника «вкрай мирною»? Розкажи, чи хочеш ти у майбутньому оволодіти якоюсь спеціальністю, пов'язаною зі зведенням споруд та житла. Якою саме й чому?

Ой широкі наші вулиці,
Як ви сяєте кварталами!
То частинку серця нашого
В ці будинки вклали ми!
Там піднявся міст над берегом,
Тут – палац, достойний подиву, –
Та то ж ми все, будівельники,
День у день увись підводимо, підводимо!
Скоро вже в новім будинкові
Новосілля справлять весело.

Багатьом дарує радощі
Наша мирна вкрай професія.

СВЯТКУВАННЯ НОВОСІЛЛЯ В КУЛЬТУРАХ МЕШКАНЦІВ НАШОГО КРАЮ

Новосілля –
переселення
в нове житло

Входи́ни, або новосілля, –
свято, яке влаштовують
з приводу переселення
на нове місце

Напиши слово «входи́ни» або «новосілля» твоєю рідною мовою.

Розкажи, чи був/була ти коли-небудь на входи́нах. Як проходило це свято? Розпитай своїх мам і тат, дідусів і бабусь, які вони пам'ятають цікаві обряди, пов'язані з новосіллям та входи́нами. Розкажи про це в класі.

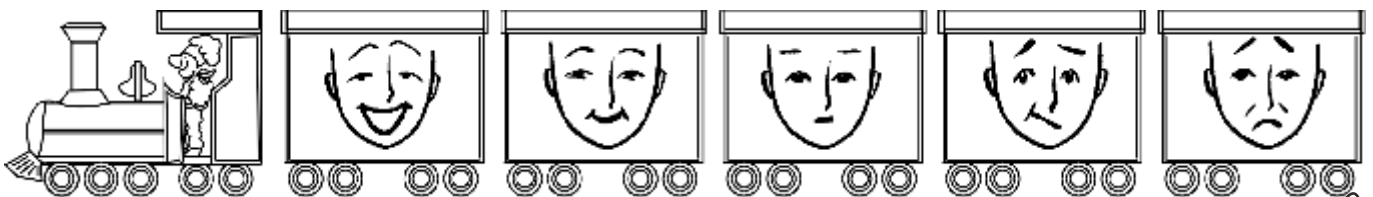

За старих часів білоруси та росіяни в новий будинок в'їжджали тільки після того, як священник його освятить. Потім господарі переносили вогонь зі старого будинку в новий, щоб житло було таким же затишним і теплим. Інколи ще кликали з собою в новий будинок і домового – казкову істоту, яка була злим або добрим духом оселі. Після священника в будинок пускали кішку або півня. Якщо кішка поводитися спокійно, новосели входили в будинок з іконою і хлібом із сіллю. Якщо ж півень, що зайшов у нову хату, починав кукурікати, то це був знак, що сім'я буде жити в новому будинку сито і щасливо. Тут же й розпочиналося святкування входи́н. На нього запрошувалися будівельники, родичі, сусіди, друзі – майже як на весілля. Господарі нового будинку зустрічали гостей біля дверей із хлібом-сіллю і запрошували їх до столу. Усі гості повинні були прийти теж із хлібом і сіллю й подарувати господарям по ложці. Інколи гості приносили з собою також жито, ячмінь, залізні підкови та овечу вовну як побажання господарям заможного життя в новій оселі. Частування на входи́нах мало символічний зміст, наприклад, подавалися пироги, що віщували хороші стосунки з майбутніми сусідами, курячий суп або щі («щоб грошей було – кури не клюють»), смажене поросся – символ заможності господарів. Ідучи додому, гості бажали господарям здоров'я й передавали свій головний дарунок на новосілля. Він мав бути дорогим, тривалого користування й призначеним для всієї сім'ї. Зазвичай дарували різні меблі (лавки, стіл, стільці, шафи тощо), посуд та інше домашнє начиння, хутряні та вовняні вироби (килими, ковдри, повсть, подушки тощо), свійську птицю або худобу.

Прочитай вірш Галини Демченко «Новосілля». Уяви, що рамка внизу – це стіл, за який ти в майбутньому хотів/хотіла би запросити гостей на входини у свою оселю. На стор. 95 розглянь малюнки різних страв. Склади меню святкового столу, виріж вибрані страви та наклеї їх, домалюй ті, яких не вистачає. Не забувай, що серед гостей можуть бути люди з різними смаками.

Новосілля Шпак справляє, частування замовляє.
По-весняному, як слід, був зготовлений обід.
Тут було доволі страв: вінегрет із різних трав,
Три полумиски жуків, дві макітри шуликів,
Мухи, коники, хрущі, жирні та пісні борщі,
Дощове було ситро – аж повнісіньке відро,
А вишнівочка яка із хазяйського садка!
Назліталось в гості птиці: Горобці, Граки, Синиці
І Посмітюшки чубаті – що аж тісно стало в хаті.
Вже так здавна повелось – дарувати треба щось.
Дарували Горобці етажерку та стільці,
А Посмітюшки – сервіз, а Сороки – пір'я віз.
Дві Синиці – килимок і новісінький замок.
Від Граків одержав Шпак крісло, ковдру і гамак.
І пішло життя Шпачине, тільки з хати пісня лине.
Як захочеш, друже, й ти до Шпака коли зайти –
Я адресу, далєбі, дам з охотою тобі.
Слухай і запам'ятай: Виярок, Зелений Гай,
Вулиця Крислата, а на вербі хата.

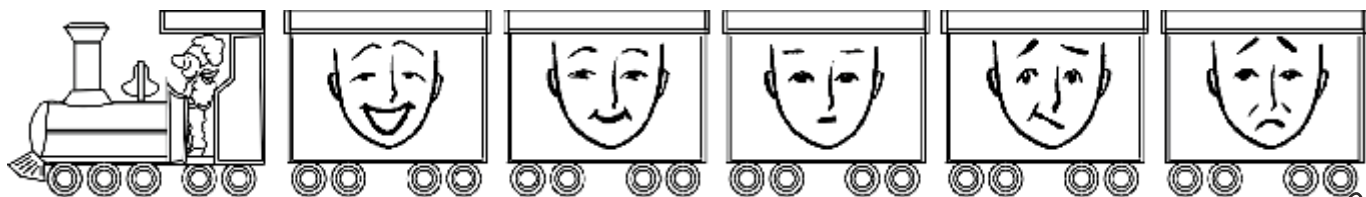
Прочитай вірш Н. Умерова «Що солодше?» у перекладі Д. Кононенка. Згадай, які лагідні слова ти знаєш. Скажи їх своєму/своїй сусідові/сусідці по парті.

«Що найсолодше?» – спитав я в хлоп'ят.
Хором весь клас відповів: «Шо-ко-лад!»
Згадали про цукор, про торт і халву,
Про «Баунті» й «Снікерс» й варення-айву.
Сергійко-товстун крок ступив наперед
І гучно сказав: «Найсолодше – це мед!»
А Олечка руку тягла знову вгору:
«О ні, найсолодше – це лагідне слово...»

Попроси батьків написати ці слова і фрази твоєю рідною мовою та вивчи їх разом з однокласниками та однокласницями.

ВІКНО		ДВЕРІ	
ЗЕМЛЯ		КІМНАТА	
МУЗЕЙ		ОСЕЛЯ	
ПАМ'ЯТНИК		ПОДАРУНОК	
ВІТАННЯ НА ВХОДИНАХ			
ВІТАЮ! – ВІДПОВІДЬ			
ДЕ ТИ ЖИВЕШ? – Я ЖИВУ...			
ДЯКУЮ, ДУЖЕ СМАЧНО!			
ЗАХОДЬ У ГОСТІ! – ДОБРЕ!			
ЛАСКАВО ПРОСИМО! – ВІДПОВІДЬ			
НЕ ХОЧУ, ДЯКУЮ!			
ПРИГОЩАЙТЕСЬ!			
СІДАЙ! – ДЯКУЮ!			
ЯК СПРАВИ? – ДОБРЕ			

ТРАДИЦІЇ ГОСТИННОСТІ В МОЇЙ СІМ'Ї

Розкажи, як у твоїй сім'ї заведено зустрічати гостей, які прийшли ненадовго відвідати вас. Щоб тобі було легко підготувати розповідь, спробуй відповісти на такі запитання:

1. Ваші гості приходять на запрошення чи без нього?
2. Як твоя сім'я зустрічає гостей, які завітали до вашої оселі? Якими словами заведено їх зустрічати?
3. Чи повинні гості приносити з собою якесь частування, квіти або дрібні дарунки?
4. Де саджають гостей у домівці? Чим їх пригощають?
5. Хто із членів сім'ї розмовляє з гостями?
6. Як проводжають гостей?

Прочитай та вибери якості, які характеризують гостинну людину. Поясни, як ти розумієш подані слова.

БАЙДУЖІСТЬ	ВВІЧЛИВІСТЬ	ВІДКРИТІСТЬ
ПОЧУТТЯ ГУМОРУ	ГРУБІСТЬ	ДБАЙЛИВІСТЬ
ДОБРОТА	ЗЛІСТЬ	НЕТАКТОВНІСТЬ
ПОХМУРІСТЬ	СКРИТНІСТЬ	СКУПІСТЬ
ТАКТОВНІСТЬ	УВАЖНІСТЬ	ЩЕДРІСТЬ

Подумай, які ще якості знадобляться гостинній людині. Напиши їх і добери до них слова, протилежні за значенням.

Поясни, як ти розумієш прислів'я:

Будинок без гостя – млин без води. (Азербайджанське)

Гість їсть не те, що чекав, а те, чим пригощають. (Вірменське)

Щедрість душі господаря приховає бідність частування. (Казахське)

Привітний погляд – найкраще частування. (Караїмське)

Кельген мусафирни къувма, кетеджек мусафирни – тутма. Гість прийшов – не виганяй, а як йде – не тримай. (Кримськотатарське)

Не красна изба углами, а красна пирогами. Не так гарна хата кутами, як пирогами. (Російське)

Якщо в хату прийде гість – на годинник не дивись. (Татарське)

Любиш у гостях бувати – люби ж гостей і зустрічати. (Українське)

Прочитай вірш А. Костецького «У гостях». Спробуй дати оцінку тому, як поведилися господаря та її гості.

У Віті – день народження.
 Ми всі туди запрошені
 І ввечері, о шостій,
 Прийшли до нього в гості.
 Нам відчинила двері
 Мала сестричка Віті
 І зразу запитала:
 – Хто ноги з вас не витер?
 В нас килим не для того,
 Аби його бруднити!
 Ану, біля порога
 Знімайте черевики!
 Та подарунки зразу
 Давайте, я схочу.
 Та кришталеву вазу
 Не скиньте! Я вас знаю!
 Ви думаете – просто
 Отак ходити в гості?
 А це – наука справжня,
 Відповідальна справа!..
 І меблі у вітальні
 Не мацайте руками,
 І пальцями по стінах
 Не мажте – будуть плями... –
 І ще сестриця Віті
 Щось стала говорити.
 Та ми її не слухали –
 Хіба ж це варто слухать?!
 Ми від її гостинності
 Помчали геть щодуху.
 Бо й справді: ох, непросто
 Отак ходити в гості!

Гість – той, хто відвідує, провідує кого-небудь з метою побачитися, поговорити, разом провести час

Гостинність – готовність привітно зустріти гостей, оточити їх увагою та турботою

Привітність – ласкаве, щире ставлення до іншої людини

Такт, тактовність – відчуття міри й пристойності, що виражається в словах і вчинках людини

Традиція – те, що успадковано від попередніх поколінь (ідеї, погляди, смаки, звичаї) і передається нащадкам

ЯК НЕ СТАТИ НЕЧЕМОЮ

У гості зрідка ходите
 До друзів ви своїх
 І шану там знаходите,
 Вам раді хазяї.

Аби не бути нечемою,
 Я слухаюсь поради –
 Щодня не слід бувати там,
 Де зустрічають радо.

(В. Орлов, переклад О. Тимохіної)

Спробуй скласти зі своїм/своєю сусідом/сусідкою по парті діалог «Запрошую тебе в гості» нерідними для вас мовами, використовуючи слова й вирази, з якими ви познайомилися під час нашої минулої подорожі.

Традиція гостинності в українців склалася дуже давно. Український дім був завжди відкритий для мандрівників, бідних і нужденних людей, що прийшли здалеку. За старих часів люди вірили, що гість, який прийде в будинок, обігріється біля вогнища й поїсть, може вважатися близькою людиною. А якщо він з'їв шматок хліба й дрібку солі, то вже ніколи не зможе образити гостинного господаря, що поділився з ним найдорожчим. Гість обов'язково повинен був переступити поріг помешкання, зайти хоч би на хвилинку й сісти. Його спочатку пригощали хлібом із сіллю, водою або склянкою вина, а вже потім починалася бесіда, причому ввічливі господарі ніколи не запитували, навіщо людина прийшла до їхньої оселі.

Родичі й односельці приходили в гості тільки на запрошення та в суворо визначені дні. До приходу гостей готувалися святкові страви, дарунки. Було заведено, щоб гості теж приходили в будинок не з порожніми руками – з хлібом, солодощами. Під час гуляння гостей садовили на найзручніші місця, а особливо поважних – на почесне місце – покуть. Господар та господиня розважали гостей і спеціально запрошували покуштувати кожну нову страву. Без такого запрошення жоден гість не смів узяти що-небудь зі столу або вийти з-за нього. Коли до столу виносили хліб із сіллю, гості повинні були зрозуміти, що гуляння закінчено й потрібно прощатися. Словами «дякуємо за хліб, за сіль, за кашу й за милість вашу» вони дякували господарям за гостинність. Господарі повинні були «віддаровувати» гостей, які йшли додому, хлібом, пирогами, дрібними дарунками. Важлива була не цінність дарунків, якими обмінювалися господарі й гості, – це був знак взаємної поваги й дружби.

(За А. Пономарьовим)

Намалюй дарунок,
з яким ти хотів/хотіла
би відвідати хворого/
хвору друга/подругу.
Розкажи, чому саме
цей дарунок ти хотів/
хотіла би подарувати.
Як ти будеш
поводитися на цих
відвідинах?

Прочитай розповідь про те, як Незнайко ходив у гості. Яких помилок він припустився? Розкажи Незнайкові, як правильно потрібно поводитися, щоб не образити гостинних господарів.

Одного дня Незнайко вирішив піти в гості до своїх знайомих у Простоквашине, щоб подивитись, як вони влаштувалися в новій оселі. Він вирішив не попереджати про свій прихід – адже йому завжди мають бути раді. Коли Незнайко підходив до будинку, він побачив Дядька Федора і Матроскіна, які кудись поспішали. Вони, побачивши гостя, одразу повернулися й запросили його увійти до помешкання.

Надворі було брудно, і Матроскін попросив гостя витерти взуття. Незнайко був такий голодний, що навіть не почув, що йому сказали, і побіг до столу. На столі стояли самовар, мисочка зі сметаною, горщик з медом і тарілка з млинцями. Не встиг Дядько Федір сісти поряд з гостем, як від млинців нічого не залишилося. «А чи немає у вас ще чого-небудь поїсти?» – запитав Незнайко. Матроскін трохи побурчав, але вийняв із печі шматок пирога, залишеного для Шарика, і налив гостю кухоль молока. Незнайко тим часом почав роздивлятися помешкання. «Чого це ви за будинком не стежите? – діловито запитав він. – Ось тут на стелі пляма – напевно, дах протікає, а тут віконниця хляпає й двері скриплять». Господарі промовчали.

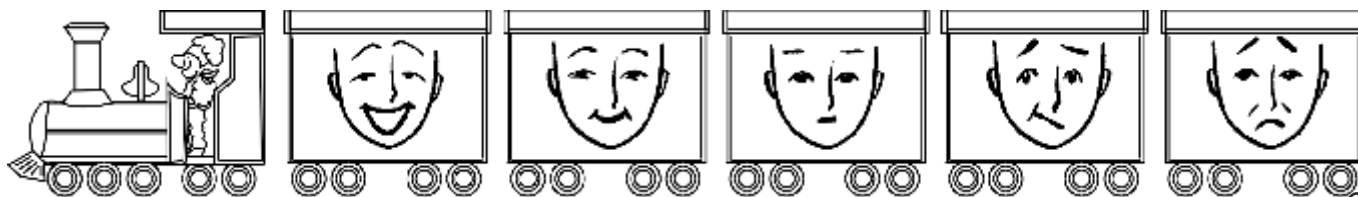

Пиріг був таким смачним, що Незнайко навіть не міг більше розмовляти з господарями, тільки жував і жував та ще просив добавки молока. Як тільки наївся, встав з-за столу й пішов до виходу. «Ну, радий був вас побачити, до зустрічі», – сказав і зачинив двері, а Матроскін з Дядьком Федором полегшено зітхнули.

Зіграй у гру «Так чи ні?» із однокласниками, родичами чи сусідами. Якщо вони згодні з цими твердженнями – плескають у долоні.

- ☺ Беру їжу з великої тарілки спеціальною ложкою та кладу собі в тарілку.
- ☺ За столом сміюся, штовхаючи сусіда, голосно розмовляю.
- ☺ Їм поспіхом, голосно плямкаючи, ковтаю великі шматки.
- ☺ Не розмовляю, коли мій рот набитий їжею.
- ☺ П'ю обережно, не розливаючи напій.
- ☺ Сиджу за столом, поклавши лікті на стіл і розмахуючи ногами.
- ☺ У гостях сідаю туди, куди мені скажуть, і чемно спілкуюсь із присутніми.

Конституція –
основний закон держави,
що визначає її основи,
права та обов'язки громадян

Соборність –
духовна спільність
багатьох людей, що
проживають разом

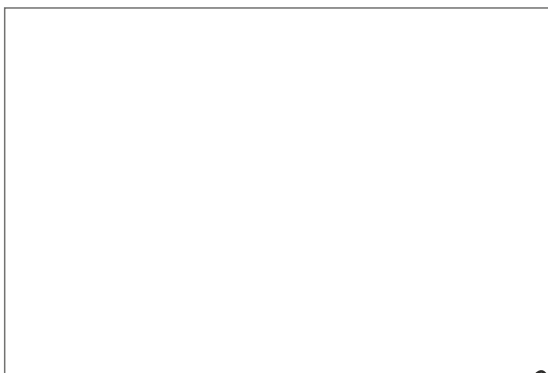
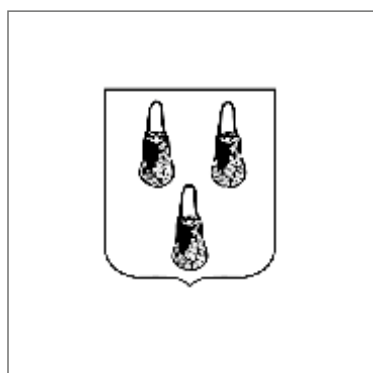
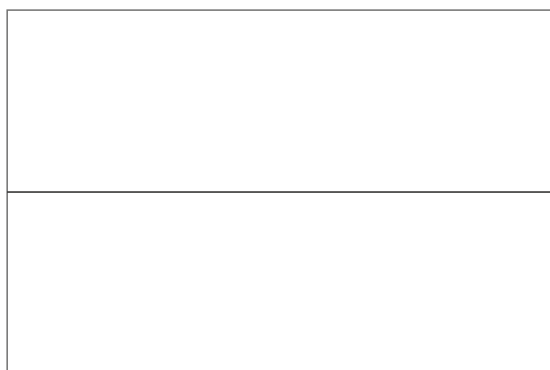
Прочитай вірш Л. Огурцової «Конституція країни» в перекладі Д. Кононенка. Які свої права, що забезпечує Конституція України, і свої обов'язки перед державою ти вже знаєш? Як ти вважаєш, навіщо людині знати свої права й обов'язки?

У людини є свої права
Правдиві говорить слова.
Вітчизну право є любити,
У Божий храм завжди ходити.
І мову рідную вивчати,
Читати нею і писати.
Є право – в Раду обирати,
На виборах голосувати.
В Законі не одна глава,

Що захища людські права.
Татарин ти чи вірменин –
Країни ти громадянин.
Перед Законом всі рівня,
Усі ми – друзі, всі – рідня.
І Президент в своїй державі
Віднині є гарантом права.
Державні символи любім –
Наш Прапор, Тризуб-герб і Гімн!

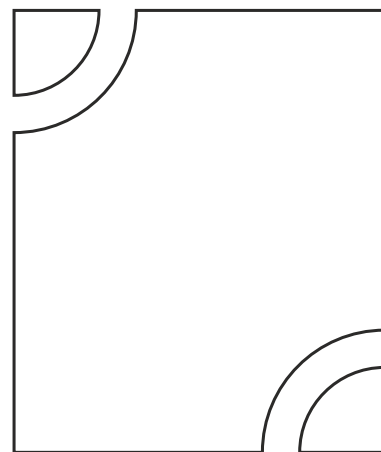
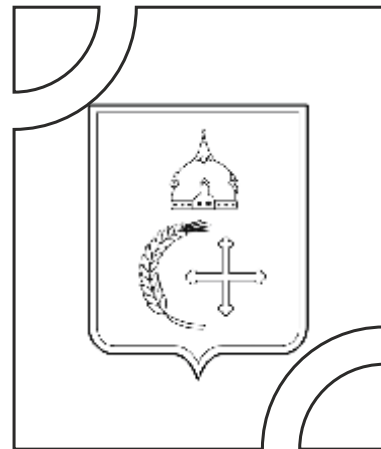
Розфарбуй державний прапор України, прапори міста Сум та Сумської області. У вільному віконці намалюй прапор твого населеного пункту або вигадай разом із батьками прапор твоєї родини. Роздивись уважно всі прапори, знайди в них спільне й особливе.

У кожній області і в багатьох населених пунктів України є свій герб. Прочитай текст про герб Сумської області і розфарбуй малюнок із ним. Дізнайся в батьків, учителя, який герб у твого населеного пункту і що він означає. Намалюй той герб, що існує, чи придумай новий герб твоєму місту, селищу чи селу.

На гербі Сумщини можна побачити символи праці та духовності. Так, золотий шолом у верхній частині герба – символ історичного минулого нашої землі, яке описано ще з часів Русі-України. Золотий колос, зігнутий у вигляді букви «С», із 25 зернятками символізує історичний шлях утворення Сумської області. Водночас він символізує хліборобство – основне заняття жителів області з прадавніх часів. Золотий хрест вказує на давні християнські традиції краю та духовність, яка передається із покоління в покоління. Розташування їх під золотим шоломом символізує готовність і здатність жителів області в будь-який час захистити свою рідну землю, духовні і матеріальні надбання. Ці три елементи разом символізують також три складові частини Сумської області: шолом – землі, відомі з часів Русі-України, що відійшли від Чернігівської області; колос – землі, що відійшли від Харківської області та були частиною Слобожанщини; золотий хрест – землі, що відійшли від Полтавської землі й були у складі України за часів Гетьманщини. Перевага синьо-жовтих кольорів вказує на те, що область є невід'ємною частиною держави Україна.

Одним із найулюбленіших свят є Новий рік. Розкажи, як ти його зазвичай святкуєш. Придумай і запиши новорічне sms-привітання, яке б ти направив/направила нашим сусідам/сусідкам, що живуть в інших країнах.

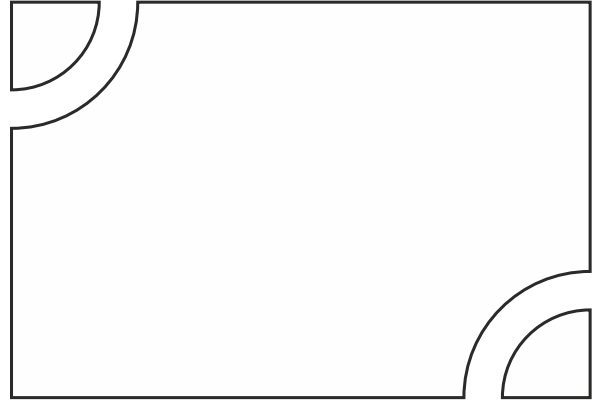
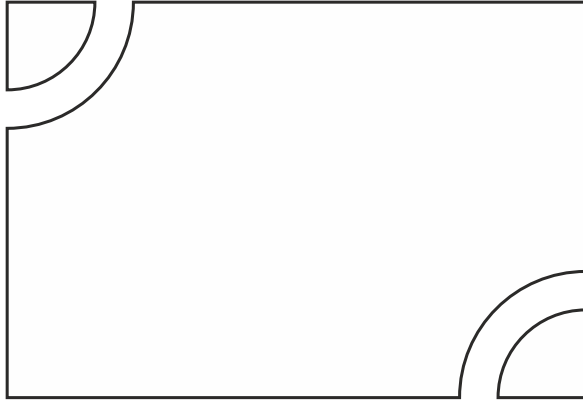

У нашій країні, як і в багатьох інших країнах світу, відзначаються День Матері, День батька та День сім'ї. Знайди їх в календарі, а також випиши з нього свята, з якими можна вітати твоїх близьких, наприклад їхні професійні свята.

Намалюй подарунки, які би ти хотів/хотіла подарувати своїм рідним. Розкажи, чому саме ці дарунки ти обрав/обрала? Який дарунок ти би сам/сама хотів/хотіла би отримати від рідних? Чому саме про цей подарунок ти мрієш?

Придумай свято, яке тобі хотілося б зробити державним, щоб його відзначали всі мешканці нашої країни.

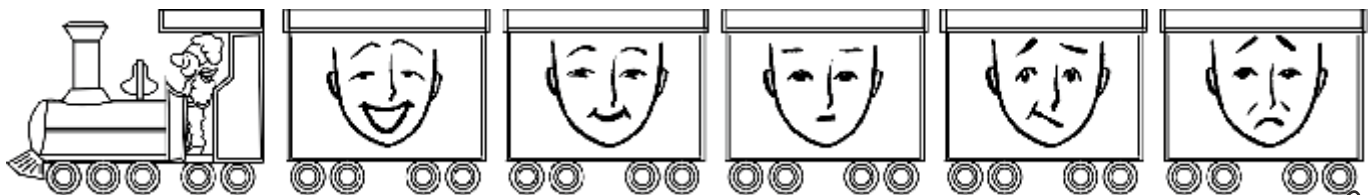

Прочитай вірш О. Грицай «Наша мати». Поміркуй і розкажи, про яку другу маму йде мова у вірші.

НАША МАТИ

– Що на світі наймиліше? –
Раз мати спитала.
– Ти, дорога наша мамо, –
Діточки сказали.
– Вам, дітоньки мої любі,
Ще о тім би знати,
Що, крім мене, ще і другу
Маму слід кохати.
Бо та друга – всім нам мати,
Нас вона повила,
Хлібом, сіллю і водою
Нас вона кормила.
Її мова, любя, мила,
Нас все забавляла,

Її дума – голубила,
Пісня – до сну клала.
А та мати – Україна!
Любіть її, діти,
Та уквітчайте собою,
Як городчик квіти!
І для неї ви, дітоньки,
Ростіть на потіху,
А вирощи – не забудьте
Про рідненьку стріху.
А у тім просторім світі
Добра научайтесь,
Рідної своєї мови
Й пісні не цурайтесь!

ТРУДНОЩІ І СЕКРЕТИ СПІЛКУВАННЯ. ВЗАЄМОДІЯ В КОЛЕКТИВІ

Прочитай вірш Анатолія Костецького «Велосипед». Подумай, чому герою вірша стало сумно. Що ти порадиш хлопчику? Чого вчить цей вірш? Придумай інший кінець для цієї історії.

ВЕЛОСИПЕД

Славкові, що з квартири сорок, велосипед купили вчора.
Він зразу в двір його потяг, прудкого та дзвінкого,
Все хизувався ним, та нас не підпускав до нього.
Просила Іра: «Славчик, дай, проїду до паркану!»
А він Ірині: «Не займай, бо дам – так враз одстанеш!»
Просив Юрко: «Ну дай хоч раз проїду метрів двісті!»
А він Юркові: «Ач який! Свого купи та їзди».
І я просив. Та він: «Моє!» – і нам кататись не дає...
Ну й що, нехай! А ми зате разом в кіно ходили,
Разом у нашому дворі співали скільки сили,
А потім грали у квача, аж поки вечір не почавсь.
А що Славко? Він сам-один сидів з велосипедом
І вже кататись не хотів. Отак йому і треба!

З'єднай правильно частини прислів'їв про дружбу. Згадай які-небудь прислів'я про дружбу твоєю рідною мовою.

Не друг той, що медом маже,

боляче б'є. (Азербайджанське)

Камінь друга

а той, хто допомагає. (Англійське)

Не той друг, хто жаліє,

у того друзів не буває. (Датське)

Можна жити і без брата,

треба пробачати. (Єгипетське)

Хто завжди каже «мені»,

той без друга залишиться.
(Татарське)

Хто друга без недоліків шукає,

а той, що правду каже. (Українське)

Щоб зберегти друга,

але не без друга. (Французьке)

Розкажи про своїх друзів. Які риси їхнього характеру тобі найбільше подобаються? Буває так, що друзі тебе засмучують? Як ти ставишся до недоліків друзів? Якщо між тобою і друзями відбувалися сварки, як ви потім мирилися?

Прочитай вірш Римми Доктор «Про дружбу». Розкажи, що подружки робили неправильно. Підкресли у вірші ті головні слова, які повинні допомогти дівчаткам жити в злагоді й дружбі.

Дві дівчинки-подружки – як нерозливвода!
Та тільки часто сваряться – і в цьому вся біда!
Дівчатка дуже дружні, дружніш від них нема!
Одна взяла скакалку, а друга – відніма!
Одна співає пісеньку, а друга: «Не кричи!»
Одна читає книжечку, а друга: «Помовчи!»
Одну гукають з вулиці, – «Нехай і та іде!»
Одній вмиватись хочеться, а друга не дає!
Вони ніяк не вирішать: «Хто перша?»

в їхній грі,
І дві подружки-дівчинки нудьгують у дворі.
Вони, на жаль, не слухають матусиних порад,
Що дружби в них не буде, як ігри йдуть невлад,
Що слід би цим дівчаткам себе ж бо поважать
І в іграх поступатися – собі ж не заважать.
Живуть у нас дві дівчинки – як нерозливвода,
І вірю я – сваритися не будуть вже вони!

Продовж речення.

Якщо мій/моя друг/подруга захворів/захворіла, я _____

_____

Коли мені потрібна допомога, я _____

_____

Якщо у мого/моєї друга/подруги станеться радісна подія, я _____

_____

Мені подарували конструктор, і я _____

_____

- ☺ Знати одне одного – це не означає знати про друга/подругу все. Це означає ставитися одне до одного із симпатією й довірою, вірити одне одному.
- ☺ Докоряй другові/подрузі наодинці, а хвали на людях.
- ☺ Добрий/добра друг/подруга не той/та, що тільки говорить гарні слова, а той/та, хто ще робить гарні вчинки.

Прочитай слова «Пісні про дружбу» (слова і музика О. Янушкевич, М. Яскової) і заспівай її разом з однокласниками/однокласницями.

ПІСНЯ ПРО ДРУЖБУ

Знають всі: коли є друг –
 Все світлішає навкруг,
 Якщо сам не підведеш –
 Друзів більше ти знайдеш.

Приспів:

Дружать сонце і земля,
 Дружать луки і поля,
 Дружать діти на землі
 І великі, і малі!

Разом ходим на гурток,
 Поспішаєм на каток.
 Нам незгоди не страшні –
 З другом весело мені.

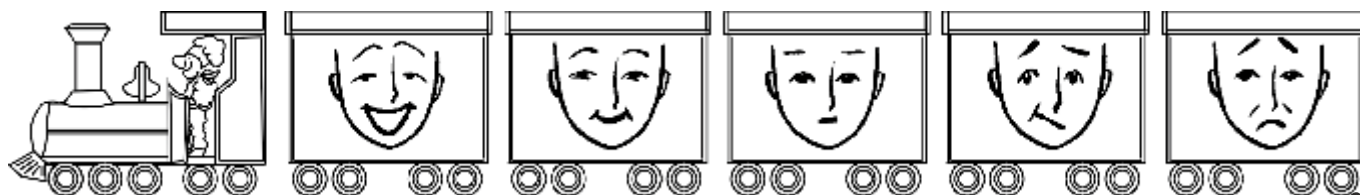
Приспів.

Де єднає дружба всіх –
 Там лунають пісня й сміх,
 Свято нам несуть у дім –
 Буде весело усім.

Приспів.

- ☺ Перш ніж вступати в суперечку, подумай, може, варто уникнути її, адже мир завжди кращий за сварку.
- ☺ Якщо уникнути суперечки неможливо, то пам'ятай, що частіше в суперечці виграє той/та, кому вдається зберегти спокій.
- ☺ Прагни зрозуміти і поважай точку зору іншої людини. Спробуй поставити себе на її місце. Виявляй співчуття й щиру зацікавленість у цій людині.
- ☺ Якщо все ж сварка сталася і ти образився/образилася на друга/подругу, поговори зі своєю образою й попроси її піти. А ще ти можеш намалювати свою образу, потім порвати цей малюнок і викинути.
- ☺ Пригадай що-небудь хороше з того, що твій/твоя друг/подруга зробив/зробила колись для тебе. Подумай, коли ти почувався/почувалася краще – коли ти був/була разом з другом/подругою чи зараз, коли ти один/одна?
- ☺ Завжди пам'ятай, що першою крок назустріч робить людина, яка є мудрішою і хоробрішою.

ДЕ І ЯК ВЧИЛИСЯ РАНІШЕ ДІТИ НА СУМЩИНІ

Нещодавно ти був/була першокласником(-цею) і вперше переступив/переступила поріг школи. Пригадай цей день і подумай, чому ти прийшов/прийшла до школи. Вибери зі списку свій варіант відповіді або допиши його.

- Мені сказали, що всі діти повинні ходити до школи
- Мені набридло ходити в дитячий садок
- Мені дуже хотілося вчитися й пізнати щось нове
- Мені було нудно сидіти вдома й хотілося знайти нових друзів
- Мені потрібно було підготуватися до дорослого життя
- Мені хотілося спілкуватися із вчителями

Запитай своїх батьків, бабусь і дідусів, чому вони ходили до школи. Чи збігаються їхні відповіді з твоїми?

Напиши, у яких школах навчалися твої батьки, бабусі та дідусі. Не забудь вказати назву школи й місце її розташування.

Прослухай пісеньку «Чого навчають у школі», слова якої написав донецький поет М. Пляцковський. Розкажи, а чого ти вже встиг(-ла) навчитися у школі.

Букви в зошиті писать,
Гарно, впевнено читать –
Вчать у школі. (3 р.)
Додавати і ділити,
Менших себе боронить
Вчать у школі. (3 р.)
До «п'яти» додати «два»,
По складах читать слова
Вчать у школі. (3 р.)
Вміти книжку берегти,
Бути чемними завжди
Вчать у школі. (3 р.)

Кут накреслити як слід,
Показати «захід», «схід»
Вчать у школі. (3 р.)
Міцно змалечку дружить,
Все життя у дружбі жить
Вчать у школі. (3 р.)
Знати кожен материк
І не плутать міст і рік
Вчать у школі. (3 р.)
Точну відповідь знайти,
Нелегкий маршрут пройти
Вчать у школі. (3 р.)

Астронóмія – наука про зірки, планети тощо – все, що ми бачимо на небі

Геомéтрія – розділ математики, який вивчає форми й закони їхнього вимірювання

Грамáтика – наука про закони мови

Діалéктика – наука, яка осмислює світ у всій його суперечності, складності й розвиткові

Ритóрика – красномовство, мистецтво красиво й переконливо висловлювати свої думки

Чи знаєш ти, що школи виникли в далеку давнину? Школу називали «розсадником знань і корисних навичок». Вона й сьогодні є необхідною сходиною в розвитку будь-якої людини. Назва «школа», а також багато предметів, які входять у програму сучасного навчального закладу, прийшли до нас із Давньої Греції. У давнину навчання тривало 6–8 років. Потім школярі переходили в інші навчальні заклади – гімназії. З часом в усіх нечисленних школах Європи стало обов'язковим викладання семи «вільних мистецтв»: граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, астрономії й музики. У 1873 р. була заснована Олександрівська чоловіча гімназія в Сумах. Хлопчиків у ній навчали грецької, латини, німецької, російської, французької та церковнослов'янської мовам, логіки, історії, географії, математики, фізики, креслення, малювання, закону Божого, який викладали священники трьох конфесій: православної, римо-католицької та лютеранської.

Розпитай своїх близьких про те, у яких школах і як вони навчалися, коли їм було 7–9 років. Склади усну розповідь про це, відповідаючи на питання:

1. Хто з близьких розповів тобі про своє навчання в школі?
2. У якому населеному пункті розташовувалася школа?
3. Вона була велика чи маленька?
4. Які предмети вивчалися в школі? Чи збігаються вони з тими, які вивчаєш ти?
5. Чи ставили раніше вчителі оцінки? Які вони були?
6. Чи була шкільна форма? Який вигляд мали раніше учень й учениця?
7. Що найбільш запам'яталося зі шкільного життя?
8. За що твої близькі можуть сказати школі «дякую»?

Прочитай сміховинки-загадки про лісову школу і навчання, відгадай пропущене слово. Як ти гадаєш: чому в лісі Сову вважають найрозумнішою? Чи почувався/почувалася ти коли-небудь у класі, як Зайчик із сміховинки? Пофантазуй разом із однокласниками/однокласницями: якщо б вам запропонували розіграти сценку «Лісова школа», ролі яких тварин хотів/хотіла би зіграти кожен/кожна із вас?

Найкращий учень

- Мамо, – сказав Горобчик, – я вже став найкращим учнем у класі!
- Це добре, – відповіла мама-Горобчиха. – Ти вже розумніший за Сову?
- Ні, просто Сова до школи не ходить, бо вона удень...

Зайчик у школу не прийшов

У лісовій школі вчителька Сорока викликає до дошки Зайчика.

- Зайчик сьогодні до школи не прийшов! – почулося із задньої парті.
- Хто це сказав? – запитала вчителька.
- Я, Зайчик!
- А чому ти не прийшов сьогодні до школи?
- Бо на першій парті сидить...

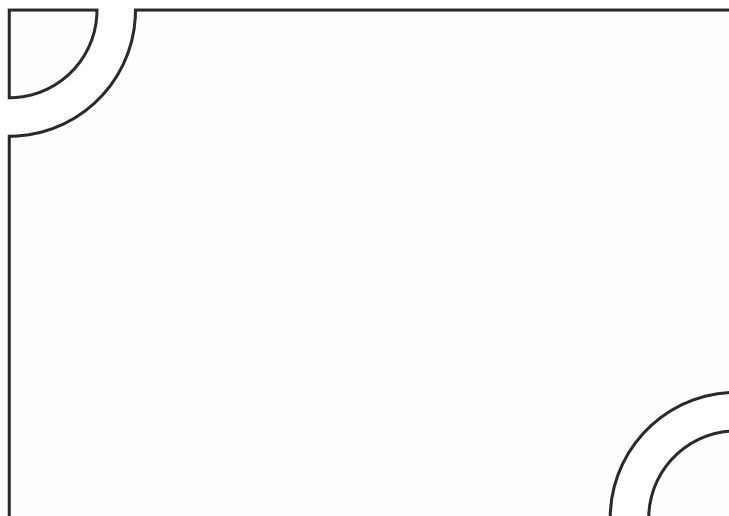
Прочитай лічилку-замовлянку Марії Чумарної «Віночок-дзвіночок». У яких випадках чи ситуаціях ти можеш використовувати цей вірш?

Віночок-дзвіночок по колу ходив,
Слова-замовлянки між діток водив:
Хай буде у тебе веселим цей день,
Хай серце співає щасливих пісень,
Хай друга сьогодні для себе знайдеш,
Хай дружбу і щирість в собі збережеш!

Прочитай вірш Марійки Підгірянки «Школа». Вона порівнює учнів із бджілками. А з чим чи з ким ти можеш порівняти вчителів, учнів, школу? Розкажи про це або намалюй.

Школо наша, школо,
Приголуб нас, мила,
Пригорни усіх нас,
Як голуб під крила.
Ти нас всіх научиш,
Як у світі жити,
Як зло оминати,
Як добро чинити.
Бджілоньки – на квіти,
Дітоньки – до школи.
Там збирають мудрість,
Як мед в полі бджоли.

Відгадай «шкільні» загадки.

На уроках, в книжці, в школі
Почерпнеш ти їх доволі.
І назавжди у житті
Стануть друзями тобі. (внненџ)

Біла рілля,
Чорне насіння,
Хто вміє – той посіє,
Хто знає – відгадає. (омчџиц)

Не куц, а з листочками, не сорочка, а зшита, не людина, а навчає.
(кнжинк)

Прочитай шкільні частівки, які були написані твоїми однолітками. Розкажи, яка тобі найбільше сподобалася й чому.

Нині техніка – що треба,
Не потрібні й казки!
Есемесками тепер
Шле весь клас підказки.

Дружно ми вчимо англійську,
Є і успіх, і прогрес.
Замість «так» тепер повсюди
Хором кажем слово: «Єс!»

Ми ходили з класом в цирк,
Фокуси дивилися.
Після фокусів у всіх
Щоденники десь ділися.

Навчатись на відмінно
Ми будемо віднині.
Батькам своїм на радість,
На славу Україні!

Спробуй придумати свою шкільну частівку та запиши її.

Four empty rectangular boxes for writing a school rhyme.

Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я.

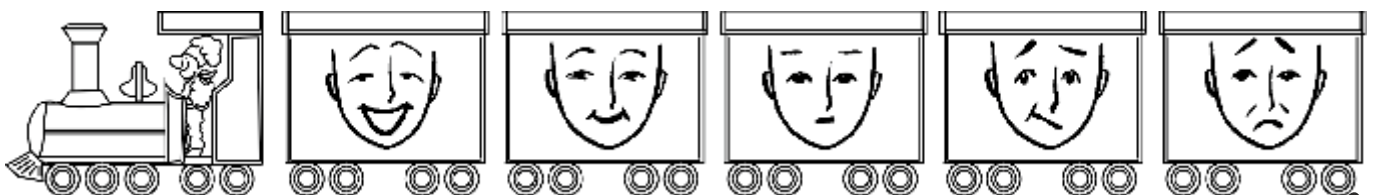
Хороша книга схожа на доброго друга. (Єврейське)

Огрєндим – дємє, анъладым – дє. Не кажи, чого вчився, кажи, про що дізнався. (Кримськотатарське)

Науки не идут к буке. Науки не йдуть до буки. (Російське)

Ein voller Bauch studiert nicht gern. Повний живіт навчанню заважає.
(Німецьке)

Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати. (Українське)

ВУЛИЦЯ, ДЕ РОЗТАШОВАНА ТВОЯ ШКОЛА. ЛІТОПИС ШКОЛИ

Прочитай коломийки про школу. Доповни тими, що знаєш ти чи твої рідні, або придумай кілька рядків про свою школу.

Приїжджайте до Путивля, коли не бували,
Побачите, яку школу у нас збудували.

Школо наша, наша школо, ти найкраща в світі!
Коло тебе завжди діти, немов бджоли в квіті.

Відгадай загадки.

Чарівний незвичайний дім,
Приємно й затишно у нім.
Там дітям роздають щодня
На блюдці золотім знання.
Завжди стрічає радо вас,
Гостинно відчиняє клас,
Віконцями сія довкола
Святиня, храм, а просто...
(епожп)

В кожній школі він живе,
На уроки діток зве.
Поки вчаться – він мовчить,
А перерва – то кричить.
(жонівеґґ)

В спеку, дощ і навіть сніг
На шкільний спішать поріг.
Вчителі їх вчать читати,
Віднімати, додавати. (іпінєһл 'інһл)

Літопис –
послідовний
запис будь-
яких подій;
історія чого-небудь

Коломійка –
народна пісенька
з двох рядків
по 14 складів
у кожному, приспівка
до танцю

Намалюй школу, у якій ти навчаєшся, або приклей її фотографію.

Напиши повну назву школи і її адресу.

Подумай, чому вулиця (бульвар, майдан, провулок, проспект), на якій розташована твоя школа, має таку назву. Розпитай про це дорослих.

Чи добре ти знаєш вулицю, на якій побудована твоя школа? Якщо хочеш перевірити себе, дай відповіді на питання:

1. Скільки дерев росте перед фасадом школи?
2. Скільки на вулиці одноповерхових будинків?
3. Скільки твоїх однокласників живуть на цій вулиці?
4. У який колір пофарбовані сусідні зі школою споруди?
5. Ця вулиця з одностороннім чи двостороннім рухом транспорту?

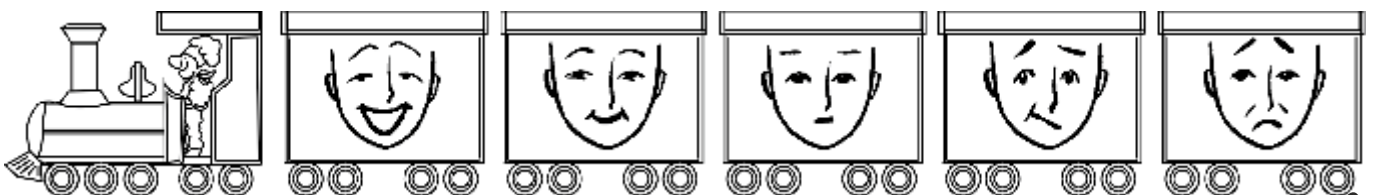

Послухай розповідь учителя про історію школи, у якій ти навчаєшся, і спробуй переказати її за планом:

1. Яку назву має школа? Яка її адреса?
2. Коли була побудована твоя школа?
3. Якщо відомо, то хто був її будівельником/будівельницею (архітектором/архітекторкою, засновником/засновницею тощо)?
4. Чи є в школі музей? Чому або кому він присвячений?
5. Чи працюють у школі гуртки або спортивні секції?
6. Чим прославилася школа? Чи є в ній цікаві традиції?
7. Які відомі люди навчалися у твоїй школі?

Напиши, як би ти хотів/хотіла прославити свою школу, коли виростеш. Що ти хотів/хотіла би зробити для неї?

МУЗЕЙ

Експонат – предмет, що виставляється на виставці, у музеї

Експозиція – експонати, розміщені в музеї або на виставці в певному порядку

Етнологія – наука про побут і звичаї народів

Вітринна – місце за вікном магазину, шафа чи ящик під склом для показу різних предметів, товарів

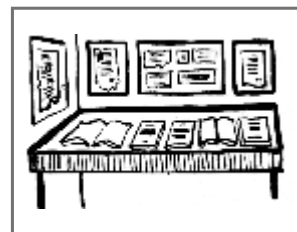

Музей – установа, що займається збиранням, вивченням, зберіганням й експонуванням предметів – пам'яток історії і культури. Слово «музей» (грецькою – «мусейон») у Давній Греції означало «храм муз». Греки називали музами богинь-покровительок істориків, астрономів, поетів, співаків, танцюристів та інших представників творчих професій. Розрізняють декілька видів музеїв: історичні, етнографічні, літературні, природознавчі, художні та ін. В останні сторіччя в музеї перетворилися навіть цілі фортеці та палаці, які були архітектурними шедеврами, наприклад палац Голіцина та Круглий двір (м. Тростянець), а також деякі будинки і квартири, у яких народилися, жили й творили відомі люди – учені, письменники, художники, наприклад Будинок-музей А. П. Чехова в Сумах та Музей-садиба генерала М. І. Драгомирова в Конотопі. Одними з найдавніших, які вже відзначили свій сторічний ювілей, є Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького та Лебединський художній музей ім. Б. К. Руднєва. Багатими колекціями можуть похвалитися краєзнавчі музеї Сум, Лебедин, Тростянця, Ромен, Шостки та ін. Також у Сумській області розташовано безліч інших цікавих музеїв: історичних (Музей Кролевецького ткацтва, Сумський музей Г. Кондратьєва, Музей історії євреїв Глухівщини тощо), літературних (Музей поета Олександра Олеся, Народний музей Лесі Українки тощо), науково-технічних (Конотопський музей авіації тощо). Ще можна побувати в Музеї партизанської слави «Спадщанський ліс», який розташований просто неба, Музеї розвитку банківської справи на Сумщині та історії грошей, розважитися в Музеї шоколаду в м. Тростянці. Унікальним є етнографічний музей, у якому можна дізнатися все про побут етнокультурної спільноти горюнів на Путивльщині, яким вдалося зберегти своєрідну мову, культуру й побут. Про деякі з цих та інші музеї Сумщини можеш дізнатися за QR-кодом.

З'єднай правильно малюнки експозицій і назви видів музеїв. Як ти думаєш, навіщо потрібні музеї? Чому люди приходять у музей?

АРХІТЕКТУРНИЙ

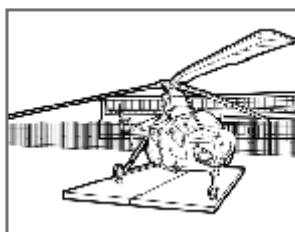
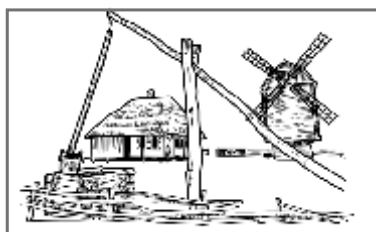
НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ

ІСТОРИЧНИЙ

ПРИРОДОЗНАВЧИЙ

ЛІТЕРАТУРНИЙ

ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКИЙ

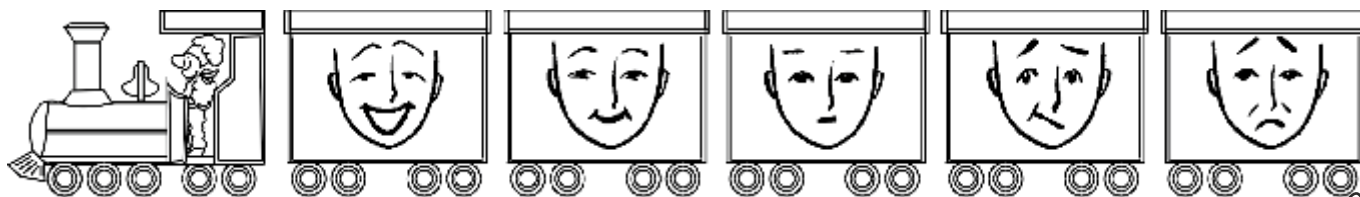

Які музеї є у твоєму населеному пункті? Напиши, у яких музеях Сумщини ти вже побував/побувала.

Давним-давно люди придумали правила поведінки в музеях, з якими ти, напевно, вже знайомий/знайома. Щоб переконатися, що ти добре їх знаєш, перевір себе за тестом, обираючи тільки один варіант відповіді.

1. Чи можна розмовляти в музеї і як?
  - а) голосно, б) як завжди, в) тихо, г) не можна говорити.
2. Як знайомитися з експонатами музею?
  - а) чіпати руками, б) не підходити до них, в) розглядати.
3. Як рухатися під час перебування в музеї?
  - а) тихо, неквапливо, б) шумно, підстрибуючи, в) штовхаючись, бігом.
4. Коли екскурсоводу ставлять питання?
  - а) наприкінці екскурсії, б) під час паузи, в) під час розповіді.

РЕМЕСЛА, ЯКІ БУЛИ РОЗВИНЕНІ У НАШОМУ КРАЇ. ГОНЧАРНЕ МИСТЕЦТВО

Ремесло – робота з виготовлення яких-небудь виробів ручним способом, що потребує спеціальних навиків; заняття, професія

Орнамент – узор, прикраса на якому-небудь предметі, речі

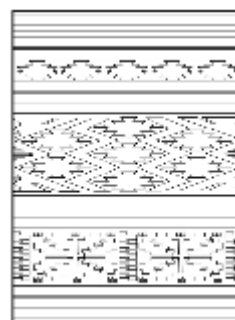
Керáміка – виріб із спеціальної глини, випалений за високої температури

У нашому краї завжди були добре розвинені ремесла. Секрети майстерності передавалися від батьків до дочок та синів – так утворювалися династії. Наприклад, євреї славилися як найкращі кравці, крамарі, кушніри, перукарі, шевці, ювеліри, ромські майстри вважалися гарними ковалями та музикантами. Українці були відомі своїми гончарними виробами, вишивкою, лозоплетінням, обробкою каменю, столярством, теслярством, ткацтвом тощо. Про розвиток деяких ремесел нашого краю можеш дізнатися більше за QR-кодом.

У наші часи в краї розвиваються гончарство, ковальство, різьблення по дереву, зокрема на Глухівщині. Лозоплетінням славилася Тростянецьчина, адже в Боромлі довгий час діяла лозомеблева фабрика. Місто Кролевець відоме своїми неповторними тканими рушниками. Також повертаються давні українські традиції: писанкарство, виготовлення ляльок-мотанок, шиття з клаптів (зараз це називають «печворк»), соломоплетіння, виготовлення витинанок. У гуртках, невеликих майстернях відроджуються й розвиваються вишивка, плетіння, виготовлення мережив і гобеленів, ювелірне мистецтво, художнє кування. Не так давно до нас прийшло зі Сходу мистецтво виготовлення батику (розпис фарбами по шовку), оригамі (виготовлення виробів з паперу), ікебани (складання художніх композицій із квітів та іншого рослинного матеріалу).

Напиши назви ремісничих спеціальностей, які ти знаєш. Вибери з них ті, які особливо були розвинені у твоєму регіоні.

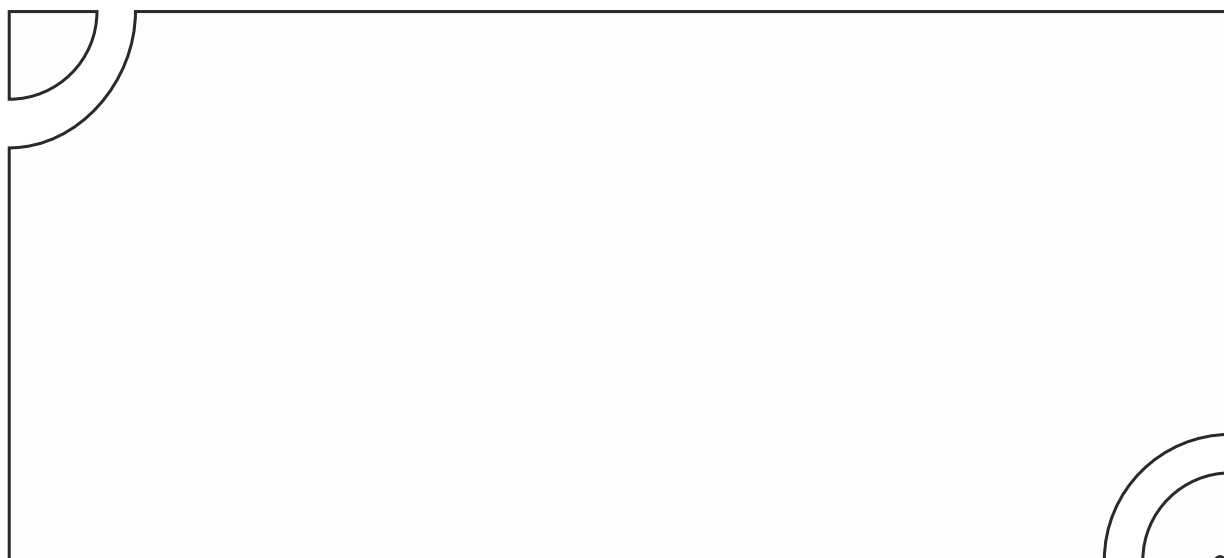
Одним з найдавніших ремесел, якого навчилися прадавні люди, було виготовлення різних виробів із глини. Адже глину можна знайти скрізь, вона легко ліпиться – з неї можна зробити будь-який предмет, а після обпалювання вона стає твердою, як камінь. Первісні люди ліпили горщики з глини, сушили їх на сонці, потім обкладали їх усередині й зовні соломкою й обпалювали. З часом люди придумали, як робити з глини не лише кухонний посуд, а й будівельний матеріал – вогнетривку цеглу, черепицю, мальовані плитки (кахлі), архітектурні прикраси, керамічні труби для перших водопроводів. З'явилися гончарний круг, спеціальні гончарні печі. Поступово гончарство з ремесла перетворилося на мистецтво. Гончарне ремесло було настільки популярним серед українців, що інколи ним займалися цілі села. У селі Опішні на Полтавщині навіть було створено Національний музей-заповідник українського гончарства. Щорічно в Україні святкується День гончаря.

На території Сумщини також поширений гончарний промисел, адже на початку двадцятого століття тут налічувалося понад 25 гончарних осередків, які забезпечували керамічними виробами населення навколишніх сіл та міст. У деяких навіть існували самостійні гончарні цехи, наприклад у Глухові, Конотопі, Кролевці, Ромнах, Сумах, Ямполі. Осередком гончарного виробництва можна вважати с. Межиріч Лебединського району, де виготовляли горщики, миски, тазки, пасківники, водяники, глечики, барильця, каганці, кубушки і навіть глиняні димарі. Аж до кінця 1920-х рр. межиріцькі майстри виготовляли й «чорнолощену», або «сиву» кераміку, використовуючи «задимлення». Іншим давнім визнаним центром гончарства Сумщини є Глинськ на Роменщині, де робили оригінальні горщики, глечики, макітри, куманці тощо.

Придумай і намалюй який-небудь геометричний або рослинний орнамент, яким би ти прикрасив/прикрасила глиняний посуд.

Подумай і пронумеруй, у якому порядку проходить процес підготовки та виготовлення виробів із глини.

- Виготовлення виробу на гончарному крузі.
- Висихання виробу на повітрі.
- Заготівля глини і її очистка.
- Випалювання виробу.
- Перемішування глини з різними домішками.
- Розписування виробу.

З'єднай малюнки з назвами різних українських гончарних виробів.

	БАНКА	
	БАРИЛЬЦЕ	
	ВОДЯНИК	
	ГЛЕК ТИКВАСТИЙ	
	ГЛÉЧИК	
	КУБУШКА	
	КУМАНЕЦЬ	
	КУХОЛЬ	
	МАКІТРА	
	МІСКА	
	ТАЗОК (ПАСКІВНІК)	
	ЯЛОВЕЦЬ (БОРЩІВНІК)	

Відгадай загадки.

Із землі робився, на кружалі вертівся,
На вогні пікся, на базарі бував,
Людей годував, напував;
Як упав, то й пропав, ніхто не поховав.
(жињєц┐)

Біля тіла – вухо,
Голови не маю.
Молоко, сметану, квас
Добре зберігаю.
(жињєц┐)

Прочитай, як давні греки називали деякі свої керамічні вироби. Постарайся правильно підписати під малюнками назву кожного зображеного предмета.

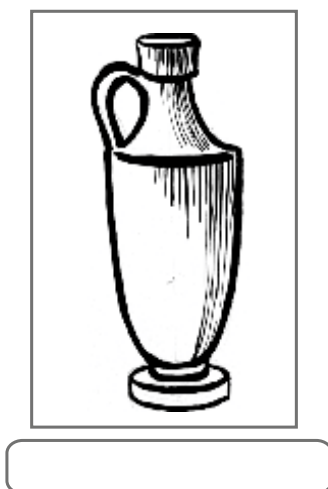
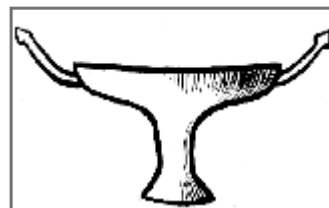
Гідрія – посудина з трьома ручками для перенесення та зберігання води.

Кілік – чаша для пиття.

Канф́ар – посудина для пиття.

Лекі́ф – посудина для оливкової олії.

Піксі́да – шкатулка для рум'ян та іншої косметики.

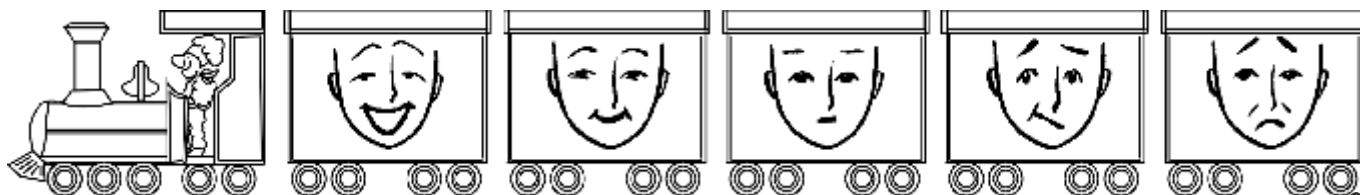

Розкажи, як ти розумієш українські прислів'я:

У розбитому горщику каші не звариш.
Горщик не боїться горнила.
Є глина – буде і хлібина.
Ремесло не за собою носити,
а в руках мати.
Усякий гончар над своїм горщиком пан.

Постарайся вдома виліпити з пластиліну чи будь-якої іншої пластичної маси форму глиняного посуду, яка сподобалася тобі найбільше.

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ. ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Природа – це вода,
повітря, сонце, каміння,
рослини, тварини,
людина

Природні ресурси –
об'єкти живої
та неживої природи,
придатні для
використання людиною
(земля, клімат,
рослинний, тваринний
світ та ін.)

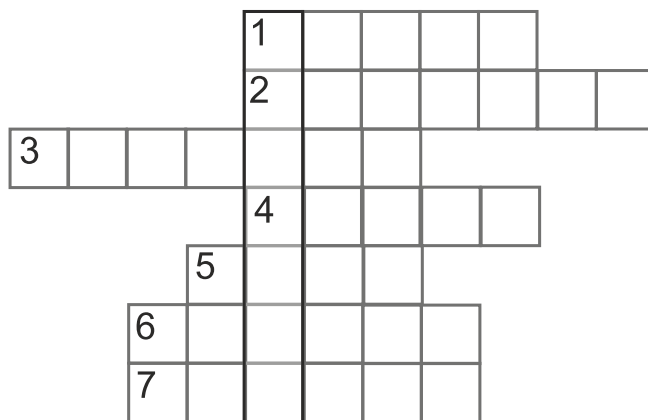

Ресурс – 1) запаси,
джерела чого-небудь;
2) засіб, до якого
вдаються за необхідності

Відгадай кросворд і прочитай
по вертикалі загадане слово.

1. Перелітні й зимуючі.
2. «Зелені друзі».
3. Свійські та хижі.
4. Тече з витoku до гирла.
5. Втамовує спрагу.
6. Ти сам.
7. Те, що точить камінь.

1. Птахи. 2. Рослини. 3. Тварини. 4. Річка. 5. Вода. 6. Людина. 7. Крапля.

Усе, що нас оточує, – це природа. У природі все взаємопов'язано й немає нічого зайвого. Їй потрібні хижакі, отруйні рослини, красиві птахи, дощ, чисте повітря та багато іншого. Людина нерозривно пов'язана з природою і є її частиною. Природа годує, напуває, одягає, зігріває, лікує, збагачує духовний світ людини. Вона дає матеріал для виготовлення багатьох необхідних речей, наприклад деревину, глину, метал та інше. Усе, що дає нам природа, можна назвати природними ресурсами. Природні ресурси не безмежні, причому деякі з них не можна відновити (наприклад, ґрунт, корисні копалини, окремі види корисних копалин), а деякі підлягають відновленню (рослинний і тваринний світ). Хоча інколи буває дуже важко виправити порушену людиною рівновагу в природі – повернути родючість ґрунтів, насадити ліси, відновити джерела прісної води, зупинити зміни клімату та інше.

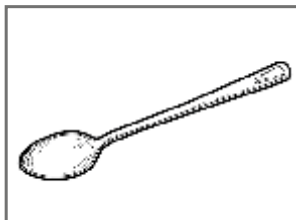
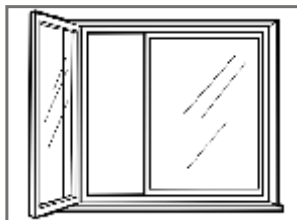
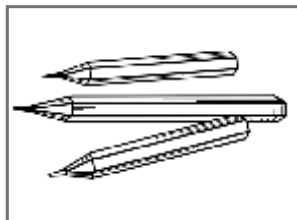
Розкажи, які природні ресурси є у твоєму регіоні.

Подумай і напиши, з чого, на твою думку, зроблені предмети на малюнках.

Корисні копалини так міцно увійшли в життя людини, що ми часом не замислюємося, звідки береться сіль, із чого зроблені ложка або ніж, керамічна чашка або чому в тебе у квартирі газ. Тобі навіть у голову не може прийти, що звичайний будинок – це музей корисних копалин. Адже для його будівництва використовуються вапняк, граніт, мармур, пісок і різні метали.

Усі ці корисні для людини речовини видобуваються із землі, з дна морів та океанів, де вони залягають у вигляді гірських порід, руд і мінералів. Тому їх назвали копалинами – адже їх необхідно викопати, перш ніж використовувати.

Людина використовує корисні копалини в різних формах: природних мінералів (коштовне каміння), рідких (нафта) або газоподібних речовин (природний газ), а також металів і сполук, які виробляються з порід і руд. Наприклад, вугілля, залізо, алюміній, мідь, свинець і багато інших.

Кожна корисна копалина має своє власне позначення, за яким її завжди можна знайти на карті.

(За О. Голубєвою)

Порадсья з дорослими й з'єднай назву корисної копалини, що добувається на Сумщині, і те, для чого вона використовується.

ГЛИНА

КРЕЙДА

МІНЕРАЛЬНА ВОДА

НАФТА

ПІСОК

ВАЗЕЛІН, ПАЛЬНЕ, НЕЙЛОН, ПЛАСТИК

ЇЖА, ЛІКУВАННЯ

КЕРАМІЧНИЙ ПОСУД, КАХЛІ

СКЛО, ДОРОГИ, БУДІВНИЦТВО

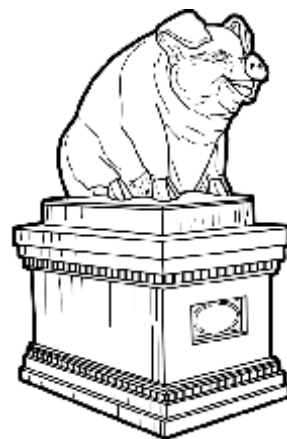
БУДІВНИЦТВО, ГУМА, НАВЧАННЯ

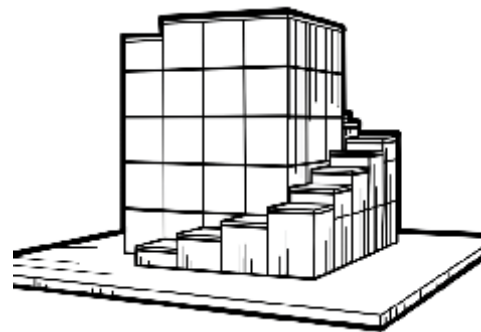

Надра Сумської області містять різноманітні корисні копалини. Більшість із них належать до категорії паливних (горючих) та нерудних: вугілля, газ, нафта, торф, фосфорити, крейда, кухонна й калійна солі, гіпс, вапняк тощо. Наприклад, родовища нафти й газу розташовані на півдні області, на території Охтирського, Лебединського, Липоводолинського й Роменського районів. На території Сумщини є унікальний крейдяний кар'єр. Він розміщений у с. Могриці. Усього в Сумській області розробляються 17 родовищ білої писальної крейди. Певне місце серед корисних копалин в області займають родовища мінеральних вод, деякі з них мають лікувальні властивості.

Слобожани здавна вміли раціонально використовувати природні ресурси – особливості рельєфу, ґрунтів, клімату, водойм. Там, де були степові ділянки, розводили коней, волів, корів, кіз. Із часом на території Лебединщини вивели особливу породу корів. На Охтирщині в давні часи віддавали перевагу вирощуванню овець та свиней. На Роменщині свині навіть встановили пам'ятник! У лісостеповій частині Сумщини успішно займалися дігтярством – видобуванням дьогтю та смоли. Мисливство й рибальство також були здавна звичними заняттями для жителів цієї місцевості. І сьогодні жителі Сумщини з радістю продовжують традиції пращурів – розвивають рослинництво й тваринництво, вирушають на риболовлю та полювання, збирають гриби, ягоди, лікарські рослини. Садівництво було одним з улюблених занять слобожан. Величезні сади яблук, груш, вишень, слив та плодово-ягідних кущів прикрашали наш край. Поруч із ними зазвичай ставили пасіки.

На родючих чорноземах займалися землеробством не тільки мешканці сіл, а й найбільших міст Сумщини – Глухова, Путивля, Сум. Вони вирощували зернові культури – пшеницю, жито, овес, просо, ячмінь, а також бобові, кукурудзу, овочі, соняшник. Люди придумали правила розумного землекористування, щоб одержувати високі врожаї і щоб земля не виснажувалася: там, де садили соняшник або кукурудзу, наступного року саджають квасолю або горох. Розвиток хліборобства сприяв будівництву млинів, які почали зводити ще декілька століть тому на річках Пслі, Сумці, Сеймі. Також вирощували та переробляли коноплі і льон, з яких потім виготовляли тканини, мотузки тощо. У 1718 р. в Охтирці було засновано тютюнову мануфактуру, а згодом – фабрику, яка переробляла сировину зі значних плантацій тютюну та експортувала свою продукцію. Провідною технічною культурою в регіоні наприкінці ХІХ–ХХ ст. став цукровий буряк. Вирощування цієї рослини, а також будівництво рафінадних заводів зробили Суми «цукровою столицею України». Це дало змогу вкладати значні кошти в розбудову міста й області, сприяло розвитку культури й мистецтва, освіти й медицини. У 2010 р. в центрі Сум встановлено пам'ятник цукру-рафінаду.

Відгадай загадки про овочі і фрукти, які ростуть на городах і в садах багатьох жителів Сумщини. Намалюй, які овочі і фрукти любила ти особисто.

У землі вона зростає
І брунатний колір має.
Її смажать і печуть,
Її варять і товчуть.
Овоч цей всі люблять дуже,
Як же він зветься, друже?
(картопля)

Для зеленого борщу
Кисле листя посічу.
Що за листя – всі впізнали,
Коли борщ покуштували.
(шавель)

В нас деревина така у дворі,
Фрукт цей з дитинства дають дітворі,
Корисне, доступне та дуже смачне,
Багате залізом та поживне. (яблуко)

З мене листя обдирають,
Мене квасять, в борщ кидають,
Пироги зі мною печуть
І в салат мене січуть! (сільця)

Довгий, зелений, добрий і солоний,
Добрий і сирий. Хто він такий?
(огірок)

Розкажи, як сьогодні у твоєму регіоні використовуються природні ресурси.

Людина – невід'ємна частина природи, тобто вона сама є природним ресурсом і багатством нашого регіону. Саме її діяльність розвиває, зберігає або, навпаки, нищить і руйнує століттями створені природою багатства. Спробуй відповісти на запитання: які якості треба мати людині, щоб наступні покоління могли продовжувати користуватися природними ресурсами Сумщини? Вибери або впиши свій варіант відповіді.

БАЙДУЖІСТЬ

ОЩАДЛИВІСТЬ

ДБАЙЛИВІСТЬ

СМІЛИВІСТЬ

ЖАДІБНІСТЬ

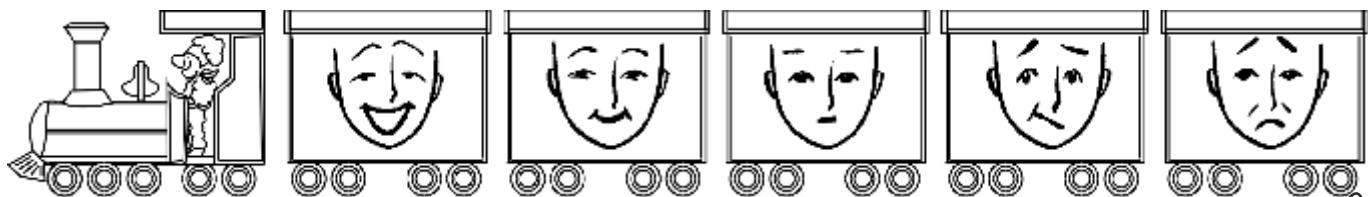
УВАЖНІСТЬ

ЖОРСТОКІСТЬ

ЧЕСНІСТЬ

ЛЮБОВ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ

ЧУЙНІСТЬ

ЛІС – БАГАТОПОВЕРХОВИЙ БУДИНОК. ЛІС У ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Прочитай вірш С. Смирнова «Прогулянка лісом» і розкажи, чи був/була ти сам/сама коли-небудь у лісі. Яке в тебе склалося враження про ліс? Що цікавого ти там побачив/побачила?

Дощ пройшовся над селом,
Дітки, не сумуйте.
Ми підем у ліс гуртом –
Кошки готуйте.
Звірі і комахи там,
Дерева є високі.
Заспівають птахи нам
І струмки-потоки.
Ось вам зайчик-стрибунець
Насторожив вуха.
В хащі шаснув горобець –
Зайчик нишком слухав.
Нумо гляньте он туди –
Там руда лисичка.
Вже знайшла чиїсь сліди
В лісі біля річки.
Подивіться, їжачок
Назбирав грибочків.
Кожушок із голочок,
З голочок сорочка.

Скре-ке-ке, скре-ке-ке!
Хто гойдає віти?
Що там сталось? Що таке?
То сорока, діти!
Ох і диво на пеньку!
Це гриби – опеньки,
В темнім лісі, в холодку
Поросли густенько.
Он в дуплі сова сидить,
Часу не марнує.
Вдень вона тихенько спить,
А вночі полює.
Виліз на високий пень
І наставив роги
Велетенський жук-олень
В лісі край дороги.
Що, втомилися, малі?
Треба повертатись.
Нас чекають у селі –
Буде що згадати!

Відгадай загадки і ти дізнаєшся про деяких мешканців лісу. Там, де це потрібно, напиши відгадки, щоб закінчити віршики.

В мене довгий хоботок,
З квітів я беру пилок.
Ще яскраві крильця маю,
Безтурботно я літаю. (жигәтәш)

Швидко бігаю в траві,
Спробуй ти мене влови!
Міцно хвостик мій тримай,
Бо втечу я, так і знай.
Я тваринка непроста –
Проживу і без хвоста. (әжіртү)

Заповзята трудівниця,
Вона праці не боїться.
Дуже сильна ця комаха
Називається _____. (әхәдлім)

У лісі тваринка живе полохлива,
Добра, пухнаста, та дуже ляклива.
Вушка вона притискає свої,
Шурхіт усякий лякає її. (әпәә)

Відкриваються щоночі
Величезні її очі.
Землю темрява вкрива –
Полювать летить _____.
(сова)

Його дзьобик – молоток,
В лісі чути: ток-ток-ток.
Він з кори комах виймає,
Про дерева щиро дбає. (ләтәтү)

Рослини не люблять самоти. Вони рідко ростуть на віддалі одна від одної. Частіше вони збираються тисними компаніями, великими групами, або, як кажуть ботаніки, «співтовариствами». Ліс – це спів-

товариство, адже тут всі живуть разом, спільно. Життя всіх його мешканців тісно взаємопов'язане. Назва лісу залежить від того, які дерева там ростуть. Якщо більше хвойних – це хвойні ліси. У

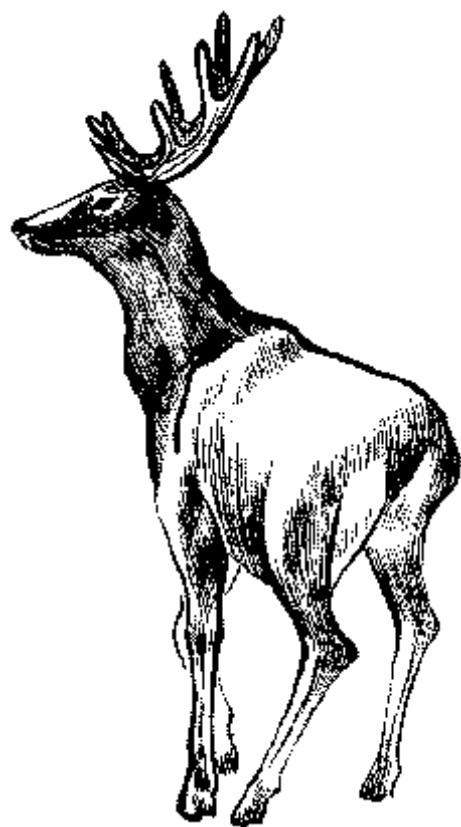

листяному лісі переважають листяні дерева. Якщо дерева зростають упереміж – мішані ліси. У кожному природному співтоваристві – свій особливий світ його мешканців: рослин, тварин, інших живих організмів.

У лісі можна побачити дерева, чагарники, трав'янисті рослини різної висоти. Вони утворюють «поверхи», перетворюючи ліс на багатопверхову будівлю. Верхній ярус-поверх займають дерева. У світлих лісах у верхньому ярусі ростуть береза, в'яз, дуб, клен, липа, лісові яблуні й груші, сосна, ясен. Підлісок (середній ярус) утворюють невисокі дерева й чагарники – глід, горобина, калина, ліщина (лісовий горіх), терен, шипшина. Плоди дерев і чагарників правлять їжею тваринам і птахам, які мешкають у цих ярусах. А листя, яке щороку обпадає, коли дерева та чагарники готуються до зими, поступово згниває та перетворюється на родючий перегній, тому в лісах багата трав'яниста рослинність, яка утворює найнижчий «поверх».

У першому ярусі нашого лісу можна побачити гриби, трав'янисті рослини. Трав'яний покрив утворюють адоніс, веснянка, жовтець, конвалія травнева, папороть, пролісок, суниця лісова, фіалка, шавлія дібровна, ясенець та інші квіти і трави.

Ліс – хороше укриття для звірів. У наших лісах живе багато тварин. Зустрічаються білка, вовк, горностай, їжак, заєць, кабан, ласка, лисиця, лось, миша, олень благородний. У лісі птахи заселяють усі яруси, розміщуючи гнізда на землі, у кущах, у кронах і дуплах дерев. На землі гніздяться вільшанки, звичайні вівсянки, лісові жайворонки, солов'ї. У дуплах селяться горобці, граки, дятли, мухоловки, синиці, сови. На деревах роблять гнізда горлиці, орли, сороки, яструби.

Вкажи стрілкою, до якого «поверху» лісу належать ці рослини.

ДУБ

ГРИБ

ЛИПА

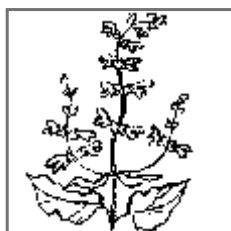
ВЕРХНІЙ

НИЖНІЙ

СЕРЕДНІЙ

ЛІЩИНА

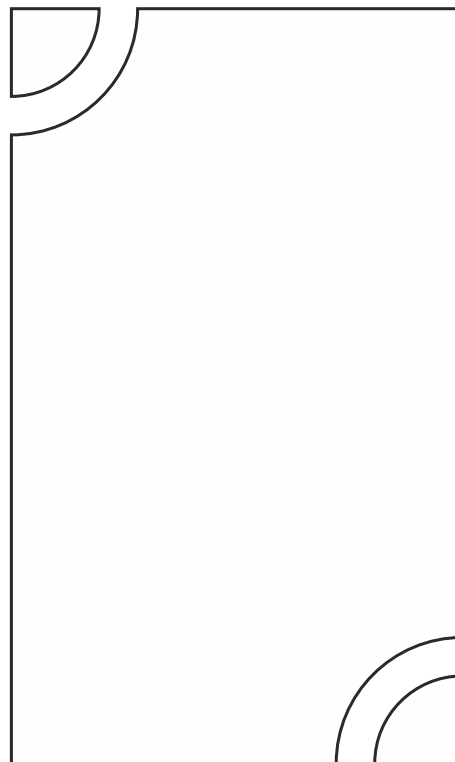
ШАВЛІЯ

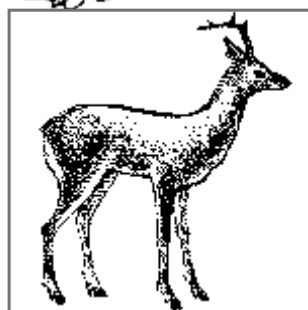
ТЕРЕН

Намалюй яку-небудь рослину або тварину, що водяться у нашому лісі.

Запиши назви тварин, які мешкають у лісі на Сумщині.

Розкажи, як ти розумієш прислів'я:

Η γη δεν μπορεί να είναι άχρηστη, άχρηστος μπορεί να είναι ο νοικοκύρης.
Нема поганої землі, є господар нікчемний. (Грецьке)

Дерево водою живёт, дерево и воду бережёт. Дерево водою живе, дерево й воду береже. (Російське)

Зрубані дерева – розлетілись птахи. (Татарське)

Зрубати дерево – п'ять хвилин, виростити – сто років. (Українське)

Умій полювати, умій і про дичину дбати. (Українське)

Чоловік сосну рубає, а по грибах тріска б'є. (Українське)

Подумай і наведи приклади нешанобливого ставлення людини до лісу.

Пограй у гру «можна – не можна»: якщо можна робити в лісі щось із переліченого, поряд із твердженням намалюй жовту квіточку чи зелений листочок, а коли не можна – червону квітку.

• брати в руки змію; • голосно включати музику або кричати; • допомагати дорослим висаджувати дерева; • залишати сміття; • збирати ягоди; • збирати лікарські рослини; • зрізати їстівні гриби; • зривати квіти; • кидати каміння в лісову криницю;	• кричати, голосно розмовляти; • ламати гілки дерев та кущів; • милуватися квітами; • підгодовувати тварин взимку; • пити чисту джерельну воду; • розпалювати багаття; • рубати молоді ялинки; • руйнувати гнізда птахів; • слухати спів птахів; • ставити пастки; • топтати мухомори.

Прочитай у лівому стовпчику, що ліс дає людині. Постарайся написати у правому стовпчику, що людина дає лісу.

Ліс дає людині:

- чисте повітря;
- лікарські рослини;
- їжу: гриби, горіхи, ягоди;
- деревину для будівництва, виробництва паперу, предметів побуту;
- місце відпочинку;
- красивий пейзаж;
- оберігає ґрунт від обвалів і утворення ярів;
- зберігає вологу.

Людина дає лісу:

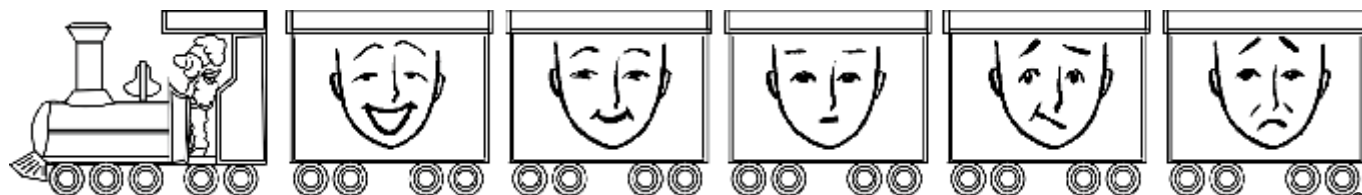

Подумай, навіщо людині потрібний ліс. Чи може людина обійтися без лісу? А ліс без людини? Як людина повинна піклуватися про ліс?

ЩО ДАЮТЬ РОСЛИНИ ЛЮДИНІ. «ЗЕЛЕНА АПТЕКА» В НАШОМУ РЕГІОНІ

Серед рослин лісу багато таких, які допомагають людині впоратися з хворобами. Такі рослини називаються лікарськими, тому що вони містять у собі цілющі речовини. Лікування різними рослинами відоме з давніх часів – ліс був першою аптекою, у яку наші предки прийшли за ліками. Людина, яка уміла лікувати травами, вважалася мудрою й навіть чаклункою, до неї ставилися з великою повагою. Серед перших книг, створених людьми, були «травники», у яких описувалися різні рецепти ліків з рослин.

Практично будь-яка рослина – дерево, трава, чагарник – може бути ліками, а може стати шкідливою для здоров'я людини. Тому необхідно знати властивості рослин й уміти правильно їх заготовляти, щоб не завдати шкоди природі та людині й зберегти корисні властивості зелених ліків. Сьогодні з лікарських рослин роблять відвари, настої, сиропи, порошки, краплі, мазі від різних хвороб, корисний чай. Використовують лікарські рослини й при виготовленні лікувальних кремів, зубних паст, мила, шампунів тощо.

Напиши, які ти знаєш лікарські рослини. Згадай, коли ти хворів/хворіла, чим тебе лікувала мама?

Розкажи про одну з лікарських рослин, яку ти знаєш. Намалюй її.

Прочитай уривок із вірша Г. Бойка «Зелена аптека».

Аптека зелена, зелена аптека!
Від тебе й від мене вона
недалеко.

Зелена аптека лежить навкруги...
Зелені горби, і зелені луки,
Зелені сади, і ліси, і поля –
Уся наша рідна, квітуча земля!
Зелена аптека –
це трави і квіти,

Що в кошик збирають дорослі і діти.
Зелену аптеку слід кожному знати:
Крушина, фіалка, конвалія, м'ята,
Вільха, деревій, бузина, кам'яниці,
Черемха і пижмо, шипшина й суниці...
Зелена аптека, що бачим навкруг, –
Це наш помічник і хороший
наш друг!

Відгадай загадки Катерини Перелісної, Марії Познанської й ти дізнаєшся про назви деяких лікарських рослин, що ростуть на Сумщині.

Дуже прості в мене квіти,
Але ніжні, запашні,
Люблять бджоли їх і діти –
Колючки їм не страшні.
Восени ж, як скину листя,
Ягідками приберусь, –
Кожна гілка як в намисті...
Я _____ зовусь.
(юонипшип)

Зубів не має, а кусає.
(ввишюк)

Сидить Марушка в семи кожушках,
Хто її роздягає, той сльози проливає.
(вглриГ)

Живе вона в лісочку,
Має червону сорочку.
Хто йде, той поклониться. (впинлС)

Стала на галявині в жовтім сарафані,
Підросте, всміхнеться,
для вітрів вбереться
В платтячко біленьке,
пишне та легеньке. (вдрбдлқ)

ЯК ЗБИРАТИ ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

- ☺ Збирай тільки ті рослини, які не є рідкісними, такими, що перебувають під особливою охороною держави.
- ☺ Перш ніж збирати рослини, поцікався, яка їхня частина (коріння, листя, стебла, квіти, плоди) має лікувальні властивості. Постарайся акуратно зірвати або зрізати тільки потрібну тобі частину, не виривай рослину з корінням.
- ☺ Збирай рослини подалі від дороги, у суху погоду. Стеж, щоб зібрані рослини були чистими.
- ☺ Не виривай всі рослини, які ти бачиш на галявині, відразу, інакше на наступний рік тобі нічого буде тут збирати.
- ☺ Суши лікарські рослини в тіні, у добре провітрюваному приміщенні, розклавши їх на чистій тканині або білому папері. Періодично перевертай їх, щоб вони висихали рівномірно.
- ☺ Висушені рослини зберігай в окремих полотняних мішечках у темному, прохолодному та сухому місці.

Збери в кошик лікарські рослини, які ростуть у твоєму населеному пункті або його околицях. Якщо якихось рослин немає, домалюй їх або напиши назву. Розфарбуй знайомі тобі рослини.

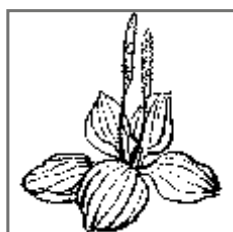
КРОПИВА

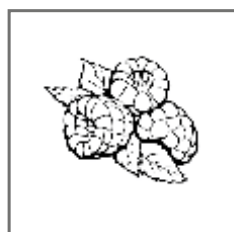
КОНВАЛІЯ

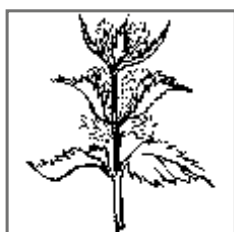
КУЛЬБАБА

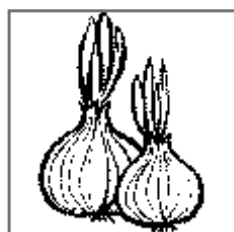
ПОДОРІЖНИК

МАЛІНА

М'ЯТА

ЦИБУЛЯ

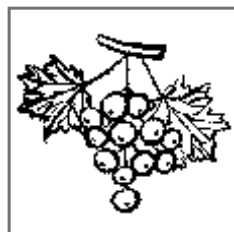
ПОЛІН

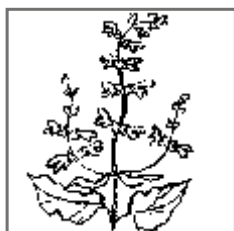
ЧАСНІК

ЧЕБРЕЦЬ

СМОРОДИНА

ШАВЛІЯ

ЗВІРОБІЙ

ЛІПА

ГЛІД

КАЛЕНДУЛА

Прочитай вірш Неоніли Гуменюк «Сила лікарських рослин».

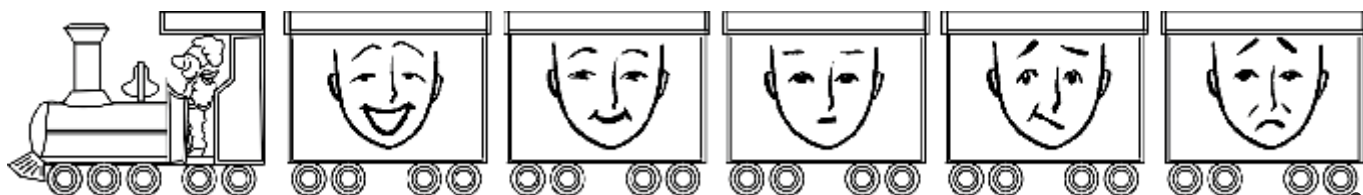
Запишалась бузина:
 – В світі я така одна,
 З мого запашного цвіту
 Чудодійні вийдуть ліки,
 Із ягід – смачне варення,
 Хто ж корисніший за мене?
 – Не хвались, – сказав їй глід, –
 Мої ягоди та цвіт
 І листки, як доведеться,
 Дуже помічні від серця. –
 Обізвалася шипшина:
 – Є й в мені цілюща сила. –
 Ну а жовтий звіробій
 Вихвалявся і собі:
 – Сто хвороб мене боїться.
 – Годі, годі, зупиніться,
 Перестаньте сперечатись, –
 Це стара калина-мати

Заспокоїла рослин. –
 Здавна всі ми як один:
 І жасмин, і дев'ясил
 Додають здоров'я й сил,
 Живокіст, беріз бруньки
 Зцілюють всіх залюбки.
 Материнка, валер'яна –
 Також ліки непогані.
 І медунка, й зелен-м'ята
 Теж уміють лікувати.
 Із ромашки та малини
 Відвари будуть теж смачними,
 Горобина, подорожник –
 Ліки з них зробити можна,
 Щоб прогнати всі недуги,
 Дякують за це нам дуже.
 Ми разом – велика сила,
 Звуть нас – лікарські рослини.

ЯК ТРЕБА ГОТУВАТИ ВІДВАРИ З ТРАВ

1. Необхідні для відвару частини рослини подрібнюють.
2. Потрібну кількість кладуть в емальований, скляний або керамічний посуд.
3. Заливають водою й накривають кришкою.
4. Ставлять посудину на киплячу водяну баню.
5. Нагрівають, періодично помішуючи, протягом 15–20 хвилин.
6. Після цього посудину з відваром охолоджують при кімнатній температурі.
7. Відвар проціджують через сито й віджимають залишки рослин.

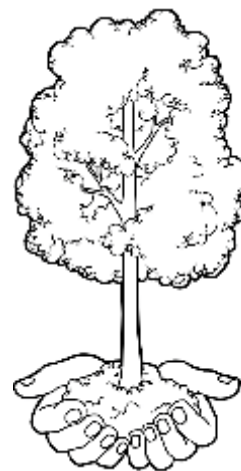

РЕСУРСИ І СКАРБИ НАВКОЛО ТЕБЕ

Прочитай текст «Подарунки від природи». Подумай: які «подарунки природи» навколо тебе є відновлюваними, а які ні? Розкажи, як ти уявляєш собі вітряні або сонячні електростанції. Як твоя родина заощаджує енергоресурси?

Ти вже знаєш, що одним зі скарбів твого краю є природні ресурси: вода, земля, корисні копалини, ліс, повітря тощо. Також важливо пам'ятати про особливість природних ресурсів – вони вичерпуються досить швидко, а відновлюються довго (ґрунт, тваринний і рослинний світи), а деякі взагалі не можуть бути відновлені (корисні копалини). Є два варіанти, як зберегти ресурси, – заощадження та використання альтернативних (інших, замінних) ресурсів. Наприклад, колись для виробництва електроенергії спалювали велику кількість вугілля, газу, інших невідновлюваних ресурсів. Згодом навчилися використовувати для цього течію річок та енергію вітру і сонця, будуючи вітряні електростанції та сонячні батареї. Таким чином заощаджуються корисні копалини і використовуються альтернативні джерела постачання енергії, які є нескінченними, – коливання вітру, сонячне світло, течія річок. Дедалі більше людей у світі пересідають на велосипеди або купують електромобілі, тому що запаси нафти, з якої виробляють паливо, стрімко вичерпуються. Україна багата на природні ресурси. А ось те, на скільки років вистачить її ресурсів, залежить від розумного використання та бережливого ставлення кожного мешканця нашої країни – і дорослих, і дітей.

Наступним «скарбом» є матеріальні ресурси – це всі речі, які створені працею людини з природних матеріалів і якими вона може користуватися за необхідності щодня: від стільця, на якому ти сидиш, побутової техніки, домашнього начиння, електрики, водопроводу, грошей, квартири, школи до великих заводів та космічних станцій. Згадай свій дім, кімнату та поміркуй:

1. Які матеріальні ресурси є у твоїй кімнаті?
2. Які матеріальні ресурси використовує мама під час приготування їжі на кухні: від найдрібніших до великих?
3. Чи є у вашому будинку матеріальні ресурси, якими користуються всі мешканці: сусіди, листоноша, гості вашого будинку?
4. Яким має бути ставлення до матеріальних ресурсів, якщо ти ними нечасто користуєшся? Чи відрізняється твоє ставлення до речей, коли ти приходиш до когось у гості?

Проведи впродовж тижня цікаві експерименти – спостереження «Скарбничка ресурсів моєї сім'ї». Під час цих експериментів тобі знадобиться допомога

дорослих. Поміркуйте разом із близькими: що можна зробити, щоб економити воду та електроенергію?

1. Під час вечірньої чистки зубів, якщо ти звик/звикла не виключати воду під час цієї процедури, постав під кран велику миску чи іншу посудину й збери воду, яка витікає впродовж цих 3 хвилин. Потім разом із дорослими перелий цю воду у пляшку або мірну посудину і ти дізнаєшся, скільки літрів води було зібрано. Якщо ти додаси це число до такого ж самого – отримаєш кількість води, що витрачаєш кожного дня, а потім вже легко порахувати, скільки це виходить за тиждень і за місяць. Іншого дня спробуй зробити те ж саме, але під час чищення зубів відкривай воду, тільки щоб ополіскувати обличчя, зуби і щітку. Так само поміряй, скільки витекло води під час процедури. Запиши ці дані й порахуй, скільки води щодня ти витрачаєш без необхідності, забираючи її від мешканців прісних водойм.

Коли вода тече постійно: за день: _____, за тиждень _____

Коли вода відкривається за потреби: за день: _____, за тиждень _____

2. Попроси близьких показати, як користуватися лічильниками води та електроенергії. Якщо ваша родина не використовує лічильники (наприклад, лічильники води), ти можеш попросити близьких взяти інформацію з квитанції за минулий місяць і порахувати дані за тиждень, просто поділивши показник на 4 (середня тривалість 1 місяця = 4 тижні). Якщо ж у тебе є можливість подивитися на показники лічильників, запиши їх, а потім за тиждень разом із близькими знов занотуй дані й від цього числа відними попереднє. Таким чином ти дістанеш інформацію про те, скільки ресурсів твоя родина витратила за тиждень дарма, а батьки допоможуть тобі порахувати, скільки це коштує й що можна було б купити на ці гроші, якщо зекономити.

Скільки літрів гарячої води використовує родина? _____

Скільки літрів холодної води використовує родина? _____

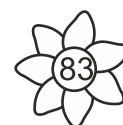
Скільки кіловатів електроенергії витрачає родина? _____

За теоретичними підрахунками, близько 7 % території України (понад 4 млн га) займають відходи. Щорічно утворюється близько 12 млн тонн твердих побутових відходів, 7 % яких утилізується (знищується). Решта – залишається на звалищах. Якщо уявити нашу країну як одне велике яблуко, можемо подивитися, який вигляд мають 7 % її території. Правда, шкода витрачати таку частину на сміття?

Як ти гадаєш: навіщо треба сортувати сміття? Як сортування сміття може допомогти природі і твоїй родині? Як можна зменшити кількість відходів у твоїй родині?

Які секрети збереження природних ресурсів є у твоїй родині? Про які корисні способи збереження ресурсів ти сьогодні дізнався/дізналася?

Подумай і напиши варіанти, як ти особисто можеш економити та зберігати ресурси вже сьогодні.

Ти, напевно, розмовляв/розмовляла з близькими про те, яким світ був за часів їхнього дитинства. Цікаво, що вони робили у твоєму віці, які справи їм довіряли батьки? Поділися своїми враженнями з однокласниками/однокласницями і зберіть разом «скарбничку спогадів» про дитинство ваших родичів.

Пофантазуй і намалюй звичайний день твого дідуся чи бабусі, коли вони були у твоєму віці.

Розповіді твоїх близьких – це не просто цікава історія. Це джерело інформації – ще один із видів ресурсів, які є навколо нас. Більше того, інформація, незважаючи на те що навколо тебе, у школі, і в Інтернеті її дуже багато, є також дорогим ресурсом. Цінність інформації залежить від її правдивості (достовірності) і

своєчасності – часу, коли вона була отримана. Поміркуй, чи були у твоєму житті ситуації, коли отримана інформація була надана запізно або ти, навпаки, раніше зазначеного строку «подарував/подарувала» інформацію, наприклад про приємний сюрприз для іменинника/іменинниці на день народження. Розкажи, чи доводилося тобі отримати неправдиву інформацію, яка тобі завдала шкоди або засмутила. Чому достовірність інформації є дуже важливою?

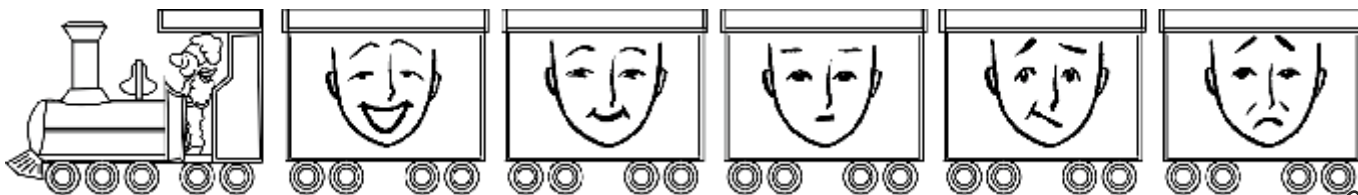
Ще одним подарунком природи і важливим ресурсом на нашій планеті є людина. Вона здатна сама розпоряджатися іншими ресурсами і створювати нові. Від ставлення людини до природи залежить стан нашої планети. Ще однією особливістю є те, що людина – це теж ресурс, який сам себе неупинно розвиває. Постійно навчаючись, якісно виконуючи свої щоденні обов'язки, сумлінно працюючи і розвиваючи співпрацю з іншими, людина прагне зробити своє життя, а значить і цілий світ, кращим. Хоча ми схожі, але кожна унікальна. Від спілкування та співпраці з будь-якою людиною ти можеш збагатитися більше, ніж від виграшу в лотерею. Нові знання, досвід, а також співчуття й допомога в складних ситуаціях, любов і розуміння – все це не отримати від інших ресурсів й не купити ні за які гроші.

Зробити добру справу для інших людей кожна дитина може вже сьогодні – для цього не треба чекати, поки ти подорослішаєш. Об'єднайтеся у пари й поміркуйте: який добрий вчинок ви можете зробити вже цього тижня одне для одного? Яку добру справу ви могли б зробити всім класом для іншого класу або для якоїсь людини чи родини, яка потребує допомоги або дружньої підтримки?

Розглянь «дерево добрих справ» на малюнку. Нехай кожна долонька на ньому буде символізувати будь-який твій добрий вчинок, зроблений для іншої людини, або емоційну підтримку. Як тільки ти зробиш добру справу – зафарбуй одну долоньку, а якщо їх не буде достатньо – домалюй. Таким чином ти зможеш стежити за тим, як це дерево квітне й зростає. Ділися з іншими ідеями, як можна допомагати людям, і розповідай, що ти вже встиг/встигла зробити.

РЕСУРСИ: ЦІННІ І БЕЗЦІННІ

Прочитай текст. Порахуй, скільки років виповнилося гривні. Чи знаєш ти історію виникнення наших грошей? Як змінювалася гривня за час свого існування? Розкажи про купюру гривні, дизайн якої тобі подобається найбільше.

Гроші – найбільш популярний і очевидний матеріальний ресурс. Тобто той, який можна потримати в руках, а також придбати на нього матеріальні цінності – різні речі та послуги. Наприклад, про нього одразу згадують, коли хочуть втілити свою мрію, започаткувати власну справу або зробити щоденні покупки. Ти вже знаєш, що в нашій країні гроші називають гривнями. Сучасна гривня була введена в Україні 1 вересня 1996 р.

Наразі за розробку дизайну, облік та друк грошей у країні відповідає Національний банк України. Ти міг/могла чути цю назву у розмовах дорослих чи в новинах. Скорочено цей банк називають НБУ. Спробуй запропонувати новий дизайн будь-якої гривні. Намалюй нижче гроші майбутнього: який, на твою думку, вигляд буде мати гривня за 15–20 років? Можливо, колись саме «твоїми» гривнями ми будемо сплачувати покупки!

Спробуємо провести експеримент «Важливий постачальник/постачальниця». Цією важливою людиною станеш саме ти! Кожного тижня твоя сім'я купує якісь продукти в магазині. Пропонуємо тобі стати відповідальним/відповідальною за придбання (постачання) хліба для своєї родини. Твої завдання:

1. Відвідай разом із батьками магазин, де зазвичай ви купуєте продукти, і запиши, скільки коштує в ньому ваш улюблений сорт хліба. _____
2. Разом із близькими подивися, скільки коштує цей сорт хліба в будь-якому інтернет-супермаркеті, і запиши ціну. _____
3. Звернись до батьків із проханням видати тобі гроші для придбання цього товару. Важливо, щоб ти оплачував/оплачувала ці покупки окремим чеком, навіть коли ви йдете з батьками в магазин/супермаркет разом.

4. Збирай чеки з кожної покупки хліба. Якщо чек тобі не видали, кожного разу записуй суми, що ти витратив/витратила. Може статися, що в деякі дні або в різних магазинах вартість буде різною.

5. Запиши нижче, скільки ти витратив/витратила на придбання хліба: чек № 1 ____, чек № 2 ____, чек № 3 ____, чек № 4 ____, чек № 5 ____

6. Порівняй вартість хліба, що ти придбав/придбала в різних магазинах, супермаркетах та інтернет-магазинах.

7. Подумай, де вигідніше робити покупки, щоб зекономити гроші вашої родини. Що ще впливає на рішення, де придбати товари?

Кожного року 15 березня людство відзначає Всесвітній день захисту прав споживачів. Саме цього дня в 1962 р. в Конгресі США виступив Джон Ф. Кеннеді з промовою, у якій вперше охарактеризував поняття «споживач» і назвав чотири основних права споживача, які сьогодні є засадничими у відповідних законах усіх країн:

- Право на інформацію: споживач має право на повну і достовірну інформацію про послуги та продукти, які він купує, щоб діяти розумно і відповідально. Споживачі повинні бути захищені від неточних, оманливих рекламних відомостей, розміщених в оголошеннях, на етикетках, упаковці.

- Право на безпеку, тобто захищеність від продуктів, виробничих процесів і послуг, шкідливих для здоров'я або життя.

- Право на вибір: свідомий і вільний вибір товару споживачем захищає це правило, керуючись найкращим співвідношенням «ціна – якість».

- Право бути почутим: споживач має право обстоювати свої споживчі інтереси та впливати на розвиток ринку товарів і послуг.

Пізніше додалися ще деякі правила, одне з них – право на відшкодування споживачеві моральних збитків, матеріальної шкоди, якщо це заподіяно неякісними або небезпечними товарами і послугами, а також можливість користуватися правовою допомогою для задоволення своїх вимог. Про свої права можеш більше дізнатися із Закону України «Про захист прав споживачів» за посиланням: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

Згідно із Законом України «Про захист прав споживачів» під час придбання будь-якого товару ти маєш право на заміну товару або повернення тобі грошей, якщо куплений товар, наприклад хліб, виявився неякісним або має вичерпаний термін придатності. Однак для цього ти обов'язково маєш мати чек, що підтверджує твою покупку. Тож завжди вимагай чек на покупку й зберігай його.

У нас із тобою залишився ще один помічник, останній вид ресурсів, який не можна придбати за гроші, на відміну від праці людини, матеріальних та деяких природних ресурсів. Поміркуймо, про що йде мова. Пропоную тобі відгадати декілька загадок.

Що біжить без опочину,
Не стає ні на хвилину.
Не старіє, не вмирає,
А все нищить, забирає? (сєн)

Стоїть на місці, але завжди іде. Що це?
(жинниѳо_)
Вчора було, сьогодні є і завтра буде.
(сєн)

З давніх-давен люди цінували час. Адже цей ресурс не можна придбати навіть за найвищу ціну. Його не можна позичити. Але легко втратити. Також можна приділити або подарувати. Тому так важливо вміти його рахувати і ним розпоряджатися. Нумо потренуємося це робити. Нижче є приблизний список дій твого дня. Разом із рідними поміркуйте і впишіть, скільки часу (хвилин) потрібно витратити на кожну дію. Якщо якась активність там не зазначена – допишіть. Потім упродовж наступного дня або декількох днів відчуй себе справжнім/справжньою дослідником/дослідницею: потоваришуй з годинником, стеж за часом у цей день і записуй результат у хвилинах навпроти кожної справи з твого списку. Так ти дізнаєшся, скільки насправді часу витратив/витратила на всі справи впродовж дня.

Дія	А. Скільки часу потрібно (на мою думку)	Б. Скільки часу я насправді витратив/витратила	Різниця А – Б =
Гра на планшеті/ комп'ютері			
Гурток			
Зарядка або спортивні заняття			
Перегляд мультфільмів			
Підготовка завдань			
Спілкування з друзями/ подругами			
Хатні справи (миття посуду, прибирання тощо)			

Подивись на результати твоєї таблиці й порахуй, як і на що ти використовуєш свій час. Зазвичай навіть доросла людина часто не помічає, куди витратила цей дорогоцінний ресурс, який вже не можна повернути. Іноді ми «губимо» цілі роки, якщо скласти всі вкрадені у себе хвилини. Поміркуй, наскільки ефективно ти використовуєш свій час і вмієш ним керувати. Такі спостереження впродовж тижня можуть допомогти тобі відшукати «крадіїв часу» й спробувати їх перемогти.

Я дуже хочу познайомити тебе з методом Pomodoro, тобто «методом помідорчика». Він був вигаданий студентом-італійцем Франческо Чірілло, який хотів працювати добре, не втомлюючись навіть від нудних завдань. Як? Все просто: Франческо ставив звичайний таймер у вигляді помідора на 30 хвилин, упродовж яких він робив якусь справу. З 30 хвилин ти працюєш всього 25, потім відпочинок 5 хвилин. Далі знову працюєш і знову відпочинок. Тобто 30 хвилин = 1 помідорчику. Після чотирьох таких помідорчиків відпочинок має бути тривалішим – десь 20–30 хвилин. Таким чином, ти точно знаєш, скільки часу витрачаєш, наприклад, на якесь завдання. А також точно відомо, що скоро відпочинок і твій мозок встигне підготуватися до наступної активності.

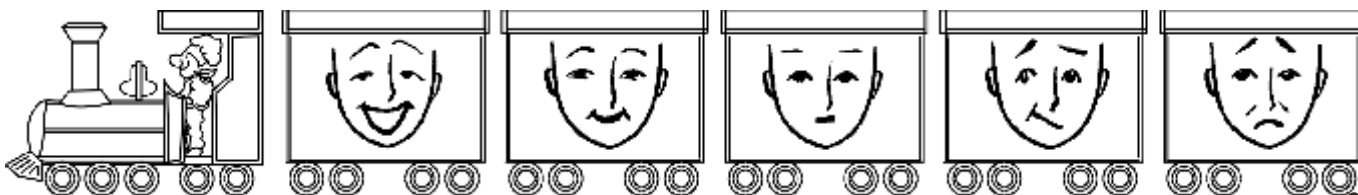
Якщо «метод помідорчика» тобі до вподоби, спробуй його використати, особливо коли треба виконати якесь нудне або важке завдання. Для цього зроби ось що:

☺ напиши список справ, які ти маєш виконати за день (або за вечір після школи), особливо ті, що тобі не дуже до вподоби. Пам'ятай, що вгорі списку мають бути найважливіші, нижче – менш важливі;

☺ відміть справу/завдання, над якими зараз будеш працювати. Одне завдання може тривати більше від одного «помідорчика», – так тобі буде легко потім зрозуміти, скільки насправді часу ти витратив/витратила;

☺ постав сам/сама або попроси рідних поставити таймер на 25 хв. і починай працювати. Перерва 5 хв. обов'язкова;

☺ по закінченні справи/дії/завдання постав у списку відмітку про виконання і затанцюй танок перемоги! Бажаю успіху!

БУДУЄМО МІСТО МАЙБУТНЬОГО

- Реконструкція –
- 1) серйозна переробка, перевлаштування чого-небудь;
  - 2) відновлення чого-небудь, наприклад, будівлі, події за допомогою збережених креслень або описів

Колéга/колежáнка – товариш/товаришка по навчанню чи роботі

Ескі́з – попередній, незакінчений малюнок, начерк

Ти вже знаєш, що споруди, які ми бачимо довкола, проектують архітектори. Уяви, що ти – архітектор, якому доручили разом з колегами (твоїми однокласниками/однокласницями, також архітекторами) придумати проєкт нового міста, у якому тобі хотілося б жити в майбутньому, коли ти виростеш. Подумай, у якій групі архітекторів тобі хотілося б працювати, й об'єднайся з учнями/ученицями, чії відповіді збігаються з твоїми.

- 1) Архітектори-містобудівники (створюють плани нових міст, селищ, реконструюють старі міські райони тощо);
- 2) Архітектори об'ємних споруд (проектують житлові будинки, театри, школи, магазини, заводи, фабрики тощо);
- 3) Ландшафтні архітектори (проектують сади й парки, міські сквери, бульвари, басейни, фонтани).

Продумай правильну послідовність дій архітектора/архітекторки, що проектує місто і його майбутні будівлі разом зі своїми колегами.

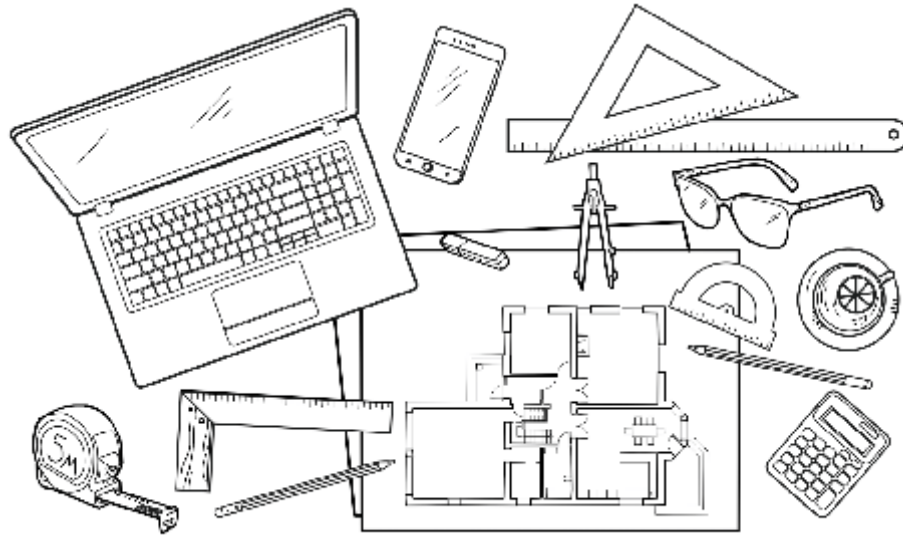
- 1. Зібрати команду фахівців-будівельників, які побудують те, що задумав архітектор.
- 2. Придумати ідею.
- 3. Погодити спільний план міста.
- 4. Зробити ескізи майбутніх споруд.
- 5. Зробити розрахунки кількості будівельних матеріалів, необхідних для будівництва.
- 6. Зробити креслення з усіма розмірами.
- 7. Домовитися про взаємодію з архітекторами з інших груп.
- 8. Подати ідею і захистити її.

Напиши, які будівельні професії ти вже знаєш.

Розглянь малюнки, подумай та познач предмети, за допомогою яких архітектор-початківець створить ескіз споруди.

Зроби свій перший план міста майбутнього або ескіз споруди, яку ти хотів/хотіла би бачити в ньому.

Якщо щось у тебе поки що не виходить, не сумуй: головне – бути наполегливим/наполегливою, вчитися й не боятися невдачі, тоді згодом все піде на лад. Згадай, адже ще 2–3 роки тому ти не вмів/вміла робити багато того, що легко робиш зараз. Прочитай про це вірш Оксани Сенатович.

А щоб знав ти, а щоб знав ти,
І герої-космонавти
Теж маленькими були –
І ось так, як ти, росли!
Їхні мами теж, бувало,
Мали клопотів немало,
Бо не завжди у малят
Все виходило на лад:
Хтось у лівий черевик
Праву ногу пхати звик,
Хтось, бувало, навіть торт

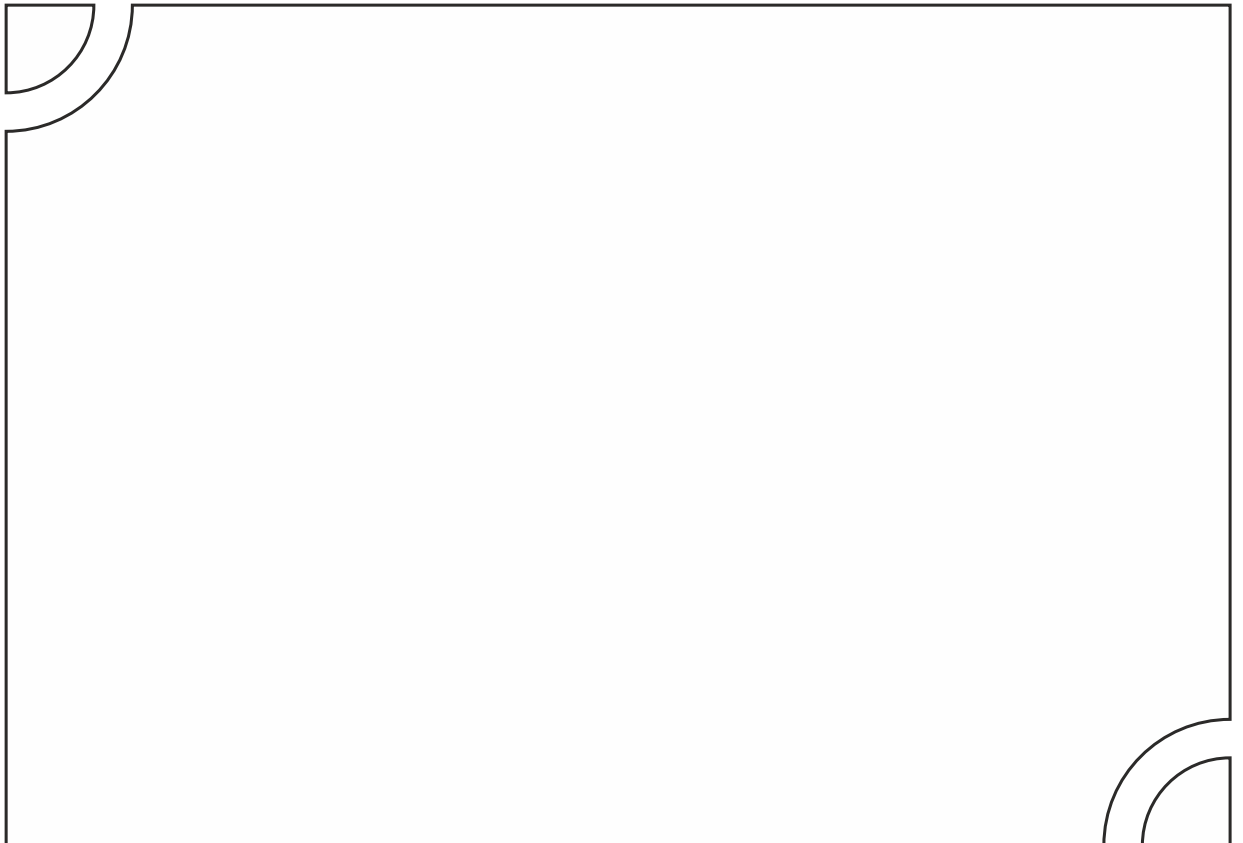
Ніс до вуха, а не в рот.
Хтось, майструючи ракету
У кімнаті на паркеті,
Молотком, бувало, бах,
Бах у пальчик, а не в цвях!..
А щоб знав ти, а щоб знав ти,
Всі герої-космонавти
Теж колись були такі –
Дуже вперті малюки...
Та сьогодні їхні мами
Не натішаться синами.

Коли багато людей працюють над однією спільною справою, інколи їм буває дуже важко домовитися між собою. Розкажи, як вам працювалося в групі. Як ви домовлялися про спільні дії? Що допомогло вам налагодити співпрацю?

Прикрасьмо наше майбутнє місто кольорами. Уяви, що ти та всі твої однокласники/однокласниці – прекрасні квіти, з яких потрібно скласти вінок. Подумай, якою квіткою хотів/хотіла би бути ти. Намалюй її.

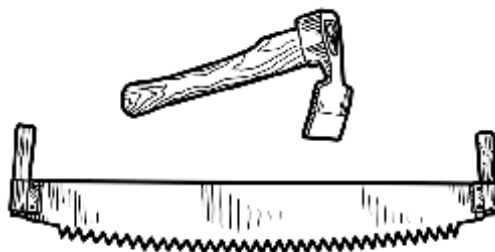

Прочитай вірш із вірменського фольклору в поетичному перекладі Л. Ганішевської. Розкажи, яка народна мудрість закладена в ньому.

ТЕСЛО І ПИЛКА

Не будь як тесло, бо воно кожен раз
До себе й до себе – забуло про нас!
А будь ти як пилка – до нас і до себе –
В житті про усіх турбуватися треба.

Подумай про свої досягнення за минулий рік. За що ти хотів/хотіла би вручити медаль собі? Яку відзнаку ти хотів/хотіла би вручити комусь з однокласників/однокласниць? На стор. 95 розміщені малюнки медалей. Виріж їх, розфарбуй і підпиши, кому призначена ця нагорода та за що.

Подумай, за що ти хотів/хотіла би подякувати своїм друзів чи подрузі.

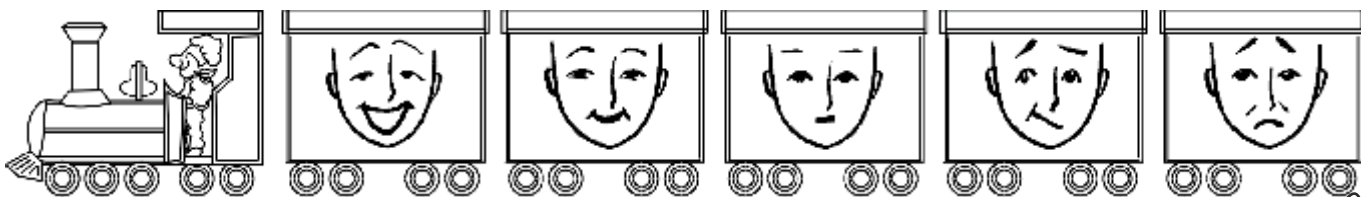

Розкажи, чого ти чекаєш від літа та канікул. Як ти їх проведеш?

Під час подорожей, які ми зробили за минулий навчальний рік, ти зміг/змогла багато чого дізнатися про місце, у якому живеш, відкрив/відкрила для себе дивовижний світ пам'ятників та архітектури Сумщини, познайомився/познайомилася з цікавими людьми. Мені було дуже приємно бути поряд з тобою! Я щиро радію тому, як ти виріс/виросла за цей рік і наскільки ти порозумнішав/порозумнішала. А головне – як ти поступово вчишся успішно спілкуватися з різними людьми, бути справжнім/справжньою другом/подругою і добрим/доброю сусідом/сусідкою. Не забувай моїх добрих порад тоді, коли ти підеш у гості до своїх друзів, сусідів або вирушиш у цікаву подорож. Я з нетерпінням чекатиму на зустріч із тобою і сподіваюся, що ти зможеш розповісти мені багато цікавого про те, як минули канікули, що нового ти дізнався/дізналася, з ким ще встиг/встигла познайомитись і потоваришувати.

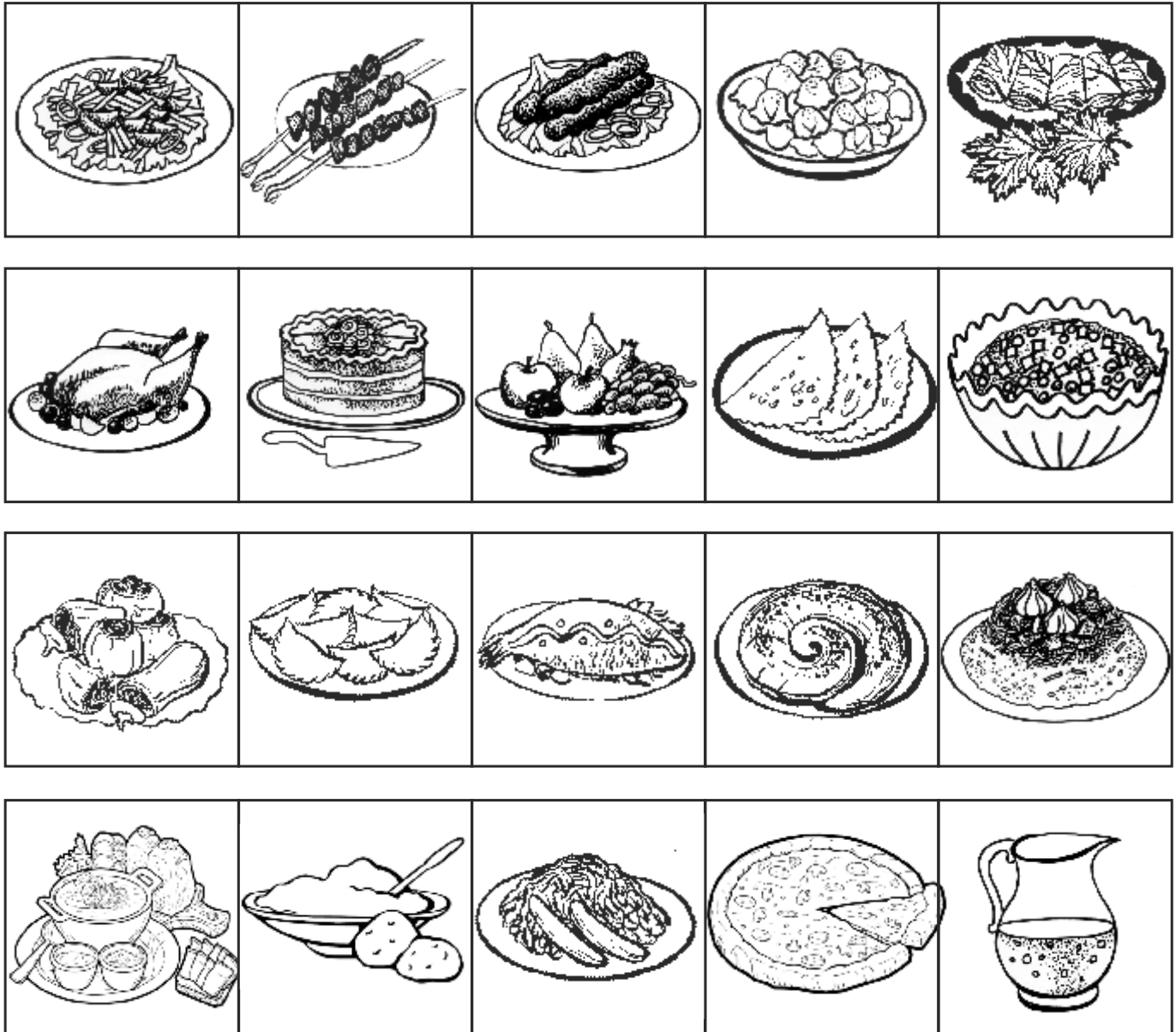
ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

- Андриєнко Т. Л. Заповідні скарби Сумщини. – Суми : Джерело, 2001. – 208 с.
- Артющенко М. М. Тростянець: нариси історії. Суми : СумДУ, 2016. – 176 с.
- Беценко Т. Етюд з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань. – Суми : Собор, 2001. – 72 с.
- Белашов В. І. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України. – Глухів, 1996. – 145 с.
- Бібліотека української поезії. – <http://poetyka.uazone.net/>
- Биби́к Н. М., Коваль Н. С. Ознакомление с окружающим во 2 классе четырехлетней начальной школы. Пособие для учителя. – К. : Радянська школа, 1987. – 96 с.
- Бойко Г. Віршики для малят. [Електронний ресурс] / Г. Бойко. – Режим доступу : <http://virshik.pp.ua/tag/hrytsko-bojko/>
- Болото інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.boloto.info/>
- Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка / О. О. Борьяк. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови. – <http://www.slovnkyk.net/>
- Вертіль О. Роменська Мадонна. – Урядовий кур'єр, 2010. – 2 жовтня. – С.19.
- Вечерський В. В. Православні святині Сумщини. – К. : Техніка, 2009. – 224 с.
- Вдовиченко И. И. Античные расписные вазы из крымских музеев. – Симферополь : Сонат, 2003. – 128 с.
- Гончарство : весела абетка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/gon4arstvo.htm>
- Гончарство Сумщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/gon4arstvo.htm>
- Гуменюк Н. Сила лікарських рослин. [Електронний ресурс] / Н. Гуменюк. – Режим доступу : <http://www.poetryclub.com.ua/getpоеm.php?id=586368>
- Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщины: путеводитель. – Х., 1989. – 199 с.
- Демченко Г. Новосілля. [Електронний ресурс] / Г. Демченко – Режим доступу : <http://virshik.pp.ua/zahadky-ta-vyhadky>
- Дитячі загадки про все на світі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/4iD5X1n>
- Загадки про засоби зв'язку і пересування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/AiFq8v9>
- Загадки про овочі і фрукти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mama-tato.com.ua/article/a-437.html>
- Звід пам'яток історії та культури України. Сумська область. Інститут історії України; Центр досліджень історико-культурної спадщини України. – К., 2017. – 1855 с.
- Згуровская Л. Крым. Природоведческая книга. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2001. – 352 с.
- Зелена аптека : Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи. – Харків : Ранок, 2005. – 14 арк.
- Кролевеччина від давнини до сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/nsqF3cl>
- Костецький А. У гостях. [Електронний ресурс] / А. Костецький. – Режим доступу : <http://www.planeta.co.ua/ua/tales/kostetskiy28.php>
- Коцюбинський М. Два цапки. [Електронний ресурс] / М. Коцюбинський. – Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/kocub.html>
- Красоткіна Н. Вірші. [Електронний ресурс] / Н. Красоткіна. – Режим доступу : <http://krasotkina.com>
- Культура добросусідства. Місце, де ми живемо : Робочий зошит для 2 класу ЗОШ АР Крим / авт.-укладачі М. А. Араджионі, К. В. Алмазнікова, Л. Ф. Кравцова, Л. В. Наумова, Н. Ю. Опенко. – Сімферополь : Антика, 2009. – 88 + IV с.
- Лабага О. П. Золоте перо. Система авторських віршованих доробок до уроків та позакласних заходів в початковій школі : навчально-методичний посібник / О. П. Лабага. – Біла Церква, 2014. – 116 с.
- Матеріали Вікіпедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.wikipedia.org/>
- Муравська І. Р., Бутузова С. Ю. Моя Україна. Робочий зошит з українського народознавства для молодшого шкільного віку. – Харків : НМЦ «Школяр», 1997. – 80 с.
- Орлов В. Чарівна парасолька / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк : Стакер, 1998. – 320 с.
- Орлов В. 300 забавок, віршів, головоломок / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк : Стакер, 1999. – 320 с.
- Пісня М. Гриценка й В. Козупиці «Сумська мелодія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=Dm5xlCsqGls>
- Пономарьов А. Українська етнографія. – К. : Либідь, 1994. – 318 с.
- Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства. – К. : Молодь, 1993. – 408 с.
- Пословици і поговорки народів мира / Сост. М. П. Филиппенко. – Москва : АСТ. Хранитель; СПб. : Сова, 2008. – 381 с.
- Прислів'я про природу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chitalochka-ru.ru/mudrost-naroda/poslovitsyi-i-pogovorki-raznyih-narodov-o-prirode>
- Сенатович О. Сини-космонавти. [Електронний ресурс] / О. Сенатович. – Режим доступу : http://www.logopedu.com.ua/article/147_Ychimo_virshi
- Скарбниця народної мудрості / Упоряд. Т. М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2009. – 286 с.
- Сумщина Incognita. Як змінювались ремесла: від XVII ст. до сьогодні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/tsgF611>
- Сумщина від давнини до сьогодення: проблеми ідентичності, ментальності, самосвідомості: матеріали обласного круглого столу з нагоди відзначення 80-річчя створення Сумської області (м. Суми, 30 січня 2019 року). – Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2019. – 214 с.
- Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми : РВО «АС-Медіа», СумДУ, 2003. – 369 с.
- Український дитячий фольклор / Упор. В. Г. Бойко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 248 с.
- Українські хати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/NiD7lgt>
- Умеров Н. Моя Батьківщино. Вірші / Переклад українською мовою О. Г. Тимохіної. – Сімферополь : ДОЛЯ, 2002. – 128 с.
- Умеров Н. Золота осінь. Вірші і казки / Переклад українською мовою Д. Кононенка і О. Тимохіної. – Сімферополь : Кримнавч-держпедвидав, 2006. – 128 с.
- Уроки доброти : Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи. – Харків : Ранок, 2006. – 20 арк.
- Федьков І. І. Народознавство // Посібник для вчителя. – Миколаїв, 1993.
- Янушкевич О. Пісня про дружбу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/ViFtYQj>

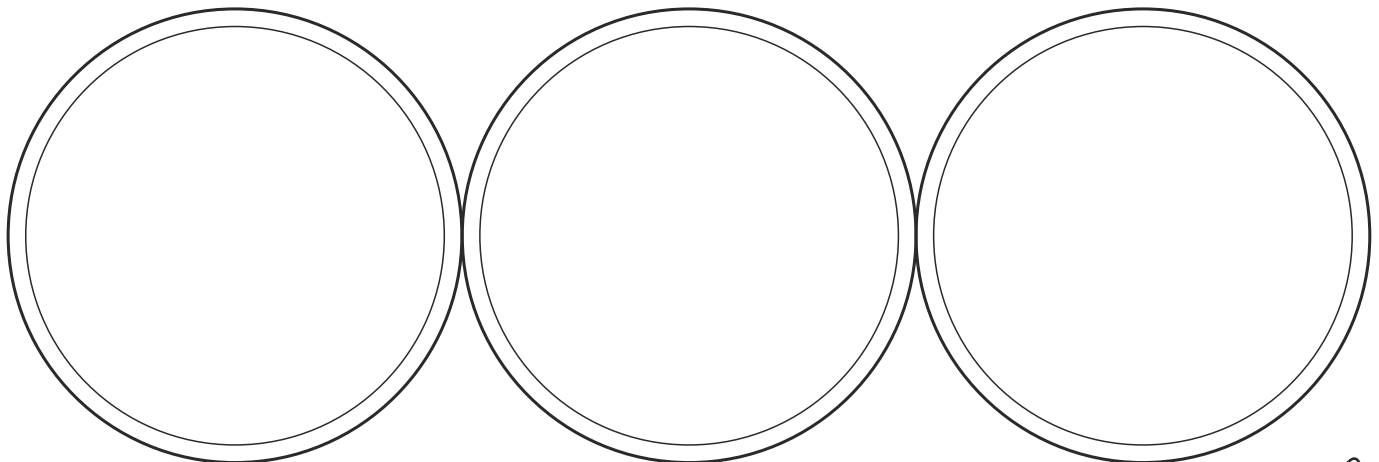

ДОДАТОК ДО ПОДОРОЖІ 14 (наклей на сторінку 43)

ДОДАТОК ДО ПОДОРОЖІ 28 (до сторінки 93)

Навчальний посібник
Культура добросусідства. Частина 2 : Місце, де ми живемо. Сумщина
Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів

Автори-укладачі: М. А. Араджионі, А. В. Вознюк, Л. І. Валюх, Н. О. Соларьова, Н. В. Шеденко.
Художники: С. М. Землянкіна, І. С. Зіновкіна, М. П. Михалюк, І. А. Наумова, В. П. Чипурко, В. Я. Шиллер.
Редактори: М. А. Араджионі, Р. І. Євтушенко.
Дизайн: М. Г. Козлова. Коректор: Н. М. Овчарук.

Підписано до друку 10.08.2020 р. Формат: 60x84^{1/8}. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 9,76. Наклад: 1000 прим. Зам. №

Видавництво ТОВ «Прометей»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 5212 від 19.09.2016 р.
Надруковано у ТОВ «Виробничо-поліграфічне підприємство "Печатник"»
01041, м. Київ, вул. Джона Маккейна, буд. 20-Б

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Алтей

Валеріана

Глід

Звіробій

Калина

Конвалія

Кропива

Кульбаба

Лопух

Малина

Мати-й-мачуха

М'ята польова

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Обліпиха

Первоцвіт

Подорожник великий

Полин

Розторопша

Ромашка аптекарська

Смородина

Цикорій

Чебрець повзучий

Чистотіл

Шавлія

Шипшина

Видання адаптованого посібника здійснене в рамках виконання проєкту «Promoting the development of active citizenship, tolerance and understanding in educational institutions and communities of Ukraine» Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток» за фінансової підтримки Посольства Королівства Норвегії в Україні (проєкт UKR-20/0003)

Norwegian Embassy